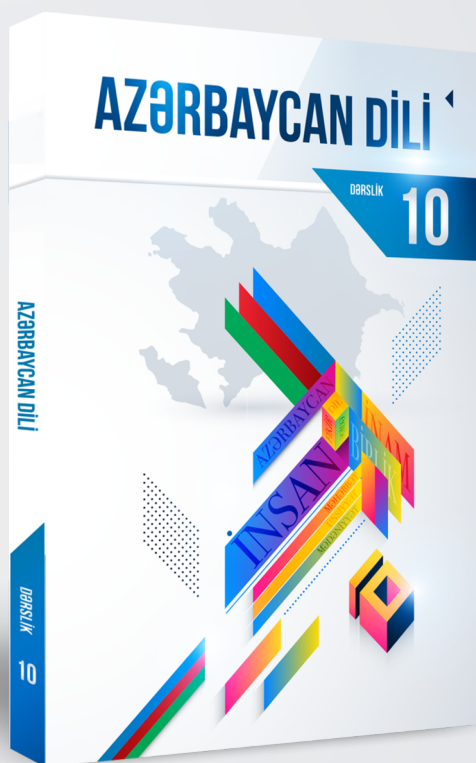

AZƏRBAYCAN DİLİ

METODİK VƏSAİT

10

LAYİHƏ

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadırız!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

LAYIHƏ

TOFİQ HACİYEV
YEGANƏ HÜSEYNOVA
SAMİRƏ BEKTAŞI

AZƏRBAYCAN DİLİ

10

*Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün
Azərbaycan dili (tədris dili) fənni üzrə dərsliyin*

METODİK VƏSAİTİ

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

ŞƏRQ-QƏRB
BAKİ 2017

LAYİHƏ

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə məzmun standartları	9
Təlimin təşkilinin forma və üsulları barədə tövsiyələr	11
Müəllimin təlim fəaliyyətinin planlaşdırılmasına dair nümunələr.....	18
İllik planlaşdırma nümunəsi.....	19
Təlim məqsədlərinin düzgün reallaşdırılması ilə bağlı tövsiyələr	27
Şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması	29
Dərslikdə verilmiş müxtəlif janrlı əsərlərin oxusu ilə bağlı tövsiyələr.....	31
Nitqin inkişaf etdirilməsi üçün oxu modelləri	34
Dərslikdə verilmiş müxtəlif çalışma və yazı işləri ilə bağlı tövsiyələr	37
İnteqrativlik prinsipinin nəzərə alınması	38
Məzmun standartlarının reallaşması cədvəli.....	40
Qiyətləndirmədən düzgün istifadə ilə bağlı tövsiyələr	44
İnşa yazıları ilə bağlı tövsiyələr	50
Cari planlaşdırmaya nümunələr	53
KSQ №1	90
KSQ №2.....	124
KSQ №3.....	160
KSQ №4.....	198
Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydaları	200
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	207

LAYIHƏ

GİRİŞ

Hörmətli müəllimlər!

Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün Azərbaycan dili dərslik komplekti dərslik və metodik vəsaitdən ibarətdir. Fənnin tədrisi həftədə 3 saat olmaqla 34 həftə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Hər bölmənin sonunda kiçik summativ qiymətləndirmə (KSQ), yarımilin sonunda isə böyük summativ qiymətləndirmənin (BSQ) keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Vəsaitdə kiçik summativ qiymətləndirmələrə nümunə verilmişdir. Müəllim sinfinin və şagirdinin səviyyəsini nəzərə almaqla özü KSQ hazırlaya bilər. Onu da qeyd edək ki, KSQ-lərin imla və ifadə formasında aparılması da məqsəddə uyğundur.

Dərslik dörd bölməni əhatə edir:

- I bölmə – “Dil və cəmiyyət”;
- II bölmə – “Təbiət və biz”;
- III bölmə – “Ailə və cəmiyyət”;
- IV bölmə – “Milli irsimiz” adlanır.

Standartların reallaşmasını təmin edən mövzular dörd bölmədə qruplaşdırılmışdır. Dərslik və vəsait hazırlanarkən məzmun xəttinin və standartın tələblərinin gözlənilməsi diqqət mərkəzində saxlanmışdır. Dərslikdə şagirdlərin şifahi və yazılı nitqinin formalaşması, dünyagörüşünün zənginləşdirilməsi məqsədilə verilmiş mətnlər məzmun baxımından əlaqələndirilmişdir. Tədris vahidləri və mövzular arasında məntiqi əlaqə, xronoloji ardıcılıq və sadədən mürəkkəbə əsas prinsip kimi seçilmişdir.

Bölmələr yekunlaşarkən müəllim şagirdlərlə 10 dəqiqəlik *Bu bölmə nə ilə yadınızda qaldı?, Hansı mətnə üstünlük verdiniz?, Hansını bəyənmədiniz?, Hansı mətn sizə xoş təsir bağışladı?, Bölmədə çatışmayan cəhətlər hansılardır?, Müsbət cəhətləri nədir?* kimi suallar vasitəsilə fikir mübadiləsi apara bilər. Bu, şagirdlərdə şifahi şəkildə rəy bildirmək bacarığının formalaşmasına və 3.1.4. standartının reallaşmasına yardım edəcəkdir.

Seçilmiş mətnlər nitq bacarıqlarını: dinləmə, oxu, danışma və yazını inkişaf etdirməyə birbaşa xidmət edir. Hər mətndən sonra mətnin məzmununu mənimsəmək, onun lüğət tərkibi, dil xüsusiyyətləri və sintaksisi üzərində iş aparmaq üçün qrammatik tapşırıqlar verilmişdir. Tapşırıqlar qrammatik qaydaların mənimsənilməsinə imkan yaradır. Bu baxımdan mətnlərin üslubi imkanları, həm də müxtəlif üslublarda olması nəzərə alınmışdır.

Dinləyib-anlama və danışma məzmun xəttini mənimsətmək üçün müəllim keçdiyi mövzuya uyğun olaraq məktəb kitabxanalarında mövcud olan bədii və elmi ədəbiy-

yatlardan, İnternet materiallarından, kinofilmlərdən, özünün hazırladığı mətnlərdən və s.-dən dinləmə mətnləri kimi istifadə edə bilər.

Cari tədris ilində müəllimlər şagirdlərlə daha çox mətnlərin üslubu və üslubi xüsusiyyətləri üzərində iş aparacaqlar. Azərbaycan ədəbi dilinin üslublarının fərqləndirilməsi, mövzu ilə bağlı ifadə ediləcək fikrə uyğun üslubun seçilməsi, bədii, elmi, məişət və s. üslubların dil xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi 1.2.1. standartını reallaşdırmağa xidmət edəcək. Əvvəlki illərdə şagirdlər mətnin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməklə bağlı müəyyən tapşırıqları icra etdikləri üçün, düşünürük ki, üslubi xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi onlar üçün elə də çətinlik törətməyəcək. Dərslikdə qrammatik normalarla bağlı tapşırıqlar bütün bölmələrdə verilmişdir. Tapşırıqların bu formada qruplaşdırılmasında məqsəd bütün üslubların ədəbi dil normalarına tabe olmasını şagirdin diqqətinə çatdırmaqdır.

Mətn üzərində iş aparmaq üçün prosedural və kontekstual xarakterli müxtəlif tapşırıqlar, çalışmalar seçilmişdir. Şagirdlərə layihələr üzərində müstəqil və sərbəst şəkildə işləmək üçün müxtəlif istiqamətlər verilmiş, yaradıcı işləmələrinə şərait yaradılmışdır. Müstəqil təqdimatlar, müxtəlif mövzuda mətnqurmalar, yaradıcı layihələr seçilərək şagird təfəkkürünün formalaşması üçün zəmin hazırlanmışdır.

Dərslikdə məntiqi təfəkkürün inkişafı üçün *təsvir et, müqayisə et, oxşarlıqları və fərqləri tap, təsnif et, dəyişdir, müəyyən et, əlaqəni aşkar et, sxem, qrafik, cədvəl düzəlt, tərtib et, davam et, təhlil et, izah et, şərh et, nəticə çıxar, səbəbi tap* kimi tapşırıqlar nəzərdə tutulub.

Tənqidi təfəkkürün inkişafı üçün müxtəlif baxış nöqtələrindən *qiymətləndir, əhəmiyyətini, rolunu qiymətləndir, səhvləri tap, mübahisəli məqamları aşkar et, tənqidi yanaş, düzgün olanı seç, öz ideyanı əsaslandır, sübut et* tapşırıqları nəzərdə tutulmuşdur.

Yaradıcı təfəkkürün inkişafı üçün *mətn qur, tətbiq et, problemi müəyyən et, fərziyələr irəli sür, dəyişikliklər et, yarat, yenidən tərtib et, proqnoz ver, müqayisə et və analoqu tap, yarat, tərtib et* tapşırıqları seçilmişdir.

Müəllimlər şagirdləri tapşırıqlar üzərində işlədərək şagirdlərin səviyyəsini nəzərə almalı, I, II səviyyəyə uyğun şagirdləri mürəkkəb tapşırıqlarla yükləməməlidirlər.

Debatlar aparmaq, müzakirələrdə iştirak etmək, mühakimələr irəli sürmək, fikrini sərbəst ifadə etmək üçün şagirdlərə müxtəlif tapşırıq nümunələri verilmişdir. Bütün mətn, qrammatik qayda və tapşırıqlar fənnin məqsədinin, standartların tələblərinin həyata keçirilməsinə yönəlmişdir.

İnklüzivliyi təmin etmək üçün müxtəlif səviyyəyə malik tapşırıqlar verilmişdir. Peşəkar müəllim diferensiallığı qoruyaraq tapşırıqları səviyyələrə uyğun qruplaşdırmaqda çətinlik çəkməyəcək. Məsələn: 14-15-ci səhifələrdə verilmiş 2, 3, 11, 13, 18 nömrəli tapşırıqlar nisbətən zəif, 4, 5, 9, 14, 16, 17 nömrəli tapşırıqlar orta səviyyəli, digər tapşırıqlar yüksək səviyyəli şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuşdur. 12-ci tapşırığın

1-ci sualı (“Ağır ittiham” birləşməsində hansı söz məcazi mənə daşıyır? Həmin sözü həqiqi mənada işlədin) I səviyyəli, 3-cü sualı (“Ağır” sözünü işlətməkdə Tofiq Bayramın məqsədi nədir?) nisbətən qüvvəli şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dərslikdə verilmiş məsələlərin oxşarını, nisbətən çətin formasını qurmaq, bu tapşırıqları şagirdlərin özü tərəfindən çətinləşdirmək kimi tapşırıqları yerinə yetirməyi tapdırmaq, onların informasiya texnologiyalarından daha geniş və düzgün istifadə etməsini reallaşdırmaq istiqamətində aparılan iş istedadlı müəllim üçün çətin olmamalıdır.

Dərslikdə Azərbaycan dilinin zənginliyi, qədimliyi, böyük bir tarixə malik olması xüsusilə vurğulanmış, dilin qorunması, yaşaması, yad sözlərin dilə daxil olmasının qarşısının alınması məqsədilə bir çox tapşırıqlar verilmiş, şagirdlər müzakirəyə cəlb olunmuşdur. Dərslikdə verilmiş “Hər şey su ilə başladı” mətni şagirdlərdə fiziki qüsurlu insanlara qarşı diqqət tələb etməklə yanaşı, həmin insanlar üçün incəsənətin, təhsilin, idmanın və həyatın digər sahələrində fəaliyyət göstərməyin mümkünlüyünü təsdiq edir. Bu mətn nikbin sonluqla bitir. Belə sonluq uşaqlarda gələcəyə inamı artırır, əzm və iradə sayəsində həyatda hər şeyi əldə etməyin mümkünlüyünü göstərir.

Mətnlər seçilərkən irqi ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi diqqət mərkəzində saxlanılıb. “Hər şey su ilə başladı”, “Dua edən əllər” mətnləri, Yanuş Korçakın tərbiyə ilə bağlı qaydaları, Q.Qarayevin “İldırımli yollarla baleti” müxtəlif millətlərin adət-ənənələrinə, həyat tərzlərinə hörmətlə yanaşmağı təbliğ edir.

II bölmədə verilmiş mətnlər “Muğan”, “Şollar su kəməri”, “Xəzər dənizi”, “Çinayın şikayəti” mövzuları vasitəsilə ətraf mühitə həssas və qayğıkeş münasibət məsələsi, eyni zamanda ekoloji problemlər ön plana çəkilmişdir. “Zəngəzur çinar meşələri” mətni vasitəsilə ekoloji problem və Qarabağ hadisələri əlaqələndirilmiş, şagirdlərin diqqəti çox vacib və əhəmiyyətli hesab edilən təbiətin qorunması kimi aktual bir məsələnin vacibliyinə yönəldilmişdir.

III bölmədə verilmiş mətnlər şagirdi ailəyə, dövlətə, cəmiyyətə məhəbbət ruhunda tərbiyə edir, onlarda ataya, anaya, müəllimə, dost qayğı və hörmətlə yanaşmaq kimi ali hislər aşılayır, şəxsiyyətin formalaşmasında ailənin əvəzsiz xidmətlərini ön plana çəkir. Bölmədəki S.Rüstəmin “Oğluma”, V.Adilovun “Qızıma” şeirləri buna misaldır. Mətnlərdə gender bərabərliyi əsas şərt kimi nəzərə alınmışdır. Məsələn: “Cəmi 40 söz” mətnində xanım Sinqh, “Hər şey su ilə başladı” mətnində Hellen Keller və Anna Sallivan, “Arzum jurnalist olmaq idi” mətnində Vüsalə Mahirqızı, universitet tikdirmək üçün xeyli vəsait ayıran xanım Stenford (dərslik, səh. 125) qadının cəmiyyətin inkişafında rolunu qabarıq əks etdirən mətnlərdir.

Milli-mənəvi dəyərlərə həssas yanaşmanı təmin etmək məqsədilə dərslikdə xüsusi tədris vahidi – “Milli irsimiz” nəzərdə tutulmuş, xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri xüsusi diqqət mərkəzində saxlanmışdır. “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, “Vatikandan gələn var”, “Azərbay-

can mədəniyyət inciləri Fransada”, “Bahar nəğmələri”, “Azərbaycanın milli geyimləri” mətnləri bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu mövzularda şagirdlər milli-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı olan insanlar, məkanlarla tanış olur, soy-kökümüzə yaxından bələd olurlar. “Əsir ağacın hekayəti” və “Şəhidlər” mətnləri vətənpərvərlik hissinin aşılınması üçün dərsliyə salınmışdır.

Dərslikdəki mətnlər şagirdləri əlavə vəsaitlərdən istifadəyə istiqamətləndirir. Kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə təqdimatların hazırlanması buna misaldır. Müəllim “Ağıllı lövhə”dən istifadə edərək dərsi daha da maraqlı olmasına nail ola bilər. “Mimio XI”, “SMART”, “PROMETAN” qurğularından istifadə ilə dərsin interaktivləşdirilməsi tövsiyə olunur. Təqdimatların hazırlanması ilə bağlı qaydalar vəsaitdə geniş şərh olunub.

10-cu sinifdə də şagirdlərə qəzet maketi hazırlamaq üçün layihə işi sxem şəklində təqdim edilmişdir. Layihənin məqsədi, forması, şagirdlərin görəcəyi işlər dərslikdə verilmişdir. Bu layihə rus bölməsi üçün hazırlanmış Azərbaycan dili dərsliyində də vardır. Yaxşı olar ki (əgər müəllimlər uyğun bilərlərsə), bu layihə hər iki bölmənin iştirakı ilə (əgər məktəbdə hər iki bölmə mövcuddursa) hazırlansın və məktəbin orqanı hesab edilsin.

Şagirdlər informatika dərslərində **Microsoft Office** proqramlarından istifadə qaydalarına yiyələndikləri üçün layihəni hazırlamaq onlara çətinlik törətməyəcək.

Əziz müəllimlər! Əgər məktəbinizin İKT ilə təminatı yoxdursa, şərait buna imkan vermirsə, siz bunu adi vatman kağızlarından istifadə etməklə də həyata keçirə bilərsiniz. Bu layihə üzərində şagirdləri çalışdırmaqla Siz onlarda qruplarda komanda şəklində işləmək, toplamaq, sistemləşdirmək, yazıları düzəltmək, ədəbi dilin normalarına uyğun yazı yazmaq, sual tərtib etmək, şəkil çəkmək, onu başqalarına rəy üçün təqdim etmək, fərqli fikirlərə, tənqiddə dözümlülük kimi bacarıqlar formalaşdırma biləcəksiniz.

Dərslikdə bir neçə yerdə qəzet və ya jurnal materialı üzərində iş aparmaq üçün tapşırıqlar verilmişdir. Bu tapşırıqları icra edən şagird istər-istəməz Azərbaycan mətbuatı ilə tanış olacaq, mütaliə edəcək, müsbət və mənfi tərəfləri müəyyən edəcək, münasibət bildirəcək, əgər lazımdırsa, yazıya düzəliş edəcək və fikrini əsaslandıracaq. Bu tipli tapşırıqları mərhələli şəkildə icra edən şagird, təbii ki, mükəmməl yazı vərdişlərinə yiyələnəcəkdir.

Müəllim şagirdlər tərəfindən qəzetdə yerləşdiriləcək mətnlərin daha çox məktəblə, təhsillə, şagirdlərin peşə seçimi ilə bağlı olmasına çalışmalıdır. Toplanan materiallar təkcə Azərbaycan dili dərslərində öyrəndikləri ilə yekunlaşmamalıdır. Digər fənlərin tədrisi zamanı öyrəndikləri maraqlı fakt və hadisələrin maketdə öz əksini tapması fənlərarası əlaqələrin yaranması üçün imkan yaradır.

Dərslikdə verilmiş qəzet maketinin sxeminin vəsaitdə də verilməsini məqsədə uyğun hesab edirik.

Qəzetin adı

Qəzetin nömrəsi

Qəzetin tarixi

Qəzetdə verilmiş əsas mətnlərin başlıqları

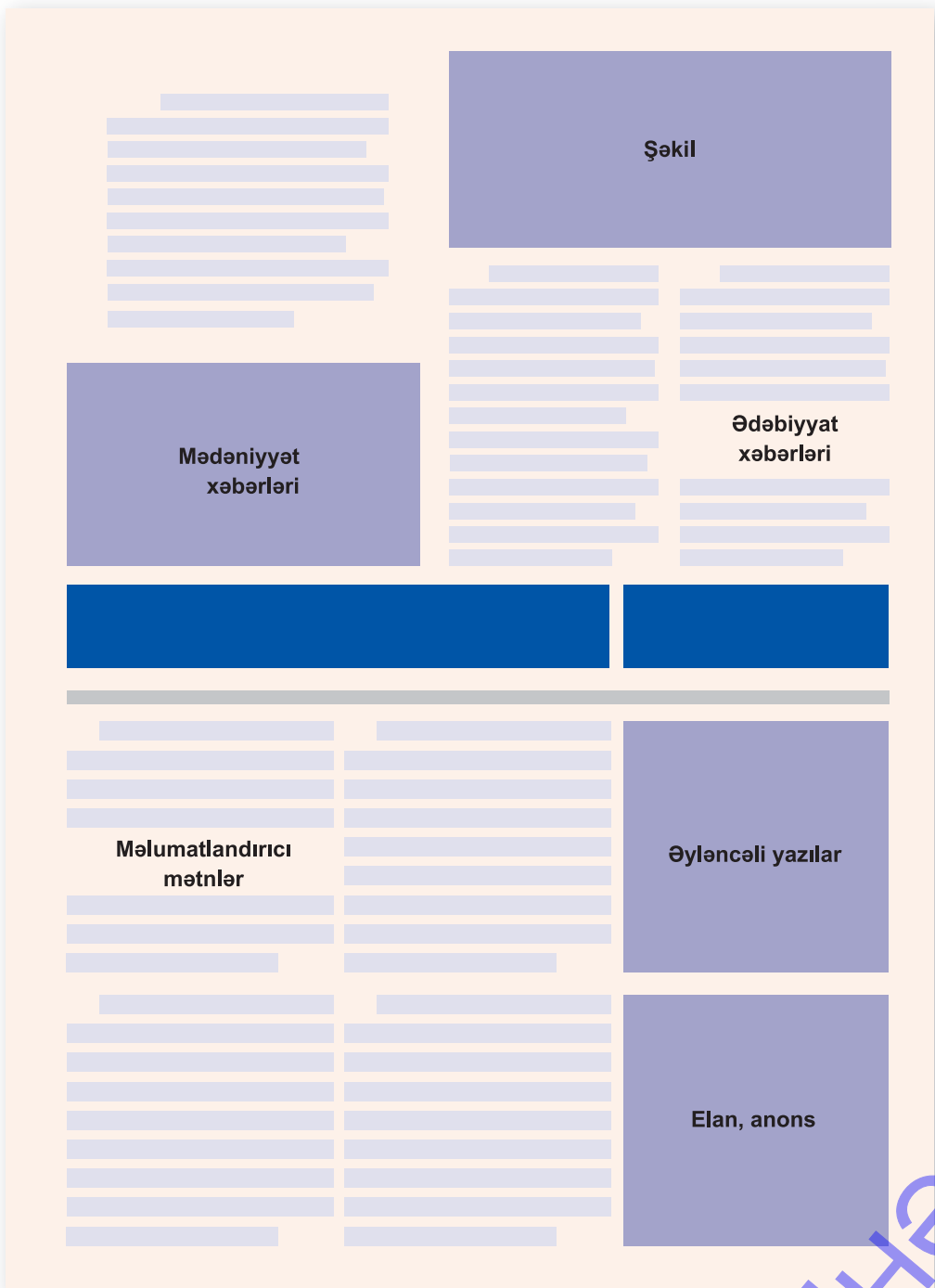
Rəsmi məlumatlar

Təhsil xəbərləri

LAYIHƏ

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNİN 10-cu SİNFİ ÜÇÜN AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİ ÜZRƏ MƏZMUN STANDARTLARI

10-cu sinif

10-cu sinfin sonunda şagird:

- dinlədiyi və KİV-dən aldığı məlumatları təqdim edilmə formalarına görə fərqləndirir;
- müxtəlif mülahizələri dəyərləndirməklə təqdimatlar hazırlayır;
- məndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir;
- mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyur;
- mətni tezislər və xülasə şəklində ifadə edir;
- müxtəlif mülahizələrin müqayisəsinə əsaslanan mətnlər yazır;
- müxtəlif əməli yazılar (rəy, məruzə) yazır;
- sözlərdən və cümlələrdən ədəbi dil normalarına uyğun istifadə edir;
- mətnin tərtibat formasını nəzərə almaqla durğu işarəsi və orfoqrafiya qaydalarına əməl edir.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt standartlar

1. Dinləyib-anlama və danışma

Şagird:

1.1. Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.

- 1.1.1. Dinlədiyi və KİV-dən aldığı məlumatlarda yol verilmiş məntiqi nöqsanları müəyyən edir.
- 1.1.2. Dinlədiyi və KİV-dən aldığı məlumatları təqdim edilmə formalarına görə fərqləndirir.

1.2. Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir.

- 1.2.1. İfadə edəcəyi fikrə uyğun üslub seçir.
- 1.2.2. Müfəssəl faktlardan, əyani vəsaitlərdən, müvafiq KİV-dən istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.
- 1.2.3. Fakt və sitatlardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.
- 1.2.4. Müzakirələrdə söylənilmiş mülahizələri dəyərləndirməklə təqdimatlar hazırlayır.

2. Oxu

Şagird:

2.1. Məndə tanış olmayan sözləri mənimsədiyini nümayiş etdirir.

- 2.1.1. Məndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətinə görə fərqləndirir.
- 2.1.2. Söz və ifadələrə əsasən oxuduğu mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

2.2. Mətnin məzmun və strukturunu mənimsədiyini nümayiş etdirir.

- 2.2.1. Mətni ədəbi dilin normalarına uyğun oxuyur.
- 2.2.2. Mətnin hissələrini tezislər şəklində ifadə edir.
- 2.2.3. Mətnin məzmununu xülasə şəklində ifadə edir.

3. Yazı

Şagird:

3.1. Rəhbərli yazı vərdislərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.

- 3.1.1. Mövzuya uyğun üslub seçir.
- 3.1.2. Mövzu ilə bağlı müxtəlif mülahizələri müqayisə etməklə mətni formalaşdırır.
- 3.1.3. Mətnin üslubu üzərində işləməklə yazıya düzəlişlər edir.
- 3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (rəy, məruzə) yazır.

4. Dil qaydaları

Şagird:

4.1. Dil qaydalarını mənimsədiyini nümayiş etdirir.

- 4.1.1. Ədəbi dilin normalarına uyğun müxtəlif cümlə konstruksiya qurur.
- 4.1.2. Sözün qrammatik-məna xüsusiyyətlərini gözləməklə ədəbi dil normalarına riayət edir.
- 4.1.3. Müxtəlif cümlə konstruksiyaalarında düzgün işarələrindən istifadə edir.
- 4.1.4. Mətnin tərtibatı zamanı müxtəlif yazılış formalarından istifadə edir.

TƏLİMİN TƏŞKİLİNİN FORMA VƏ ÜSULLARI BARƏDƏ TÖVSIYƏLƏR

Fəal təlim prosesində şagirdin öyrənməyə və həyatı bacarıqlara yiyələnməyə marağını artıran aşağıdakı mərhələlər mühüm didaktik əhəmiyyət daşıyır.

- Düşünməyə yönəltmə mərhələsi;
- Dərketmə mərhələsi;
- Düşünmə mərhələsi.

Düşünməyə yönəltmə mərhələsində şagirdlər öyrəndikləri bilikləri təhlil etməyə və araşdıracaqları mövzu ətrafında düşünməyə sövq edilir. Şagird ilk olaraq mövzu ilə əlaqədar biliklərinin səviyyəsini müəyyənləşdirir və bəzi hallarda bunlara yeni əlavələr edir.

Birinci mərhələdə (düşünməyə yönəltmə mərhələsi) əldə etdiyi bilikləri təhlil edən və araşdırdığı mövzu ətrafında düşünən şagird əvvəlcə təklif olunan mövzu ilə bağlı biliklərinin səviyyəsini müəyyənləşdirir və bəzi yeni əlavələr edir.

İkinci mərhələdə (dərketmə mərhələsi) şagird yeni informasiya və biliklər əldə edir. Birinci mərhələdə yaranmış fəallıq və maraq inkişaf etdirilərək şagirdlərin yeni anlayışları müəyyənləşdirməsi və mənimsəməsi üçün keçmiş və yeni bilik arasında əlaqə yaradılmaqla yekunlaşır.

Üçüncü mərhələdə (düşünmə mərhələsində) şagird əldə etdiyi yeni bilikləri möhkəmləndirir, qarşılarına qoyduğu məqsədlərə nail olmaq üçün çalışırlar. Birincisi, şagirdlər yeni biliklərini və məlumatları öz sözləri ilə ifadə edirlər. İkincisi, şagirdlər arasında müzakirə və fikir mübadiləsi yaranır, sərbəst mühakimə yürüdür, söz ehtiyatı zənginləşir, eyni zamanda digər şagirdlərin düşüncələri, fikirləri və ideyaları ilə tanış olurlar.

Qeyri-standart dərs formalarından (dərs-mühazirə, dərs-seminar, dərs-oyun, dərs-ekskursiya, dərs-diskussiya və s.) istifadə etməklə müəllim Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərin fəallığını artırmaqla yanaşı, dərslərini daha maraqlı qura bilər və məzmun baxımından onları dolğunlaşdırar. Bu dərslərdə müəllim və şagirdlərin birgə və səmərəli fəaliyyəti qoyulmuş problemin həllini asanlaşdırır, nəticə əldə etməyə sövq edir. Bu tipli dərslər, əsasən, motivasiya, problemin həlli, təqdim etmə, qiymətləndirmə mərhələlərindən ibarət olur.

Azərbaycan dili dərslərində təlimin bütün formalarından istifadə etmək olar. Dərslərdə kollektiv, qrup, cütlərlə, fərdi iş formalarından istifadə olunmasına geniş imkan yaradan tapşırıqlara kifayət qədər yer verilmişdir. Təlim formaları seçilərkən üsullarla vəhdət təşkil etməsi gözlənilmiş, uzlaşmaya diqqət yetirilmişdir. Seçilmiş təlim formalarının istifadəsi zamanı aşağıdakı bacarıqların formalaşması nəzərdə tutulmuşdur:

- Şagirdlərin vəzifələrini düzgün müəyyənləşdirməsini təmin etmək;
- Birgə fəaliyyəti təmin etmək;

- Bir-birinin fikrinə hörmətlə yanaşılmasına nail olmaq;
- Müstəqil fikirlər söylənməsi üçün imkan yaratmaq;
- Mübahisəyə yol vermədən sağlam rəqabət aparmaq;
- Problemin həllində kompromis yollar axtarmaq.

Azərbaycan dilinin təlimi prosesində müxtəlif üsullardan istifadə etmək mümkündür. Dərslərdə aşağıdakı interaktiv üsulların istifadə olunması faydalı bilinib:

• Klaster	• Müzakirə
• VENN diaqramı	• İnteraktiv mühazirə
• İNSERT	• Mikrofon
• Rollu oyunlar	• Auksion
• Sorgu	• Debat
• BİBÖ	• Layihə
• Beyin həmləsi	• Təqdimat
• Söz assosiasiyası	

KLASTER

Klaster (*şaxələndirmə*) interaktiv təlim üsuludur. Dərslərdə tez-tez istifadə olunması dərsin keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, şagirdlərin idraki fəallığına imkan yaradır.

Klaster üsulu ilə təşkil edilən dərslərdə müəllim tərəfindən tədris olunan mövzuya aid aparıcı bir termin lövhəyə yazılır. Şagirdlərin ağına gələn fikirlər şərh olunmadan lövhəyə yazılır. Tətbiqi üçün təxminən 5-7 dəqiqə nəzərdə tutulan klasterin müzakirəsi və ümumiləşmə aparılır. Bu üsuldən, əsasən, düşünməyə yönəltmə və düşünmə mərhələsində istifadə oluna bilər.

“Birlik nədir?”, “Xəzər dənizi”, “Düqə orqanlarının əhəmiyyəti” mövzularında klaster üsulundan istifadə olunmuşdur.

VENN DİAQRAMI

Əşya, anlayış və ya hadisələri müqayisə etmək üçün Venn diaqramından istifadə olunur. Müqayisə nəticəsində fikirlər ümumiləşdirilir. Ümumi cəhətlər kəsişən hissədə, fərqli cəhətlər kənarlarda yazılır.

Tədqiqatın aparılması, nəticələrin çıxarılması və ümumiləşdirmə mərhələsində istifadə olunması məqsəduyğundur.

Üslubların oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyənəşdirilməsi üçün əlverişli üsul hesab edilir.

İNSERT

Təfəkkürün və mütaliənin inkişafı üçün nəzərdə tutulan İNSERT üsulundan dərkətmə mərhələsində istifadə olunur. İNSERT cədvəl şəklində də ola bilər.

Yeni mövzuya başlamazdan əvvəl şagirdlər mövzu ilə bağlı bildiklərini qeyd edirlər. Sonra oxusu nəzərdə tutulan mətn şagirdlərə paylanır. Şagirdlər oxuduqca mətnin üzərində müəyyən qeydlər edirlər.

Yaş və hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq, işarələr müxtəlif ola bilər. Adətən, aşağıdakı işarələrdən istifadə olunur:

- ☐+ – Rast gələn məlumat yeni olduqda bu işarədən istifadə edilir.
- ☐– – Rast gələn məlumat şagirdin bildiyi deyilsə, yaxud bildiyinə ziddirsə, bu işarədən istifadə edilir.
- ☒ – Şagirdin bildiyi hər hansı bir məlumatı təsdiq edirsə, bu işarədən istifadə edilir.

Əgər şagirdin bu və ya digər məsələ ilə bağlı əlavə məlumat almaq istəyi varsa, o zaman sual işarəsindən istifadə edə bilər.

ROLLU OYUNLAR

İfadəli nitq bacarıqlarının formalaşmasına və inkişafına təsir göstərən rollu oyunlar şagirdlərdə tənqidi və yaradıcı təfəkkürü, əməkdaşlığı, qarşılıqlı ünsiyyəti inkişaf etdirir.

Rollu oyunların təşkili şagirdlərin söz ehtiyatını zənginləşdirir. Öz fikrini jest və mimikalarla müşayiət etmək, düşündüyünü müxtəlif cümlələrlə ifadə etmək şifahi nitq bacarığını aşkar edir.

SORĞU

Sorğu və müsahibə sosioloji tədqiqatın mühüm və əhəmiyyətli vasitələrindən biridir. Bu üsul tədqiq edilən bu və ya digər problemlər haqqında müəyyən qrupların fikrini öyrənmək üçün aparılır.

Sorğular keçirmək üçün şagirdlərə suallar yazılmış vərəqlər təqdim olunur. (Suallı şagirdlər də hazırlaya bilərlər.) Suallar dəqiq və konkret olmalıdır. Daha sonra əldə edilən məlumatlar sistemləşdirilir, təhlil edilir və ümumiləşdirmə aparılır.

Dərslikdə sorğuya nümunə verilmişdir.

BİBÖ

BİBÖ üsulunun əsas məqsədi şagirdin əvvəl əldə etdikləri bilik və bacarıqlarla yeni əldə etdikləri arasında əlaqə yaratmaq və şagirdin düşünməsini optimallaşdırmaqdır. 3 sütundan ibarət olan BİBÖ cədvəlinin birinci – “Bilirəm” hissəsində şagirdlər mövzu ilə bağlı bildiklərini qeyd edirlər. Bilmək istədikləri ikinci – “İstəyirəm bilim” hissəsində yazılır.

Dərsin sonunda cədvəlin üçüncü – “Öyrəndim” hissəsində şagirdin mövzu ilə bağlı əldə etdiyi yeni biliklər qeyd edilir.

Adətən, bu cədvəl ümumiləşmə mərhələsində yekunlaşır.

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

BEYİN HƏMLƏSİ

Əqli hücum da adlanan bu üsulun tətbiqində əsas məqsəd konkret problemin həlli yollarını müəyyənləşdirmək və idraki fəallığı artırmaqdır.

Əqli hücumdan yeni mövzunun tədrisi zamanı şagirdin bununla bağlı hansı biliklərə malik olduğunu aydınlaşdırmaq üçün istifadə olunur. Şagirdlərə ünvanlanan sual ya lövhədə yazılır, ya da şifahi şəkildə səsləndirilir. Alınan cavablar lövhəyə yazılır, mövzu ilə bağlı olan cavablar dəqiqləşdirilir və müzakirələr aparılır. Bu üsul vasitəsilə problemin həlli yolları araşdırılır, müəyyən situasiyalarda çıxış yolu tapmaq, ümumi vəziyyəti təhlil etmək, daha səmərəli həll yolları tapmaq üçün qərar qəbul etmək bacarığı formalaşdırılır.

Dərsin bütün mərhələlərində istifadə oluna bilər.

SÖZ ASSOSİASİYASI

Bu üsuldan dərsin motivasiya, eləcə də ümumiləşdirmə mərhələsində istifadə etmək məqsədəuyğundur.

Söz assosiasiyasının tətbiqi zamanı müəllim mövzu ilə bağlı hər hansı bir sözü və ya söz birləşməsini lövhəyə yazır. Şagirdlərin cavabları qeyd olunur.

Mövzu ilə bağlı daha uyğun olanlar seçilir, mövzu ilə əlaqələndirilir.

MÜZAKİRƏ

Müzakirə seçilmiş mövzu ətrafında məlumatların və təəssüratların mübadiləsidir. Bu üsulun əsas vəzifəsi problemin həlli yolunu tapmaq, düzgün qərar qəbul etməkdir.

Müzakirə dinləmək, sual vermək, təqdim etmək mədəniyyətini formalaşdırır, şagirdlərin məntiqi və tənqidi təfəkkürünün inkişafına kömək edir, nitqini zənginləşdirir. Müzakirə zamanı qoyulan suallara “bəli” və ya “xeyr” cavabının verilməsi məqbul hesab edilmir. Mövzuya aid “Bu nə üçün baş verdi?”, “Nə baş verdi?”, “Siz bu vəziyyətdə nə edərdiniz?” və s. bu kimi suallarla müraciət etməklə müəllim müzakirəni tənzimləyir.

Bu üsul şagirdlərdə dinləmə mədəniyyətinin, mənbələrlə işləmək, fikirlərini təqdim etmək bacarığının formalaşmasına xidmət edir.

İTERAKTİV MÜHAZİRƏ

İnteraktiv mühazirənin əsasında məlumatın müəllimdən şagirdə ötürülməsi dayanır. Mühazirə üsulundan daha çox şagird hər hansı bir məlumatı müstəqil tapmaqda çətinlik çəkdiyi zaman istifadə olunur. Adətən, mühazirə müddəti 10-15 dəqiqə olur.

Mühazirənin məqsəd və vəzifələri dəqiq olmalıdır, ancaq bir mövzuya həsr olunmalıdır. Şagirdlərin sual verməsi, mövzunu müzakirə etməsi, mənimsəməsi üçün müəllim mühazirənin necə keçiriləcəyini əvvəlcədən dəqiq planlaşdırmalıdır.

Mühazirə şagirdə əvvəl məlum olan biliklərlə öyrənilən mövzu, material arasında qarşılıqlı əlaqə yaradır.

MİKROFON

Bu üsulun tətbiqi şagirdlərdə düşünmə ilə yanaşı, şifahi nitqin də inkişafına zəmin yaradır. Sınıfdə istənilən bir əşyanı – qələm, karandaş, marker və s. şərti olaraq mikrofon seçmək olar. Müəllimin verdiyi sual və yaxud müzakirə ediləcək mövzu ilə bağlı şagirdlərin cavab və fikirlərini öyrənmək üçün şərti seçilmiş mikrofon növbə ilə şagirdlərə ötürülür, onların fikirləri dinlənir. Sonda mikrofon müəllimə verilir və dəqiq cavab müəllim tərəfindən ətraflı izah edilir.

LAYIHƏ

AUKSION

Auksion üsulunun köməyi ilə şagird cisim, əşya və anlayışları müəyyən etməklə yanaşı, hadisə və prosesləri müəyyən etmək, biliklərini aktuallaşdırmaq, dinləmə mədəniyyətini inkişaf etdirmək, təhlil qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək kimi bacarıqlara yiyələnmiş olur.

Bu üsuldan tədqiqatın aparılması mərhələsində istifadə etmək məqsəddəuyğundur. Müəllim, ilk növbədə, şagirdləri auksion üsulunun keçirilmə qaydaları ilə bağlı təlimatlandırır. Sonra hər hansı bir anlayışın adı çəkilir, şagirdlər onunla bağlı fikirlər söyləyirlər. Sonuncu fikir və ya təklif verən qalib sayılır.

Fikirlərin tamamlanması üçün şagirdlər bir-birini diqqətlə dinləməlidir.

DEBAT

Debatın tətbiqi şagirdə aşağıdakı bacarıqları formalaşdırır:

– mövzunun araşdırılması, əsas anlayışları seçib ayırma, sübut və dəlillərlə işləmək, natiqlik məharəti, hakimlik və qərarların qəbul edilməsi, diqqətlə dinləmə, öz fikrinin təsdiq edilməsi, söylənilən fikrə əks-argumentin gətirilməsi, fikirlərin sərbəst irəli sürülməsi.

Debatda fikir sual formasında deyil, təsdiqdə ifadə edilir. Əvvəlcə rollar, spiker, hakim komandalar müəyyənləşdirilir. Hər bir komandanın qarşısında duran əsas məsələ öz mövqeyini əsaslandırmaqdır. Üçüncü tərəf – dinləyicilər daha çox inandırان tərəfin mövqeyini müdafiə edir, onlara üstünlük verir.

Debatın dörd prinsipi var:

1. Öyrənməyi öyrənmək – hər bir mövzu araşdırılır və bu mövzular haqqında informasiyalar əldə olunur. Nəticədə araşdırان insan öyrənmiş olur və araşdırmağı öyrənir. Bu isə öyrənməyi öyrənməkdir.

2. Aydınlıq – deyilən fikri, sübutu aydın, sadə dildə söyləmək lazımdır.

3. Düzgünlük – inandırmaq, üstün gəlmək naminə yanlış, özündən qurulmuş məlumatlara, fikirlərə əsaslanmaq olmaz.

4. Hörmət – rəqib tərəfə hörmət, müxtəlif fikirlərə, rəylərə, verilən qiymətlərə dözümlük; tənqid yox, dinləyib təhlil etmək, “zəif” yerləri tapmaq və diqqətini onlara cəlb etmək; rəqib tərəfinin çıxışını axıra qədər dinləmək, sözünü kəsməmək, təhqiredici çıxışlara yol verməmək, şəxsiyyətə toxunmaq və s. debatda hörmət prinsipinin əsasını təşkil edir.

LAYİHƏ

Layihə təlim metodudur və adətən, uzunmüddətli olur. Bu metod hər hansı bir mövzunun şagird tərəfindən müstəqil şəkildə araşdırılmasına imkan verir. Təlim nəticəsinə xidmət edən mövzu müəllim tərəfindən müəyyən edilir. Mövzu konkret olmalıdır. Mövzunun başlanması, bitmə müddəti, forması, əyani vəsaitlər müəllim və şagirdlər tərəfindən birgə seçilir. Şagirdlər işin icrası üçün məsuliyyət daşıyırlar.

Layihənin verilməsində əsas məqsəd şagirdlərin öz nailiyyət və fəaliyyətlərinə özlərinin müstəqil şəkildə cavabdehlik daşmasına imkan yaratmaqdır.

Layihələr şagirdə öz vaxtını və işini düzgün planlaşdırmağa, müəllimin rəhbərliyi altında təlim prosesini idarə etməyə kömək edir, şagirdləri bir-biri ilə, eləcə də müxtəlif adamlarla qarşılıqlı əlaqə saxlamağa imkan yaradır, əlavə ədəbiyyatdan istifadə etməyi öyrədir, onlara tədqiqatçılıq bacarığı, yaradıcılıq vərdişləri aşılayır.

Qiymətləndirmə əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş meyarlar üzrə aparılmalıdır.

TƏQDİMAT

Şagird fəaliyyətinin mühüm mərhələsi olan təqdimat fərdi və ya qrup halında keçirilə bilər. Şifahi və ya yazılı, rollar üzrə də ola bilər. Şagirdlər təqdimatın elə formasını seçə bilərlər ki, onların gördükləri iş barədə səmərəli danışmaq və biliklərini başqalarına ötürmək üçün imkanları olsun. Şagirdin öz biliklərini başqalarına ötürə bilməsi, onun aydın nitqə malik olması vacib şərtlərdən biridir.

Yaxşı təqdimatın zəruri şərtləri bunlardır:

1. Problemin mahiyyəti üzərində fikir cəmləyə bilmək bacarığı;
  2. Faktiki informasiyaya əsaslanan ideya və nəticələrin əsaslandırılması.
- Təqdimat dərsin istənilən mərhələsində aparıla bilər.

Təqdimatın meyarları	Nail olunan meyarların sayı
Təqdimatın məqsədlərinin qoyuluşu	
Vəzifələrin müəyyən olunması	
Təqdimatın məzmunu	

Təqdimatın strukturu	
Təqdimatın texniki hazırlığı	
Vizual vasitələrin istifadəsi	
Slaydların yaradılması	
Flipçart, audio və videoavadanlıqlarla iş	
Şrift, fon, slaydların düzülüşü, tərtibat	
Təqdimatın inandırıcılığı	
Effektiv başlanma və sona çatdırılma	
Auditoriya ilə qarşılıqlı əlaqə	
Səsin gücü, tembral çaları, intonasiya	
Məlumatın qeyri-verbal vasitə ilə ötürülməsi	
Nitqin bədiiliyi və məcazi mənalı sözlərdən istifadə	
Təqdimatda kreativlik	
Mübahisə yaradan, çoxmənalı, anlaşılmaz məfhum və terminlərin istifadəsi	
Öz emosional vəziyyətini idarə etməyi bacarmaq	
Cəmi:	

MÜƏLLİMİN TƏLİM FƏALİYYƏTİNİN PLANLAŞDIRILMASINA DAİR NÜMUNƏLƏR

Planlaşdırma müəllimlərin qarşısında duran ən mühüm vəzifədir. Dərslərdə müəllimin həm gündəlik, həm də illik planlaşdırmasını aparmaq üçün kifayət qədər material və resurs verilmişdir. Əsas hədəf və məqsədləri düzgün müəyyənləşdirməklə tədris ilində onların həyata keçirilməsinə nail olmaq üçün ilin əvvəlindən müəllimin planlaşması düzgün və dəqiq olmalıdır. Tədris vahidlərinin, eyni zamanda mövzuların nə zaman və hansı ardıcılıqla yerinə yetirilməsi, hər fəslə ayrılacaq saat, tarix illik planlaşmada dəqiq şəkildə əksini tapmalıdır.

Vəsəitdə illik planlaşmaya nümunə verilsə də, müəllim planlaşma cədvəli hazırlayarkən məktəbinin və dərs dediyi sinfin imkanlarını nəzərə almalıdır. Planlaşma tutarkən müəllim aşağıdakı ardıcılığa riayət etməlidir:

1. Tədris vahidlərini dəqiqləşdirmək, ardıcılıq prinsiplərini müəyyənləşdirmək. Məzmunun ardıcılığı (asandan çətinə doğru), xronoloji ardıcılıq (zaman ardıcılığı), məntiqi ardıcılıq (əvvəlcə o anlayışlar öyrədilir ki, onlar növbəti anlayışların açılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır) nəzərdə tutulur.

2. Hər tədris vahidi üçün tədris planına əsasən vaxt bölgüsü aparmaq. (Tədris vahidləri üçün vaxt bölgüsünü müəyyənləşdirərkən fənn üzrə illik dərs saatlarının ümumi sayı nəzərə alınır. Hər tədris vahidinə onun əhəmiyyətliyi və mürəkkəbliyi baxımından vaxt ayrılır.)

3. İntegrasiya imkanları, əlavə resurslar seçmək.

İllik planlaşdırma apararkən müəllim mütləq məzmun standartları, qiymətləndirmə standartları, tədris planı, dərslik (istifadə olunacaq mətnlər və digər materiallar), müəllim üçün vəsaitə istinad etməlidir. Dərs ilinin həftələri, tədris ilində baş verəcək mühüm hadisələr (tarixi günlər), tədris vahidlərinin və onlara daxil olan mövzuların adı müəyyən edilməlidir.

İLLİK PLANLAŞDIRMA NÜMUNƏSİ

I BÖLMƏ				
Mövzular	Standartlar	İntegrasiya	Resurslar	Saat
1. Diaqnostik qiymətləndirmə, layihəyə hazırlıq				1
2. Dil	1.2.2., 2.1.1., 2.2.1., 4.1.3., 4.1.4.	Ədəb. – 1.2.3.	dərslik, iş vərəqləri, E.Sabitoğlu, “Şirin dil” mahnısı	1
3. Cəmi 40 söz (I dərs)	1.1.1., 1.2.3., 3.1.3., 4.1.4.	Biol. – 1.1.4.; Azərb. tarixi – 1.3.1.	dərslik, iş vərəqləri, kinofilmlər (“Tarzan”, “Mauqli”, “Senyor Robinzon”), lüğət	1
4. Cəmi 40 söz (II dərs)	1.1.2., 1.2.2., 2.2.2.	Ədəb. – 2.2.1.; Biol. – 2.1.3.	dərslik, kinofilmlər, iş vərəqləri	1
5. Cəmi 40 söz (III dərs)	4.1.1., 4.1.2.	X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
6. Cəmi 40 söz (IV dərs)	4.1.2., 4.1.4.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, əlavə vəsaitlər	1
7. KSQ. İmla	4.1.4.			1
8. Hər şey su ilə başladı (I dərs)	1.2.2., 1.2.4., 2.1.2., 3.1.1.	Ədəb. – 3.1.1.; X.d. – 4.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet materialları, H.Kellerlə bağlı videosüjet	1

9. Hər şey su ilə başladı (II dərş)	2.2.2., 4.1.1., 4.1.3.	X.d. – 1.1.2.; Ədəb. – 2.1.2.	dərşlik, iş vərəqləri	1
10. Hər şey su ilə başladı (III dərş)	1.2.3., 3.1.3., 4.1.3., 4.1.4.	X.d. – 4.1.1.	dərşlik, iş vərəqləri	1
11. Rəy	3.1.4.	X.d. – 4.1.1.	dərşlik, “Əməli yazılar” adlı vəsait	1
12. Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (I dərş)	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 2.2.2., 2.2.3.	X.d. – 3.1.1.; Azərb. tarixi – 1.2.2.	dərşlik, iş vərəqləri, lüğət, “Onu bağışlamaq olarmı?!” bədii filmi	1
13. Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (II dərş)	1.1.1., 2.1.1., 2.1.2.	Azərb. tarixi – 1.2.2.	dərşlik, iş vərəqləri, lüğət	1
14. Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (III dərş)	1.1.1., 1.1.2., 3.1.3., 4.1.2.	Ədəb. – 1.2.2.; X.d. – 2.1.2.	dərşlik, iş vərəqləri, İnternet materialı	1
15. Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (IV dərş)	1.2.2., 2.1.2., 4.1.2., 4.1.3.	X.d. – 4.1.1.	dərşlik, iş vərəqləri,	1
16-17. KSQ. İfadənin yazılması və yoxlanılması	4.1.1., 4.1.4.	X.d. – 4.1.3.; Ədəb. – 3.1.3.	müzakirə, yazı	2
18-19. Elmi mətnin hazırlanması və yoxlanılması	3.1.1., 3.1.3., 4.1.3.	Ədəb. – 3.1.3.	müzakirə, yazı	2
20. Arzum jurnalist olmaq idi (I dərş)	1.1.2., 2.1.1., 2.2.1.	X.d. – 3.1.3.; Ədəb. – 2.2.1.	dərşlik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet və ya televiziya materialları	1
21. Arzum jurnalist olmaq idi (II dərş)	1.1.1., 1.2.2., 2.2.3., 3.1.3.	Ədəb. – 2.2.1.; X.d. – 2.1.2.	dərşlik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet materialları	1
22. Arzum jurnalist olmaq idi (III dərş)	1.1.1., 4.1.2.	Ədəb. – 2.2.1.; X.d. – 2.1.2.	dərşlik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet materialları	1
23-24. Esse. Səhvlər üzərində iş	4.1.4.			2
25. KSQ				1
26. Layihə üzərində iş				1

II BÖLMƏ				
Mövzular	Standartlar	İntegrasiya	Resurslar	Saat
1. Muğan (I dərs)	1.1.1., 2.2.1., 4.1.4.	X.d. – 1.1.2.; Ədəb. – 1.2.4.	dərslik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet materialları	1
2. Muğan (II dərs)	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 4.1.3.	Ədəb. – 1.2.3.	dərslik, iş vərəqləri, lüğət	1
3. Muğan (III dərs)	1.2.3., 3.1.1., 4.1.1.	Ədəb. – 1.2.1.; Biol. – 4.2.1	dərslik, iş vərəqləri, İnternet materialları	1
4-5. KSQ. İfadə	4.1.1., 4.1.4.			2
6. Şollar su kəməri (I dərs)	1.2.3., 2.1.1., 2.2.2., 2.2.3.	Azərbay. tarixi – 1.2.1.	dərslik, iş vərəqləri, M.Süleymanov “Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim” kitabı, lüğət	1
7. Xülasənin yazılması	2.1.2., 2.2.3., 4.1.1.	X.d. – 3.1.4.	dərslik, iş vərəqləri, lüğət	1
8. Şollar su kəməri (II dərs)	2.1.2., 3.1.3., 4.1.1., 4.1.2.	X.d. – 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
9. Qəzet materialının araşdırılması (praktiki iş)	1.1.1., 2.2.3., 3.1.3., 4.1.1.	X.d. – 3.1.4.	dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif qəzet və jurnallar	1
10. KSQ. İmla	4.1.4.			1
11. Xəzər dənizi (I dərs)	1.1.1., 1.2.1., 2.2.1., 3.1.3., 4.1.3., 4.1.4	Coğ. – 3.2.5.; Biol. – 4.2.1.	dərslik, iş vərəqləri, İnternet materialları	1
12. Xəzər dənizi (II dərs)	1.2.1., 1.2.2., 1.2.3., 2.1.1., 2.1.2.	X.d. – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri	1
13. Şifahi nitqin inkişafı	1.2.1., 1.2.3., 1.2.4., 4.1.1.	Biol. – 4.2.1., 4.2.2.; Ədəb. – 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, “Xəzərin çirkləndirilməsi ilə bağlı videosüjet”	1

14. Çınarın şikayəti (I dərs)	1.2.2., 2.1.1., 2.2.1., 2.2.2.	X.d. – 4.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet materialları	1
15. Çınarın şikayəti (II dərs)	1.1.1., 1.2.3., 1.2.4., 2.1.2., 3.1.2.	Coğ. – 3.2.5.	dərslik, iş vərəqləri, xəritə, İnternet materialları	1
16-17. Hekayənin yazılması və müzakirəsi	3.1.1., 4.1.1., 4.1.2., 4.1.4.	Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, İnternet materialları	2
18. Birlik (I dərs)	1.2.1., 1.2.4., 2.2.1., 3.1.1., 4.1.4.	Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, lüğət, “Yeddi nar çubuğu” nağılı	1
19. Birlik (II dərs)	2.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	X.d. – 3.1.3.	dərslik, cədvəl, İnternet materialları	1
20-21. Şəhidlər (I dərs)	2.2.1., 2.2.3., 3.1.2., 3.1.4., 4.1.4.	Azərbaycan tarixi – 1.2.2.	dərslik, İnternet materialları, 20 Yanvar filmi	2
22. KSQ				1
23-24. Layihə işinin müzakirəsi				2
25. BSQ				1

III BÖLMƏ				
Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat
1. Sevgi ağacı (I saat)	1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.3., 2.2.1., 3.1.2.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif bədii ədəbiyyatlar, İnternet materialları	1
2. Sevgi ağacı (II saat)	1.1.1., 2.2.2., 3.1.3., 3.1.4., 4.1.1., 4.1.4.	Ədəb. – 1.2.4.; X.d. – 3.1.1.	dərslik, lüğət	1
3. “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (I saat)	1.1.1., 1.2.3., 2.2.1., 3.1.3., 4.1.3.	X.d. – 3.1.4.	dərslik, iş vərəqləri, sxemlər, cədvəllər	1
4. “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (II saat)	1.1.2., 2.1.2., 3.1.1., 4.1.4.	X.d. – 3.1.3.	dərslik, sxemlər, cədvəllər	1
5. “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (III saat)	1.2.1., 2.1.1., 3.1.1.	X.d. – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, cədvəllər	1
6-7. Qəzet materialları üzərində iş	1.1.1., 2.1.1., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.3.	iş vərəqləri, qəzet və jurnal materialları	2
8. İmla	4.1.4.			1
9. Məndən ötdü, qardaşıma dəydi (I saat)	1.1.2., 1.2.2., 1.2.4., 2.2.1., 2.2.3.	Azərbaycan tarixi – 4.1.2.; Ədəb. – 1.2.2.	dərslik, iş vərəqləri, cədvəllər	1
10. Məndən ötdü, qardaşıma dəydi (II saat)	2.2.1., 3.1.3., 4.1.3.	X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, lüğət, Şəhriyarın “Hey- dərbabaya salam” əsəri	1
11-12. Xocalı dünya mətbuatında (I-II dərslər)	1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.3., 1.2.4., 3.1.1., 3.1.2.	Azərbaycan tarixi – 1.1.1.; X.d. – 4.1.2.	dərslik, İnternet və qəzet materialları, kinofilmləri	2
13-14. Publisistik məqalənin hazırlanması və yoxlanılması	1.2.1., 2.1.2., 3.1.1., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.2.	dərslik, İnternet və qəzet materialları	2
15. Dua edən əllər (I saat)	1.2.2., 1.2.3., 2.2.1., 3.1.1., 4.1.3.	X.d. – 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, sxemlər	1
16. Dua edən əllər (II saat)	2.1.2., 2.2.3., 3.1.3., 4.1.1., 4.1.3.	X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, sxemlər	1

17-18. İfadə	4.1.1., 4.1.4.			2
19. Mirzə Səfər (I saat)	1.1.1., 1.1.2., 1.2.2., 2.2.2.	Ədəb. – 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, lüğət, “Papaq” bədii filmindən fraqmentlər	1
20. Mirzə Səfər (II saat)	2.1.2., 3.1.2., 4.1.1., 4.1.3.	Ədəb. – 2.2.1.	dərslik, iş vərəqləri, diaqram, “Babək” bədii filmindən fraqmentlər	1
21. Mirzə Səfər (III saat)	2.1.1., 2.1.2., 4.1.3.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, cədvəllər	1
22. Mirzə Səfər (IV saat)	2.1.1., 2.1.2., 4.1.1., 4.1.2.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, lüğət, cədvəllər	1
23. Mirzə Səfər (V saat)	1.1.2., 4.1.1.	X.d. – 3.1.4.	dərslik, iş vərəqləri, lüğət	1
24. İnşa	4.1.1., 4.1.3., 4.1.4.			1
25. KSQ				1

IV BÖLMƏ				
Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat
1. “Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 4.1.2.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
2. Vatikandan gələn var (I dərs)	2.2.1., 2.2.2., 4.1.2., 4.1.3.	Azərbay. tarixi – 1.2.2.; Coğ – 3.2.2.	dərslik, iş vərəqləri, cədvəllər, xəritə	1
3. Vatikandan gələn var (II dərs)	1.1.1., 4.1.1., 4.1.2.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, sxemlər	1
4. Vatikandan gələn var (III dərs)	2.2.2., 3.1.1.	X.d. – 1.1.2., 2.1.1.	dərslik, qiymətləndirmə cədvəli	1
5. Vatikandan gələn var (IV dərs)	1.1.1., 2.1.2., 2.2.2., 3.1.1., 3.1.3.	Ədəb. – 3.1.3.; X.d. – 4.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, sxem-diaqram	1
6. Əsir ağacın hekayəti (I dərs)	1.2.2., 2.2.1., 3.1.2., 4.1.4.	Azərbay. tarixi – 1.2.2.; Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, orfoqrafiya lüğəti, İnternet materialları	1
7. Əsir ağacın hekayəti (II dərs)	1.1.1., 1.2.2., 1.2.3., 4.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	Azərbay. tarixi – 1.1.1.; X.d. – 4.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
8. Əsir ağacın hekayəti (III dərs)	3.1.1., 3.1.2.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
9. KSQ. İfadə	4.1.1., 4.1.4.			1
10. Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (I dərs)	1.1.2., 2.2.1., 2.2.3., 3.1.1.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, İnternet materialları	1
11. Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (II dərs)	4.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
12-13. Məruzə yazmaq (I və II dərslər)	1.2.4., 3.1.1., 3.1.4.	X.d. – 4.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, sorğu vərəqləri	2

14. Bahar nəğmələri (I dərs)	1.2.1., 2.1.2., 2.2.2.	X.d. – 3.1.2., 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, S.Bəhlulzadənin tabloları, İnternet materialları	1
15. Bahar nəğmələri (II dərs)	1.2.2., 4.1.2.	X.d. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
16. Bahar nəğmələri (III dərs)	1.1.1., 3.1.1., 3.1.2., 4.1.1., 4.1.3.	X.d. – 4.1.2.; Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1
17. İldırımli yollarla (I dərs)	1.2.2., 2.1.2., 2.2.1., 4.1.1.	Azərbay. tarixi – 1.3.1.	dərslik, iş vərəqləri, İnternet materialları	1
18. İldırımli yollarla (II dərs)	3.1.3., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, İnternet materialları	1
19-20. Azərbaycanın milli geyimləri (I və II dərs)	1.2.2., 1.2.4., 3.1.2., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, İnternet materialları	2
21-22. İnşa				2
23. KSQ				1
24-25. Layihə işinin yekun müzakirəsi				2
26. BSQ				1

TƏLİM MƏQSƏDLƏRİNİN DÜZGÜN REALLAŞDIRILMASI İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Təlim məqsədlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsi məzmun standartlarının düzgün və vaxtında reallaşmasını təmin etmək üçün əsas şərtidir. Yaxın və uzaq hədəfləri özündə birləşdirən məqsədlərin yazılması müəllimdən böyük istedad tələb edir. Bunun üçün müəllim tənqidi düşüncəyə, yaradıcı təfəkkürə, məntiqi əsaslanmaya, planlaşdırma bacarığına, perspektivi görmə istedadına malik olmalıdır. Təlim məqsədlərinin düzgün yazılmasının şərtləri aşağıdakılardır:

- Təlim məqsədinin məzmun standartının tələblərinə uyğunluğu;
- Məqsəd çıxararkən məzmun standartlarının qismən və ya bütövlükdə reallaşdırılacağına müəyyən edilməsi;
- Məzmun standartlarındakı ümumi məsələlərin mövzu baxımından xüsusiləşdirilməsi;
- Məzmun standartında biliyin kateqoriyalarının müəyyən edilməsi (deklarativ, prosedural, kontekstual);
- Məzmun standartında bacarığın xüsusiyyətinin müəyyən edilməsi (idraki, emosional, psixomotor);
- Hər məqsədin yalnız bir fəaliyyəti əks etdirməsi və ölçüləbilən olması;
- Təlim məqsədlərinə uyğun şagird nailiyyətinin qiymətləndirilməsinin üsul və vasitələrinin seçilməsi.

Təlim məqsədləri yazılarkən mərhələlilik və əlaqəlilik mütləq nəzərə alınmalıdır. Məqsədlər taksonomiya – sadədən mürəkkəbə doğru zəncirvari, iyerarxiya üzrə inkişafı əks etdirən şəkildə yazılmalıdır. Təlim məqsədlərinin taksonomik quruluşu tədris prosesini planlaşdırmaq və onun nəticəsini ölçmək imkanı verir. Məqsədləri sinifləndirilən zaman asandan çətinə prinsipi nəzərə alınır. Təlim məqsədlərinin, standartların (məzmun və qiymətləndirmə) və şagird fəaliyyətinin səviyyələndirilməsi zamanı hər üç taksonomiyadan istifadə etmək faydalı olardı:

- İdraki (təfəkkür, koqnitiv);
- Emosional (hissi, affektiv);
- Psixomotor (hərəkəti).

Vəsaitdə məqsədlər yazılan zaman standartların ardıcılığı əsasında iyerarxiya, pilləlilik, əlaqəlilik və taksonomiyanın mərhələlərinə uyğunluq gözlənilmişdir. Misal üçün aşağıdakı nümunəyə diqqət yetirək:

Standartlar: 1.1.1., 2.1.1., 3.1.1.

Məqsəd: İfadə edəcəyi fikrə uyğun üslub seçir.

Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətinə görə fərqləndirir.

Mövzuya uyğun üslub seçir.

Birinci məqsəddəki ifadə edilən fikrə uyğun üslub seçmə tələbi bilmə mərhələsidir. İkinci məqsəddəki fərqləndirmə ünsiyyət fəaliyyətini əhatə edir, lakin qiymətləndirmə mərhələsindədir. Üçüncü məqsədin fəaliyyəti olan uyğun üslub seçmə sintezetmənin nümunəsidir.

ŞAGİRDŁƏRİN YAŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN NƏZƏRƏ ALINMASI

Təlim metodları seçilərkən şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması prinsipinə istinad olunmuşdur. Hərçənd ki bu yaş qrupunda daha mürəkkəb metodlarla işləmək problem deyil, amma fərqli qavrama tiplərini nəzərə alaraq metodlar sadədən mürəkkəbə doğru verilmişdir. Metodlar seçilərkən və tapşırıqlar hazırlanarkən Hovard Qardner nəzəriyyəsi əsas götürülmüşdür. Bu nəzəriyyəyə görə dərkətmənin 8 üsulu var:

1. Linqvistik/söz;
2. Məntiqi/riyazi;
3. Vizual/məkan;
4. Bədən/kinestik;
5. Musiqi/səs;
6. Fərdlərarası;
7. Fərddaxili;
8. Naturalistik/təbiət.

İstifadə olunan təlim texnologiyaları idrak (Blum) taksonomiyasının mərhələlərinə uyğun şəkildə seçilmiş və təsnif edilmişdir. Aşağıdakı cədvəl uyğun olaraq fəaliyyətlər təsbit olunmuş və mərhələlərə uyğun texnologiyalarla müşayiət edilmişdir.

Bilmə	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş tədris materialının yadda saxlanılması və yenidən əks etdirilməsi, yadda salınmasıdır. Bu kateqoriyanın tədris məqsədi lazımi məlumatların yadda salınmasıdır.	– istifadə olunan terminləri bilir; – konkret faktları bilir; – proseduru və metodları bilir; – əsas anlayışları bilir; – prinsipləri və qaydaları bilir.
Anlama	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş biliyin əhəmiyyətini başa düşməsi mərhələsidir. Onun göstərişi öyrənilmiş materialın bir formadan başqasına, bir dildən başqasına və ya yığcam izahata (nəticənin izahı) keçməkdir. Tədrisin belə nəticələri dərslər materialının sadə yadda saxlanılmasından üstündür.	– prinsipləri, qaydaları və faktları başa düşür; – materialı öz sözləri ilə izah edir; – sxemləri, diaqramları izah edir; – materialın sözlərlə izahını başqa anlayışlarla əvəz edə bilir; – əldə edilmiş biliklərdən gələcəkdə əldə edilə bilən nəticəni təsvir edir.

Tətbiq	Şagird
öyrənilmiş materialı yeni situasiyalarda, konkret şəraitdə tətbiq etmək bacarığıdır. Bura daxildir: prinsiplərin, qanunların, metod və üsulların tətbiqi. Tədris nəticələrinin, sadəcə, başa düşülməsi yox, onun daha yüksək səviyyədə nəticələrindən istifadə etmək qabiliyyətidir.	– yeni şəraitdə prinsiplərdən və anlayışlardan istifadə edə bilər; – konkret praktiki situasiyalarda qanunları, nəzəriyyələri tətbiq edir; – prosedur və metodların düzgün tətbiqini nümayiş etdirir.
Təhlil	Şagird
tədris materialını əsas hissələrə ayırmaq, onun strukturunu müəyyənləşdirmək bacarığıdır. Bura bütövün hissələrə bölünməsi, onların arasında əlaqələrin üzə çıxarılması daxildir. Bu zaman tədrisin nəticələri daha yüksək intellektual səviyyəyə uyğun olur.	– gizli, gözə görünməyən təsəvvürləri açıqlayır; – məntiqi izahatda səhvləri və unudulmuşları görür; – fakt və nəticə arasında fərqi üzə çıxarır; – dəlillərin əhəmiyyətini qiymətləndirir.
Sintez	Şagird
elementləri, hissələri birləşdirmək, yeniliyə malik bütövün əldə edilməsi bacarığıdır. Bu yolla müəyyən çıxış, məruzələrin hazırlanması və ya sxemlərin təşkili mümkündür. Beləliklə, təhsil nəticələri yaradıcı xarakter daşıyaraq yeni sxem və strukturların formalaşmasına imkan yaradır.	– kiçik yaradıcı xarakterli inşa yazır; – eksperimentin həyata keçirilmə planını təklif edir; – müəyyən problemin həlli üçün plan hazırlayanda müxtəlif bilik sahələrindən istifadə edir.
Qiymətləndirmə	Şagird
bu və ya digər materialın (bədi əsər, tətqiqi materialı və s.) əhəmiyyətini qiymətləndirmə və onun izahı bacarığıdır. Şagirdin mühakiməsi dəqiq müəyyənləşmiş meyarlara əsaslanmalıdır. Meyarlar daxili və xarici struktura, məntiqi xüsusiyyətlərə malik ola bilər. Bu kriteriyalar şagirdin özü tərəfindən və ya kənardan (müəllim tərəfindən) müəyyənləşə bilər.	– materialın məntiqi quruluşunu qiymətləndirir; – nəticələrin faktlara əsaslanmasını qiymətləndirir; – bu və ya digər fəaliyyətin nəticəsində əldə edilmiş məhsulun keyfiyyətini meyarlar əsasında qiymətləndirir.

DƏRSLİKDƏ VERİLMİŞ MÜXTƏLİF JANRLI ƏSƏRLƏRİN OXUSU İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Bədii əsərlər janr etibarilə müxtəlifdir. Dərsləkdə oxu prosesində müxtəlif ədəbi janrlardan istifadə edilir. Bunların tədrisində müəyyən sistem gözlənilməlidir. Tədris prosesində janrların xarakterik xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Dərsləkdə povest, roman, hekayə, məsnəvi və s. janrlarda əsərlərdən istifadə olunub. Lakin bunlar bütövlükdə deyil, verilmiş kiçik parçalar halında şagirdlərə çatdırılır.

Hekayənin oxunması

Hekayədə hadisə müəyyən xətt üzrə ardıcılıqla izləmə və yadda saxlanma bilər. Hekayənin öyrənilməsinə həsr olunmuş məşğələlər hekayənin məzmunundan, həcmindən və şagirdlərin yaşından asılı olaraq müxtəlif cür olur. Hekayənin oxunmasına həsr olunmuş dərslər, əsasən, aşağıdakı mərhələlərdə aparılır:

- Müəllimin giriş müsahibəsi; oxuya hazırlıq;
- Hekayənin müəllim və ya yaxşı oxuyan şagird tərəfindən bütöv, ucadan, ifadəli oxunması;
- Hekayənin qavranılmasının yoxlanılması;
- Hekayənin şagirdlər tərəfindən bütöv və ya hissə-hissə ucadan oxunması və təhlili;
- Hekayənin planının tərtibi;
- Hekayənin məzmununun nəql edilməsi;
- Hekayənin təkrarən ifadəli oxunması və ya səhnələşdirilməsi.

Şeirlərin oxunması

Şeir ucadan, ifadəli oxunmalıdır. Çünki bu zaman şeirin ölçüləri, heca, vəzn, ritm və s. anlayışlar aydın qavranılır. Şagirdlərə şeiri ifadəli oxumağı başa salmaq üçün müəllim ifadəli oxu nümunəsi ilə şagirdləri özü kimi oxumağa deyil, oxu prosesində fasiləni, sürəti, məntiqi vurğunu, intonasianı gözləməyə dəvət etməlidir. Müəllim şeirin oxusuna əvvəldən hazırlaşmalı, onun əsas ideyasını, tonunu, sürəti müəyyənləşdirməli və məşq etməlidir.

Şeirlər epik və lirik xarakter daşıyır. Epik şeirlərdə müəyyən əşya, təbiətin bir guşəsi, əsasən, həyat hadisələri təhkiyə yolu ilə verilir. Epik şeirlər üzərində aparılan iş hekayə üzərində aparılan işə bənzəyir. Epik şeirlər sintaktik quruluşuna görə hekayələrdən fərqləndiyindən onlar obrazlı və lakonik olur. Buna görə də onların oxunmasına və təhlilinə diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Müəllim hər hansı bir şeiri oxumamışdan əvvəl onun məzmunu ilə əlaqədar müsahibə aparmalı, sonra şeiri ucadan və ifadəli oxumalıdır.

Lirik şeirlərin digər növləri üzrə iş aparılarkən şagirdlərə öz fəaliyyətləri, psixi prosesləri üzərində müşahidə aparmağa, düşünməyə, mühakimə yürütməyə yönəldən sualların verilməsi vacibdir. Bu, məzmunun başa düşülməsini təmin edir. Şeirlərin oxunmasına həsr olunmuş dərsin sxemi aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir.

- Giriş müsahibəsi;
- Şeirin müəllim tərəfindən ifadəli oxunması;
- Şeirin ideya məzmununun necə mənimsənilməsinin aşkara çıxarılması;
- Şeirin şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunması;
- Yekunlaşdırıcı müsahibə;
- Şeirin şagirdlər tərəfindən bütöv oxunması.

Elmi-kütləvi mətnlərin oxunması

Elmi-kütləvi mətnlər şagirdləri təbiətdəki əşya və hadisələri, qanunları və qanunauyğunluqları, həmçinin ölkəmizdə baş verən ictimai-siyasi hadisələri başa düşməyə doğru aparır. Elmi-kütləvi materiallardan təbiət və cəmiyyət haqqında əldə edilən məlumatlar şagirdlərdə elmi dünyagörüşün, təbiətin tamlığı, bütövlüyü haqqında təsəvvürün yaranmasını təmin edir. Elmi-kütləvi mətnin məzmunundan, xarakterindən, dərsin quruluşundan asılı olaraq dərsin gedişi dəyişə bilər.

1. Giriş müsahibəsi

Şagirdləri mətnin məzmununu şüurlu mənimsəməyə hazırlamaq məqsədilə giriş müsahibəsində müəllim onların həmin mövzu ilə əlaqədar əldə etdikləri bilik və bacarığı aşkara çıxarır, onları həmin təsəvvürlər və anlayışlar aləminə daxil edir. Şagirdlər dərstdə nələrdən söhbət gedəcəyini öyrənirlər.

2. Mətnin ilk oxusu

Mətn ilk dəfə şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunur. Şagirdlərin oxusunun şüurluluğunu təmin etmək üçün müəllim onlara o qədər də çətin olmayan tapşırıq verir. Mətn bir qədər böyük və çətin olduqda onun şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunması məsləhət görülür.

3. Mətnin hissələrinin təhlili

Hər bir hissə oxunduqdan sonra onun məzmununu nəql edən şagird çətin söz və ifadələri aydınlaşdırır.

4. Planın tərtib olunması

Planın tərtibi mətnin ayrı-ayrı hissələrinin düzgün əlaqələndirilməsi, şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafını təmin edir. Elmi-kütləvi mətnlərin planının tərtib edilməsi üzrə işə kiçik sinifdən başlamaq mümkündür.

5. Ümumiləşdirici müsahibə

Müəllim dərstdə şagirdlərin nələri öyrəndiklərini, ümumiyyətlə, mövzu ilə əlaqədar nələri bildiklərini, onları həyata necə tətbiq edəcəklərini müəyyənləşdirmək məqsədilə müsahibə aparır.

6. Evə tapşırıq

Öyrənilən mövzu üzrə məlumatın daha da genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi üçün evə yaradıcı fəaliyyət tələb edən tapşırıq verilir.

NİTQİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ ÜÇÜN OXU MODELLƏRİ

Oxu şagirdlərin öz oxu fəaliyyətini təşkil və idarə etməsidir. Yəni şagirdlər oxu üçün təqdim edilən mətnin mənasını dərk etməyi problem, mətnin oxusunu isə problem həll etmə forması kimi dəyərləndirərək məqsədə nail olmaq üçün fəaliyyətini düşünmüş şəkildə təşkil edir, yəni strategiyasını qurur. Oxuya strategiyalı yanaşma ona xidmət edir ki, şagird gözlənilən nəticəni mətnin oxusuna başlamazdan əvvəl aydın təsəvvür edir. O, dəqiq bilir:

- Hansı suallar cavablandırılmalıdır?
- Hansı plana əsasən oxu təşkil edilməlidir?
- Bu haqda artıq nələri bilir?
- Uğura nail olmaq üçün nələr etmək lazımdır?

Nitqin inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı oxu modellərindən istifadə oluna bilər:

PROQNOZLAŞDIRILMIŞ OXU

Mətnin təqdim olunan hissəsini şagirdlər oxuyur. Müəllim şagirdlərdən “Mətnə inkişaf edən və inkişaf edə biləcək olan hadisələri” iki ayrı-ayrı sütunda yazmalarını tələb edir. Mətnin qalan hissəsini müəllim oxuduqdan sonra mətndəki hadisələrin necə nəticələnə biləcəyi başqa bir sütunda yazılır. Buna görə şagirdlərə hər hissə ilə bağlı düşüncələrini yazmaları üçün üç sütundan ibarət tapşırıq vərəqləri paylanılır.

Müəllim mətnin bir hissəsini səsli oxuyur. Şagirdlərdə maraq oyandıran ifadələr və onlarla bağlı suallar yazı taxtasına yazılır. Mətnin davamında sualların cavabları tapıldıqca üstlərdən xətt çəkilir.

Müəllim şagirdlərdən mətni oxumağa başlamazdan əvvəl mətnin başlığı və əyani vasitələrdən istifadə etməklə mətnin məzmunu ilə bağlı fərziyyələr irəli sürmələrini tələb edir.

Səsli oxu əsnasında oxu prosesini dayandırmaqla “Sizin fikrinizcə, bundan sonra nə ola bilər?”, “Mətnin davamında hadisələrin fərz etdiyiniz kimi inkişaf etməsinin səbəbi nədir?” tipli suallar verməklə şagirdlərin diqqətinin mətn ətrafında daha çox cəmlənməsinə nail olur.

SƏSLİ OXU

Məqsəd şagirdlərin oxunan mətndəki sözlərin necə tələffüz edildiyini və hansı mənada işləndiyini anlamalarına nail olmaqdır. Səsli oxu şagirdlərin oxu səviyyəsini müəyyənləşdirməklə bərabər, dinləyənlərin zehni fəaliyyətlərinin inkişafına da kömək edir. Şagirdlərin düzgün danışmaq bacarıqlarını artırır. Səsli və gözəl oxu dinləyənlərin mövzuya marağını oyadır və oxumağa həvəsləndirir. Səsli oxu dərsi müxtəlif üsullarla keçirilə bilər.

SÜRƏTLİ OXU

Sürətli oxu sürətli oxu texnikasının sonradan təkmilləşməsinin nəticəsidir. Stereo cədvəllərlə xüsusi məşq terminlərindən istifadə etməklə şagird əməli görüş sahəsinin əsaslı şəkildə artırılmasına nail olur. Bu zaman fuziya divergensiyası adlandırılan bir effekt, daha doğrusu, gözün görmə oxlarının ayrılması meydana çıxır. Bunun hesabına da oxunun sürəti və oxunuşların mənimsənilməsinin keyfiyyəti artır.

DİQQƏTLİ OXU

Diqqətli oxu zamanı bütün təfərrüatlara diqqət yetirilir, onların təhlili və qiymətləndirilməsi həyata keçirilir. Bəzi pedaqoqlar dərinləşdirilmiş oxunu analitik, tənqidi və yaradıcı adlandırırlar. Bu üsul tədris fənlərinin öyrənilməsində ən yaxşısı hesab olunur. Şagird, sadəcə, mətni oxumaq və anlaşılmayan yerləri aydınlaşdırmaqla kifayətlənmir, həm də öz biliklərinə, təcrübəsinə əsaslanaraq məsələni tənqidi, yaradıcı şəkildə nəzərdən keçirir, izahlarda güclü və zəif yerləri tapır, fikir və qənaətləri müstəqil şəkildə təfsir edir. Bu da oxunmuş materialı asanlıqla yadda saxlamağa imkan verir, məşğələlərdə fəallığı yüksəldir. Bu yolla tanış olmayan, həmçinin çətin mövzuda olan dərslilər, mətnlər oxunur.

SUAL VERƏRƏK OXU

Oxudan əvvəl və oxu prosesində şagirdlərə suallar hazırlamaq tapşırılır. Məqsəd şagirdlərin mətn üzərində düşünmələrinə nail olmaqdır. Bu metodun tətbiqi iki formada həyata keçirilir.

Mətn səsləli və ya səssiz oxunduqdan sonra şagirdlər oxu prosesində (beyinlərində) zəhinlərində yaranan sualları yazırlar. Qruplara ayrılaraq həmin suallara cavab axtarırlar. Hər qrupdan, yaxud sinifdən bir şagird yoldaşına sual verir. Şagirdlər mətni oxumazdan əvvəl və oxuyarkən mətnin başlığını və beyinlərində yaranmış sualları yazı taxtasına yazırlar. Cavabları verilmiş sualların üstündən xətt çəkilir.

ROLLAR ÜZRƏ OXU

Məqsəd şagirdlərin mətnin quruluşunu, dilini və mətnə iştirak edən obraz və personajların xarakterlərini anlamalarına nail olmaqdır. Mətn oxunduqdan sonra dialoqlara çevrilərək teatr ssenarisi düzəldilir. Mətnin məzmununda heç bir dəyişiklik edilmir, adi danışq cümlələri və hadisələr nəzərə alınmaqla dialoqlar düzəldir. Hər bir şagird oxuyacağı hissəni hazırlayır. Eyni zamanda mətnin qavranılmasına da nail olmaq lazımdır. Şagirdlər oxuduqları hissədə nəzərə çatdıracaqları hissələri mətnin məzmunundan asılı olaraq izah etməyi bacarmalıdırlar.

TƏNQİDİ OXU

Məqsəd şagirdlərə oxuduqları haqqında sual vermək vərdişləri qazandırmaqla mövzu haqqında düşünmələrinə imkan yaratmaq, mövzunu müsbət və mənfi tərəfləri ilə və bitərəflilik nöqtəyi-nəzərindən dəyərləndirərək şəxsi fikirlərini bildirməkdir. Mətn oxunarkən şagirdlər iştirak edib-etmədikləri yerləri müəyyənləşdirir və beyinlərində yaranan suallara cavab axtarırlar. Hiss, düşüncə və hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqəsi qurmağa çalışırlar. Fərdi təcrübələrindən istifadə etməklə oxuduqlarına məna verirlər.

MÜZAKİRƏ EDƏRƏK OXU

Məqsəd şagirdlərin mətnin mövzusu ilə bağlı bilik, hiss və düşüncələrini başqaları ilə bölüşmələrinə və onların bilik və düşüncələrindən istifadə etməklə fərqli baxışlar qazanmalarına nail olamaqdır. Bu metod mətn hissələrə ayrılaraq tətbiq oluna bildiyi kimi, həm də bütünlüklə tətbiq edilə bilər. Müzakirə bütün sinif, yaxud qruplar halında keçirilə bilər. Müzakirənin sonunda əldə olunan müştərək düşüncələr qeyd olunaraq mətn kimi təqdim olunur. Bütün şagirdlərin müzakirədə iştirakına və bir-birinin fikrinə hörmət etməsinə nail olunur.

DƏRSLİKDƏ VERİLMİŞ MÜXTƏLİF ÇALIŞMA VƏ YAZI İŞLƏRİ İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Yazılı çalışmaların əksəriyyəti dil dərsinin bir hissəsində, tək-tək hallarda bütöv dərs ərzində yerinə yetirilməlidir. Yazılı çalışmaları nəzərdən keçirək: İmlalar orfoqrafik çalışmaların məktəb təcrübəsində sınaqdan çıxarılmış ən əlverişli növüdür. İmlalar iki qrupa ayrılır: öyrədici imlalar; yoxlama imlalar. Görmə, xəbərdarlıqlı, izahlı, seçmə, lüğət üzrə, yaradıcı, sərbəst imlalar öyrədici xarakter daşıyır. Adından məlum olduğu kimi, imlanın bu növləri müəyyən orfoqrafik qaydaların şagirdlərə öyrədilməsinə xidmət edir. Öyrədici imlaların yazıldığı prosesdə müəllim bütün vasitələrdən istifadə edərək şagirdlərin səhsiz yazmalarını təmin etməyə çalışır.

Öyrədici imlalara xüsusi dərs ayırmağa ehtiyac yoxdur. Dərsin ən çoxu 20-25 dəqiqəsini bu işə həsr etmək kifayətdir. Tək-tək hallarda öyrədilən orfoqramın mürəkkəbliyini nəzərə alaraq dərsi bütövlükdə onunla əlaqədar öyrədici imlaya həsr etmək olar. Öyrədici imlaların məzmunu rabitəli mənlərdən, bir mövzu ətrafında dövr edən cümlələrdən, tam rabitəsiz cümlələrdən və ayrı-ayrı sözlərdən ibarət ola bilər. Orfoqrafiya təlimi baxımından rabitəsiz mənlər daha əlverişlidir. Bu zaman müəllim şagirdlərin səviyyəsini, yerli şivənin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətnə istədiyi orfoqramları daxil edə bilər.

Lüğət üzrə imla, adından məlum olduğu kimi, ayrı-ayrı sözlərin diktə edilib yazdırılması şəklində aparılır. Lüğət üzrə imla həm orfoqrafiya təlimi, həm də nitq inkişafı

ilə – lüğət üzrə işlə əlaqədar olduğundan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İmlanın bu növündə diktə üçün proqramdakı yazılışı çətin sözlər və yeni keçilmiş qaydaya dair orfoqramın olduğu sözlər seçilir. Lüğət üzrə imla müxtəlif sayda sözdən ibarət ola bilər. Bəzən şagirdlərin əvvəllər öyrəndikləri sözləri necə yazıya bildiklərini yoxlamaq məqsədilə sözlərin sayını artırmaq mümkündür.

İNTEQRATİVLİK PRİNSİPİNİN NƏZƏRƏ ALINMASI

İnteqrasiya təlim prosesini təkmilləşdirir, fənlər arasında qarşılıqlı əlaqə və asılılığı dərinləşdirməyə xidmət edir. İnteqrasiyanın köməyi ilə şagirdlər biliklər arasındakı qarşılıqlı əlaqəni başa düşür və həmin bilikləri şəxsi və ictimai problemlərin həllində istifadə edirlər. Ümumiyyətlə, fənlərin inteqrasiyasının dörd yolu var:

1. *İki fənni elə uyğunlaşdırılmalı* ki, uyğun mövzular eyni zamanda tədris edilsin. Məsələn, təbiət haqqında mövzular həm Azərbaycan dili, həm də Həyat bilgisi fənni üzrə elə planlaşdırıla bilər ki, onların tədrisi eyni vaxta təsadüf etsin.

2. *Bacarıqların inteqrasiyası* (oxu, yazı, anlama, düşünmə). Bir çox ekspertlər bunu *tamamlama* adlandırırlar. Buna nail olmaq üçün müxtəlif kurikulumları təhlil etmək və bacarıqların bir fənn çərçivəsində tamamlanması yollarını aşkar etmək lazımdır.

3. *Bir fənn çərçivəsində inteqrasiya* (Ana dili). Yazı bacarıqlarını oxu bacarıqlarından ayrı tədris etmək əvəzinə, müəllim bu iki bacarığı inteqrasiya edir.

4. *Sərbəst inteqrasiya*. Bir fənnin tədrisi zamanı gözlənilmədən başqa fənnin mövzusunə keçid alınır.

İnteqrasiya müxtəlif səviyyələr üzrə fəndaxili və fənlərarası formada aparıla bilər:

FƏNLƏRARASI İNTEQRASIYA SƏVİYYƏSİ

İnteqrativ təlimin təşkili zamanı fənlərarası inteqrasiyaya xüsusi əhəmiyyət verilir. Fənlərarası inteqrasiya təlim materiallarının digər fənlərin imkanları hesabına məzmun etibarilə genişlənməsinə, məsələlərin dərin təhlilinə və ümumiləşdirilməsinə xidmət edir.

FƏNDAXİLİ İNTEQRASIYA

1. Anlayışların qarşılıqlı şəkildə əlaqəli olmasına. Bununla fənnin şagirdlər üçün daha maraqlı olmasını təmin etmək asanlaşır;

2. İctimai və təbiət fənlərinin, eləcə də riyaziyyatın tədrisi zamanı oxu və yazı kimi bacarıqların təliminə xüsusi fikir vermək lazımdır. Bu bacarıqların tədrisi yalnız ana dili fənni ilə məhdudlaşdırılmamalıdır.

Təcrübə göstərir ki, şaquli və üfüqi integrasiya həm də şagirdlərdə əvvəlki illərdə və dərslərdə onların əldə etdikləri bilik və bacarıqları əhəmiyyətli şəkildə inkişaf etdirir. Fəndaxili integrasiya həm də şagirdlərdə məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafına da şərait yaradır, şagirdləri düşünməyə və dərk etməyə sövq edir.

MƏZMUN STANDARTLARININ REALLAŞMASI CƏDVƏLİ

Standartlar Mövzular	1.1.1.	1.1.2.	1.2.1.	1.2.2.	1.2.3.	1.2.4.	2.1.1.	2.1.2.	2.2.1.	2.2.2.	2.2.3.	3.1.1.	3.1.2.	3.1.3.	3.1.4.	4.1.1.	4.1.2.	4.1.3.	4.1.4.
Dil				•			•		•									•	•
Cəmi 40 söz (I saat)	•				•									•					•
Cəmi 40 söz (II saat)		•		•						•									
Cəmi 40 söz (III saat)																•	•		
Cəmi 40 söz (IV saat)																	•		•
İmla																			•
Hər şey su ilə başladı (I saat)				•		•		•				•							
Hər şey su ilə başladı (II saat)										•						•		•	
Hər şey su ilə başladı (III saat)					•									•				•	
Rəy															•				
Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (I saat)		•					•	•		•	•								
Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (II saat)	•						•	•											
Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (III saat)	•	•												•			•		
Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (IV saat)				•				•									•	•	
İfadənin yazılması və yoxlanılması																•			•
Elmi mətnin hazırlanması və yoxlanılması												•		•				•	
Arzum jurnalist olmaq idi (I saat)		•					•		•										
Arzum jurnalist olmaq idi (II saat)	•			•							•			•					
Arzum jurnalist olmaq idi (III saat)	•																•		
Esse																			•

Mövzular \ Standartlar	1.1.1.	1.1.2.	1.2.1.	1.2.2.	1.2.3.	1.2.4.	2.1.1.	2.1.2.	2.2.1.	2.2.2.	2.2.3.	3.1.1.	3.1.2.	3.1.3.	3.1.4.	4.1.1.	4.1.2.	4.1.3.	4.1.4.
Muğan (I saat)	•								•										•
Muğan (II saat)		•					•	•										•	
Muğan (III saat)					•							•				•			
İfadə																•			•
Şollar su kəməri (I saat)					•		•			•	•								
Xülasənin yazılması								•			•					•			
Şollar su kəməri (II saat)								•						•		•	•		
Qəzet materialının araşdırılması (praktiki iş)	•										•			•		•			
İmla																			•
Xəzər dənizi (I saat)	•		•						•					•				•	•
Xəzər dənizi (II saat)			•	•	•		•	•											
Şifahi nitqin inkişafı			•		•	•										•			
Çınarın şikayəti (I saat)				•			•		•	•									
Çınarın şikayəti (II saat)	•				•	•		•				•							
Hekayənin yazılması və müzakirəsi												•				•	•		•
Birlik (I saat)				•		•			•			•							•
Birlik (II saat)							•										•	•	
Şəhidlər (I saat)									•		•		•		•				•

Standartlar Mövzular	1.1.1.	1.1.2.	1.2.1.	1.2.2.	1.2.3.	1.2.4.	2.1.1.	2.1.2.	2.2.1.	2.2.2.	2.2.3.	3.1.1.	3.1.2.	3.1.3.	3.1.4.	4.1.1.	4.1.2.	4.1.3.	4.1.4.
Sevgi ağacı (I saat)		•	•	•	•				•				•						
Sevgi ağacı (II saat)	•									•				•	•	•			•
“Sən” dili əvəzinə “mən” dili (I saat)	•				•				•					•				•	
“Sən” dili əvəzinə “mən” dili (II saat)		•						•				•							•
“Sən” dili əvəzinə “mən” dili (III saat)			•				•					•							
Qəzet materialı üzərində iş	•						•									•			
İmla																			•
Məndən ötdü, qardaşıma dəydi (I saat)		•		•		•			•		•								
Məndən ötdü, qardaşıma dəydi (II saat)									•					•				•	
Xocalı		•	•	•	•	•						•	•						
Publisistik məqalənin yazılması və yoxlanıl- ması			•					•				•				•			
Dua edən əllər (I saat)				•	•				•			•						•	
Dua edən əllər (II saat)								•			•			•		•		•	
Mirzə Səfər (I saat)	•	•		•						•									
Mirzə Səfər (II saat)		•						•					•			•		•	
Mirzə Səfər (III saat)							•	•										•	
Mirzə Səfər (IV saat)							•	•								•	•		
Mirzə Səfər (V saat)		•														•			
İnşa																•		•	•

Standartlar Mövzular	1.1.1.	1.1.2.	1.2.1.	1.2.2.	1.2.3.	1.2.4.	2.1.1.	2.1.2.	2.2.1.	2.2.2.	2.2.3.	3.1.1.	3.1.2.	3.1.3.	3.1.4.	4.1.1.	4.1.2.	4.1.3.	4.1.4.
Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu		•					•	•									•		
Vatikandan gələn var (I dərş)									•	•							•	•	
Vatikandan gələn var (II dərş)	•															•	•		
Vatikandan gələn var (III dərş)										•		•							
Vatikandan gələn var (IV dərş)	•							•		•		•	•						
Əsir ağacın hekayəti (I dərş)				•					•				•						•
Əsir ağacın hekayəti (II dərş)	•			•	•											•	•	•	
Əsir ağacın hekayəti (III dərş)												•	•						
Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (I dərş)		•							•		•	•							
Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (II dərş)																•	•	•	
Məruzə yazmaq (I və II dərslər)						•						•			•				
Bahar nəğmələri (I dərş)			•					•		•									
Bahar nəğmələri (II dərş)				•													•		
Bahar nəğmələri (III dərş)	•											•	•			•		•	
İldırımli yollarla (I dərş)				•				•	•										
İldırımli yollarla (II dərş)														•		•			
Azərbaycanın milli geyimləri				•		•							•			•			

QIYMƏTLƏNDİRMƏDƏN DÜZGÜN İSTİFADƏ İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Müəllim standartın necə mənimsənilməsi haqqında mütəmadi məlumat əldə etmədən şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərindəki çatışmazlığı, təlimdəki irəliləmə və geriləmələrini vaxtında aradan qaldıra bilməz.

Qiymətləndirmənin dəqiq və ədalətli aparılması onun pedaqoji təsirini artıran amillərdən biridir. Qiymətin yersiz artırılması, liberallıq şagirdi arxayınlaşdırdığı, onun hazırlıq səviyyəsini aşağı saldığı kimi, azaldılması, ondan cəzalandırma vasitəsi kimi istifadə edilməsi isə təlimə marağı azaldır, müəllimin ədalətsizliyinə qarşı narazılıq yaradır.

Bilik, bacarıq və vərdislərin yoxlanması və qiymətləndirilməsində bütün şagirdlərin əhatə olunması və onlardan hər birinin hazırlığının müntəzəm aşkara çıxarılması son dərəcə vacibdir. Məlum olduğu kimi, yoxlama şifahi və yazılı ola bilər. Yazılı yoxlama işləri sinifdəki bütün şagirdlərin biliyi haqqında hökm verməyə imkan yaradır. Şifahi sorğu çox vaxt tələb edir. Həm də şifahi sorğu prosesində birinci cavab verəndən başqa hamı təsirə düşür, əvvəlkilərdən eşitdiklərini təkrarlayır.

Adətən, ən yaxşı müəllimin sinfində şagirdlərin hər biri vaxtaşırı sorğuda iştirak edir və müvafiq qiymət alır. Təlimin ənənəvi üsulları ilə işlədikdə müəllim hər dərsdə ən çox yalnız 3–4 şagirdlə işləyir və onlardan hazırlıq səviyyəsini öyrənə bilirdi. O, materialın hər bir şagird tərəfindən və həmişə necə mənimsənildiyini görə bilmirdi. Ona görə də indi yoxlama məqsədilə əks-əlaqədən geniş istifadə edilir.

Qiymətləndirmə müxtəlif üsul və vasitələrin seçilməsi və tətbiqi ilə müşayiət olunan prosesdir. Vasitələrin hazırlanması planlaşdırılmış proses olmalıdır. Bu zaman aşağıdakı prinsiplərə riayət olunur:

- Seçilmiş üsul və vasitənin məqsədəuyğun olması;
- Hazırlanan materialların keyfiyyətə müvafiq və etibarlı olması;
- Qiymətləndirmə zamanı şəffaflıq, ədalətlik və əməkdaşlığın gözlənilməsi;
- Qiymətləndirilmə nəticələrinin inkişafetdirici rolunun təmin olunması.

Qiymətləndirmədə müxtəlif tipli suallar nəzərdə tutula bilər. İmtahan üçün suallar yazılarkən dörd məqama hər zaman diqqət yetirilməlidir:

- Həqiqilik – tapşırıq və suallar reallığı əks etdirməli, sözcüldən kənar olmalıdır.
- Səmərəlilik – verilən sualların şagird təfəkkürünün formalaşmasındakı rolu müəhümdür. Bu baxımdan onlar yararsız olmamalıdır.

- Obyektivlik – qiymətləndirmə obyektiv aparılmalı, qərəzli mövqe əks etdirməməlidir.
- Spesifiklik – fənnin məqsəd və vəzifəsinə uyğunluq mütləq nəzərə alınmalıdır.

Qiymətləndirmə üçün seçilmiş sual və tapşırıqlar müxtəlif məzmununda olduğu kimi, formaca da rəngarəng olmalıdır. Müxtəlif sual tiplərinin işlənməsi imtahan prosesini və nəticələri daha uğurlu etmək üçün vacibdir. Ən çox istifadə olunan sual tipləri aşağıdakılardır:

- Çoxseçimli qruplaşdırma;
- Düz/səhv;
- Sıralama;
- Standart çoxseçimli;
- Uzlaşdırma;
- Ən yaxşı cavab.

Çoxseçimli suallardan istifadə edilən zaman məzmunu dair seçimlər etmək daha asan olur. Yüksək etibarlılıq və səmərəlilik bu tipin əsas göstəriciləridir. Bu tapşırıqların obyektiv və ölçüləbilən olması onu daha çox seçilən edir. Mexaniki qiymətləndirmə aparmağa, bir çox sualı eyni vaxtda soruşmağa imkan verir. Etibarlılığı və validliyi yüksəkdir. Hazırlanması uzun zaman və peşəkarlıq tələb edir. Qiymətləndirilməsi az vaxt tələb edir və asandır. Cavabın qiymətləndirilməsində obyektivlik təmin edilir. Tapşırığın çətinlik dərəcəsini təyin etmək asandır.

Lakin bu tapşırıq tipinin çatışmazlıqları da var. Təsadüfi nailiyyət ehtimalı yüksəkdir. Mövzu haqqında anlayışı olmayan şagird bəxtlə doğru cavabı tapa bilər. Cavablandırının fikirlərini ifadə etmə xüsusiyyətini ölçə bilmir.

Sualın formalaşdırılması zamanı bir neçə məqam nəzərə alınmalıdır:

- Dəqiq suallardan istifadə edilməli;
- İnkardan mümkün qədər az istifadə edilməli;
- Düzgün cavabın səhv fikrə əsaslanmamasına diqqət yetirilməli.

Hər tapşırıq mütləq əhəmiyyətli bir bacarığı ölçməlidir. Tapşırığın mətni, variantları nəzərə almadan tək və əsas bir fikri ifadə etməlidir. Mətnlə bağlı bəzi detallar nəzərdən qaçmamalıdır. Onlar aşağıdakılardır:

- mətn problemin mümkün qədər az sayda amillərini əhatə etməli;
- aydın və sadə dillə yazılmalı;
- şərhə ehtiyacı olan ifadələr olmamalı;
- bir tapşırıq başqasına açar olmamalı;
- variantlar ifadə, qrammatika və mövzu baxımından müvafiq olmalıdır.

Uyğunlaşdırma tapşırıqları geniş vüsət alan tapşırıq tiplərindən biridir. Bu tip tapşırıqlar çoxseçimli və doğru-yanlış tipli tapşırıqların sintezidir. Cavablandırma prosesi iki dəst halında olan soruşulanlar və cavablar arasında doğruluq əlaqəsinin qurulmasına əsaslanır. Qısa zamanda daha çox tapşırığın cavablandırılması mümkündür. Cavablar konkret olduğundan bal vermə obyektivdir, tətbiqi asandır.

Nailiyyəti ölçmək üçün qapalı və çoxseçimli suallardan daha maraqlı vasitələr açıq sual növləridir. Bu suallar müxtəlif cür olur.

- Qapalı və ya tamamlayıcı suallar

Vasitəsiz nitq .....

- Qısa cavablı suallar

Hansı növ cümlələrdə nida işarəsi qoyulur?

- Geniş cavablı suallar

Nə üçün ..... olduğunu izah edin.

- İnşa tipli tapşırıqlar

“Düzgün qərar” əsərində qərarı şərh edin.

Açıq sualların yazılması üçün məsləhətlər aşağıdakılardır:

- Sualı yoxlamaq üçün standart cavabdan istifadə edin.
- Cavabı tam açma bilməyən strukturdan uzaq qaçın.
- Sualı məlumat və sual hissələrinə bölün.
- Konkret sual formasından istifadə edin.
- Şagird özü fikirləşib yazmalıdır.

Qısa cavablı tapşırıqlar hər hansı bir mövzu ilə bağlı faktoloji bilikləri qiymətləndirmək üçün istifadə edilir. Cavablar “cümləni tamamlamaq, təsvir etmək, qısa şəkildə şərhlər, ya da cədvəl-qrafik” şəklində göstərilə bilər. Daha çox xatırlama qabiliyyətini (hafizəni) ölçür. Qısa müddətdə daha çox sual soruşmaq mümkündür.

ŞİFAHİ CAVABLARIN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Şifahi sorğu şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin hesaba alınmasının mühüm qaydasıdır. Şifahi cavablar qiymətləndirilərkən aşağıdakı meyarlar diqqət mərkəzində saxlanılır: 1) cavabın tamlığı və düzgünlüyü; 2) ifadə olunan biliklərin mənimsənilməsinin şüurluluq dərəcəsi; 3) ifadənin ardıcılığı və nitq mədəniyyəti.

Şagirdin tam cavabı müəllimin verdiyi mövzuda rabitəli çıxış təsəvvürü verməli və öyrənilmiş materialın onlar tərəfindən şüurlu mənimsənilməsini bildirməlidir. Cavabı (qaydanı, tərif) öz misalları ilə təsdiq etmək, müəllimin tapşırığı ilə mətnə bu və ya digər qrammatik kateqoriyanı (cümlə üzvləri, nitq hissələri, sözün hissələri, hal, cins, şəxs və s.) dərk etdiyini nümayiş etdirmək, müəyyən qaydaya aid sözü tapmaq, onların yazılışını izah etmək bacarığı, praktik çalışmaları müstəqil yerinə yetirmək bacarığı nəzərə alınmalıdır.

Şagirdlərin nitqinin formalaşmasının ilkin mərhələsində onların şifahi cavabları sübutlu, kifayət qədər müstəqil və nitq tərtibi cəhətdən – fikrin ifadə olunmasının ardıcılığının gözlənməsi, sözlərin işlənməsində, cümlələrin və söz birləşmələrinin qurulmasında ədəbi dil normalarının gözlənilməsi düzgün olmalıdır. Şifahi nitq bacarıqlarının səviyyələndirilməsini aşağıdakı cədvəldə müşahidə etmək mümkündür:

Səviyyələr	Şifahi nitq bacarıqları
IV	Tam və düzgün cavab verir. Materialı şüurlu mənimsəyib. Cavabı öz misalları ilə təsdiq edir. Mətnə öyrənilmiş qrammatik kateqoriyaları dərk edir. Sözlərin yazılışını və durğu işarələrinin işlənməsini izah edir. Rabitəli, ardıcıl, nitq qüsurları olmadan cavab verir.
III	Cavabın nitq cəhətdən tərtibində səhvlərə yol vermir. Qaydanı misallar gətirməklə əsaslandırmağa çalışır. Mətn üzərində işdə səhvlərə yol verir. Sözlərin və cümlələrin tələffüzündə müəyyən qeyri-dəqiqliyə yol verir. Səhvləri müstəqil və ya müəllimin köməyi ilə asanlıqla düzəldir.

II	Yönəldici suallara yarımçıq cavab verir. Qaydanı öz misalları ilə əsaslandırmağa çətinlik çəkir. Mətnlə iş zamanı səhvlər buraxır. Materialı rəhbərlik, bir qədər qeyri-ardıcıl ifadə edir. Sözların, söz birləşmələri və ya cümlələrin işlədilməsində qeyri-dəqiqliklərə yol verir.
I	Öyrənilmiş materialın mahiyyətini izah edə bilmir. Qaydanın, tərifin formalaşdırılmasında onların mənasını təhrif edən səhvlərə yol verir. Sözların və cümlələrin tələffüzündə səhvlər buraxır, onları hətta müəllimin yönəldici suallarının köməyi ilə də düzəldə bilmir. Nitqi qeyri-ardıcıl və nöqsanlıdır.
Şagirdin adı, soyadı və atasının adı: Ramiz İbrahimov Rəşadət oğlu	

Lüğət üzrə imla cari yoxlama işi kimi aparılır. Onun məzmununu heç bir qayda ilə tənzimlənməyən sözlər (belə sözlərin siyahısı hər bir sinfin proqramında verilmişdir) təşkil edir. Lüğət üzrə imlaların həcmi sinfin səviyyəsinə uyğun müəyyənləşdirilir. Buraxılmış səhvlər aşağıda verilmiş cədvələ əsasən səviyyələndirilə bilər:

İmlada buraxılmış səhvlər		Səhvlərin sayı
1	Söz kökündə cingiltili samitlərin yazılışında	
2	Sözün sonunda cingiltili samitlərin yazılışında	
3	Söz kökündə kar samitin yazılışında	
4	Sözün sonunda kar samitin yazılışında	
5	İsimlərin hal şəkilçilərinin yazılışında	
6	Sifətlərin şəkilçilərinin yazılışında	
7	Feillərin zaman şəkilçilərinin yazılışında	
8	Məsdər şəkilçilərinin yazılışında	
9	Hərfatımı	

10	Hərfdüşümü	
11	Hərflərin əvəzlənməsi, yerdəyişməsi	
12	Sözlərin sətirdən-sətrə düzgün keçirilməməsi	
13	Durğu işarəsi səhvləri	
14	Başqa səhvlər	
Cəmi:		

İmlalar yoxlanarkən səhvlərin sayına görə işlər aşağıdakı cədvəl əsasında qiymətləndirilə bilər.

Səviyyələr	Buraxılmış səhvlər
IV	Səhvsiz yerinə yetirilən iş
III	1 səhvlə yerinə yetirilən iş
II	2 səhvlə yerinə yetirilən iş
I	3 və daha artıq səhvlə yerinə yetirilən iş

İNŞA YAZILARI İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

İnşa təlimi nitq inkişafı üzrə işin ən yüksək formasıdır. İnşa üzərində iş çox çətin və mürəkkəb proses olmaqla müəllimdən gərgin əmək tələb edir.

İnşalar tipinə görə müxtəlifdir. Nəqli xarakterli inşalarda şagirdlər bir-birinin ardınca baş verən hadisələri, faktları sadalayır.

Təsvir xarakterli ilk inşalar predmetin təsvirindən ibarət olmalıdır. Bu tip inşalarla şagirdlərdə müəyyən təbiət hadisələrinin, mənzərənin təsvirini öz sözləri ilə vermələrinə nail olmaq mümkündür. Bəzən təsvir xarakterli insanın iki əşyanın, iki hadisənin, iki mənzərənin müqayisə edilməsi əsasında aparılması uşaqların yaradıcı fəallığını artırır.

Mühakimə xarakterli inşalar şagirdlərin məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirir. Onlar bildikləri məlumatlar və həyat təcrübələri dairəsində sadə mühakimə yürüdür, öz nöqteyi-nəzərini müdafiə edirlər. Şagirdlərin ümumi inkişafının təmin edilməsində mühakimə xarakterli inşalar mühüm rol oynayır.

İnşa yazılar üçün material müxtəlif mənbələrdən əldə edilə bilər. Bu mənbələr hansılardır?

- a) şəkillər;
- b) kinofilm, diafilm;
- c) tamaşalar;
- ç) ətraf aləm və təbiət üzərində müşahidə;
- d) uşaqların şəxsi həyat təcrübəsi;
- e) dərslikdən oxunmuş material;
- ə) müəllimin nəqli;
- f) müxtəlif mənbələrdən toplanmış materialların birləşdirilməsi.

Yazı işlərinin yoxlanması xüsusi bacarıq tələb edir. Şagirdlərin yazılarındakı səhvləri aşkara çıxarmaq, onların xarakterini, başvermə səbəblərini müəyyənləşdirib qruplaşdırmaq və aradan qaldırmaq son dərəcə vacibdir. Orfoqrafik səhvlərin aradan qaldırılması üzrə işin təşkilindən əvvəl şagirdlərin buraxdıqları səhvlərin xarakterini, səhvə yol vermələrinin səbəbini araşdırmaq, hər bir şagirdin hansı çətinlik qarşısında qaldığını, hansı səhvlərin daha davamlı olduğunu və bunlarla əlaqədar olaraq gələcəkdə işi hansı istiqamətdə aparmaq lazım gəldiyini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Səhvlər siniflər üzrə deyil, xarakterinə görə qruplaşdırılmalıdır:

- a) orfoqrafik səhvlər;
- b) leksik səhvlər;
- c) durğu işarələri səhvləri;

ç) üslub səhvləri;

d) məzmun səhvləri.

Orfoqrafik səhvlər. Geniş mənada orfoqrafik səhvlərin bütün növlərini əhatə edir. Dar mənada orfoqrafik səhvlər, əsasən, qrammatik-orfoqrafik qaydanın pozulması nəticəsində baş verən səhvlərdir. Çox vaxt şagirdlər sözün səslənməsi ilə onun yazılışı arasındakı münasibəti düzgün müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkirlər. Onların görmə qavrayışı yazdıqları sözü bütöv əhatə edə bilmədiyindən qrafik səhvlərə yol verirlər. Orfoqrafik səhvlərin aşağıdakı növləri məlumdur:

Sözlərin orfoepik normalarının təsiri ilə ədəbi tələffüzə əsasən yazılması. [Mask-va, dosluq, dəf-dər və s.]

Bu qəbildən olan səhvlər iki növə ayrılır:

1. Söz kökündə: [tükan, dosluq, məhlə, yarsı və s.]

2. Şəkilçilərdə: [verdiz, gələcəm, sənnən və s.]

Yanlış tələffüzün təsiri ilə meydana çıxan səhvlər:

[ağşam, məşşur, təcürbə və s.]

Yerli şivə səhvləri də bu qrupa daxildir: [gəldün, kinova, alson və s.] (morfoloji səhvlər), [səyi (səni), məyi (məni) və s.] (fonetik-morfoloji səhvlər)

Bənzətmə üzrə buraxılan səhvlər: [xətt, çevir, altı, isti sözlərinin təsiri ilə xəttkeş, altımtı, istindi və s.]

Hərflərin buraxılması: [çraq, sorşur, qaplar, çalışırdı və s.] Belə səhvlərin bir qismi şagirdlərin görmə qavrayışının zəifliyindən irəli gəlir. Bu zaman yazı prosesi avtomatlaşdığından bəzən qaydanı lap yaxşı bilənlər də səhvə yol verirlər.

Hərflərin buraxılması: [hüsünxət, höccət, ayid, radiyo, xəriyətə və s.]

Hərflərin yerləyişməsi: [doğurdan, təcürbə, görsət, vazqal, taski və s.] Belə metateza hadisəsi daha çox yerli şivə xüsusiyyəti ilə bağlı olur.

Bir hərfin başqası ilə əvəz olunması. Bu səhvlər bir neçə cürdür: [yanlış tələffüzdən irəli gələn səhvlər: ökiz, pəndir, masın və s.]

Bəzi hərflərin dərk edilməməsi üzündən: [guman, qarandaş, gələm (qələm) və s.]

Mexaniki qrafik səhvlər: [ələk (əmək), tapaq (papaq), xama (xana) və s.] Belə yazılar kalliqrafiya qaydalarının gözlənilməməsi ilə əlaqədardır.

Bunlardan əlavə sözlərin bitişik, defislə, xüsusi isimlərin böyük hərflərlə yazılması, sətirdən sətərə keçirmə və s. kimi orfoqrafik səhvlər də məlumdur.

Səhvlərin müəllim tərəfindən düzəldilməsi və təsnifi şagirdlərin biliyini yoxlamaq və qiymətləndirməyə imkan verir, onların diqqətini səhvlərə qarşı fəal, şüurlu müzakirəyə yönəldir, gələcək fəaliyyətinin istiqamətini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır.

Şagirdlərin buraxdıqları səhvlərin xarakterindən və başvermə səbəblərindən asılı olaraq onların düzəldilməsi yolları da müxtəlif olur. Diqqətsizlik üzündən buraxılan səhvlərin altından xətt çəkmək kifayətdirsə, qrammatik qaydanı bilməməkdən irəli gələn səhvi düzəldərkən haşiyədə həmin qaydanı xatırladan qeyd vermək, dialekt üzərində ədəbi dilə uyğun düzəliş aparmaq lazım gəlir.

Səhvlərin hesaba alınması. Şagirdlərin buraxdıqları orfoqrafik səhvlərin hesaba alınması təlimin hər hansı mərhələsində sinfin və hər bir şagirdin savadı haqqında fikir yürütməyə, müvəffəqiyyəti qaldırmaq üçün şagirdlərlə fərdi iş aparmağa imkan verir. Orfoqrafik səhvləri təsnif edib hesaba almaq təlimin gedişinə nəzarətin mühüm vasitələrindən biri olmaqla, həm də müəllimin istifadə edəcəyi yolları, çalışma növlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Səhvlərin hesabı şagirdlərin dəftərlərinin axırncı səhifəsində, bu iş üçün ayrılmış xüsusi dəftərdə və böyük cədvəldə aparıla bilər. Səhvlərin hesabı ayrıca dəftərdə aparılarkən hər şagirdə bir səhifə ayrılır. Səhifənin başında şagirdin soyadı və adı yazılır, aşağıda isə hər dəfə yazının növü, aparıldığı tarix, onun altında şagirdin buraxdığı xarakterik səhvlər qeydə alınır. Səhvlər çox olduqda fonetik və qrammatik hadisələri ayrıca qruplaşdırmaq məsləhət görülür.

Səhvlərin cədvəldə hesaba alınması işi asanlaşdırır və əyaniləşdirir. Cədvəlin birinci qrafasında şagirdlərin siyahısı yazılır, hər şagirdin qarşısında onun yol verdiyi xarakterik səhvlər qeyd olunur. Hər bir şaquli qrafa bir yazının mənzərəsini, üfüqi qrafa isə bir şagirdin inkişaf dinamikasını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Müəllim hər bir şagirdin pillə-pillə necə addımladığını, dərstdən-dərsə keçmiş səhvlərini necə aradan qaldırdığını izləyir, həmçinin sinfin səviyyəsinə nəzarət edə bilər. Bu cədvəl yalnız orfoqrafik savadlılıq deyil, bütövlükdə dilin mənimsənilmə dərəcəsi haqqında mühakimə yürütməyə şərait yaradır.

CARİ PLANLAŞDIRMAYA NÜMUNƏLƏR

Tədris ilinin ilk dərslində müəllim vaxtın müəyyən hissəsini (20–25 dəq.) diaqnostik qiymətləndirməyə ayıra bilər. Bu müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər: sorğu aparmaqla, test etməklə, tapşırıq verməklə və s.

Sınıfın səviyyəsi nəzərə alınmaqla diaqnostik qiymətləndirmə müxtəlif iş formalarından istifadə etməklə yerinə yetirilə bilər.

Nəticələr müzakirə olunur. Sonra müəllim dərslərin qalan hissəsini cari tədris ili ərzində şagirdlərin yerinə yetirəcəkləri layihə işinin izahına həsr edir.

Qəzet maketinin hazırlanmasında əsas məqsəd bacarıqların formalaşdırılması, inkişaf etdirilməsidir. Bu prosesdə şagirdlərin təhlil etmə, tətbiq etmə, nöqsan müəyyən etmə və digər bacarıqlardan əldə edilən nəticənin tətbiqi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Müəllim dərslərdə verilmiş sxemi (səh. 6–7) şagirdlərə izah edir, onun mahiyyəti şagirdlər tərəfindən mənimsəniləndikdən sonra layihə çərçivəsində il ərzində görülməli işlər planlaşdırılır. Görülməli işlər dərslərdə səh. 7-də qeyd edilmişdir.

Şagirdlərin fərdi bacarıqları nəzərə alınaraq vəzifə bölgüləri ayrılır və görəcəkləri işlər nəzərə alınmaqla müxtəlif qruplarda birləşdirilir. Belə ki bu qruplara məlumatın toplanması, analiz edilməsi, sistemləşdirilməsi, yazılması, redaktə və korrektə edilməsi, elektron variantların hazırlanması, dizayn işləri və s. kimi tapşırıqlar verilir.

Qeyd: Şəraiti nəzər alaraq, şagirdlər vətman kağızlarından istifadə etməklə qəzet maketini hazırlaya bilərlər.

Daha sonra müəllim dərslərdə (səh. 8–9) verilmiş sxemin mahiyyəti şagirdlərə izah edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Oxuduğu məlumatlardan istifadə edərək fikrini əsaslandırır.
- Mətndəki sözlərin üslubi xüsusiyyətini müəyyən edə bilər.
- Mətni orfoepik qaydada oxuyur.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.
- Mətn tərtib edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.3. Müxtəlif vəznli (heca, əruz, sərbəst) şeirlərdə, süjetli bədii nümunələrdə bədii təsvir və ifadə vasitələrinin obrazlılığın yaradılmasındakı rolunu aydınlaşdırır və münasibət bildirir.

RESURSLAR

iş vərəqləri, dərslik,
E.Sabitoğlu “Şirin dil”
mahnısı

İŞ ÜSULLARI

müsahibə, əqli hücum,
təqdimat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Dil

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərsə “Şirin dil” mahnısını oxutdurmaqla başlaya bilər. Sonra dərslikdə səh. 14-də verilmiş 2 və 3-cü tapşırıqlardan istifadə etmək olar.

Tədqiqat sualı: *Əgər dil olmasa idi, nə baş verərdi?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdə səh. 12–13-də verilmiş mətnlərin oxusu ilə başlanıla bilər. Mətnin oxusu zamanı səh. 14-də orfoqrafiya və orfoepiya ilə bağlı tapşırıqlar icra olunur. Hər bir fikir müzakirə edilir və yekunlaşdırılır. Müzakirə zamanı dərslikdə səh. 14-dəki 6, 7, 8-ci suallardan istifadə edilir.

Ədəbiyyat fənninə integrasiya nəzərə alınır. Müzakirə zamanı müəllim diqqəti müxtəlif şəxslər tərəfindən eyni məsələyə fərqli formada yanaşma tərzinə yönəltməlidir. Çünki bu, 10-cu sinif üçün əsas olan üslubları şagirdlərə anlatmaq məqsədilə atılan addım olmalıdır. Çalışma 8-də verilən tapşırıq da sözün poetik funksiyasının şagirdə aşılmasına xidmət edir.

Yeri gəlmişkən, onu da qeyd etmək ki, sözün poetik funksiyası əhatəli şəkildə 11-ci sinifdə tədris ediləcəkdir. 10-cu sinifdə bu, 2.1.1. standartının reallaşmasına xidmət edir və növbəti mərhələ üçün zəmin yaradır.

Tədqiqat qruplarda davam etdirilə bilər. Bu məqsədlə müəllim dərslərdəki sual və tapşırıqlardan istifadə edərək iş vərəqləri hazırlayır. Yaxşı olar ki, iş vərəqləri hazırlanarkən lüğət, məzmun və qrammatik tapşırıqların balansı nəzərə alınsın.

I qrupa 8-ci sualın II hissəsi (*Nə üçün 3-cü mətndə bənzətmələrdən istifadə olunmuşdur?*), 11, 12, 17, 18-ci tapşırıqlar,

II qrupa 9, 13, 14, 19, 20-ci tapşırıqlar,

III qrupa 10, 15, 16, 21, 22-ci tapşırıqlar verilə bilər.

Qeyd: 12–13-cü səhifələrdə verilmiş müxtəlif nümunələr növbəti mərhələlərdə üslubların fərqləndirilməsi üçün zəmin yaradır.

Müəllim dil sözünün qlobus üzərində verilmiş məsinin səbəbini belə izah etməlidir: biz dil vasitəsilə dünyanı öyrənir, eyni zamanda özümüzü də dünyaya tanıdırıq.

Məlumat mübadiləsi: Qrupların cavabları dinlənir, müzakirə edilir. Bu mərhələdə 4-cü və 5-ci tapşırıqlar kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Ümumi fikir formalaşdırılır: *“Dil olmasa idi, cəmiyyət formalaşmaz, ünsiyyət yaranmaz, heç kəs müstəqil düşünə və öz fikirlərini digərinə ötürə bilməzdi”.*

Ev tapşırığı: Səh. 15-dəki 23-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini çətinliklə əsaslandırır.	Fikrini natamam əsaslandırır.	Oxuduqları əsasında fikrini əsaslandırır.	Əlavə faktlardan istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.
Sözün üslubi xüsusiyyətlərini çətinliklə izah edir.	Sözün üslubi xüsusiyyətlərini əlavə sual verməklə izah edir.	Sözün üslubi xüsusiyyətlərini izah edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Sözün üslubi xüsusiyyətlərini fikrini əsaslandıraraq izah edir.
Oxu zamanı orfoepik qaydalara əməl etmir.	Oxu zamanı orfoepik qaydalara tam əməl etmir.	Oxu zamanı orfoepik qaydalara əməl edir.	İntonasiya ilə oxuyaraq orfoepik qaydalara əməl edir.
Durğu işarələrindən istifadə edərkən çətinlik çəkir.	Durğu işarələrindən istifadə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir və səbəbini əsaslandırır.
Mətn tərtib edərkən çətinlik çəkir.	Mətn tərtib edərkən fikrini aydın ifadə edə bilmir.	Mətn tərtib edərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətn tərtib edərkən əlavə faktlardan düzgün istifadə edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 1.2.3.,
3.1.3., 4.1.4.

MÖVZU 3

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Kinofilmlərdən istifadə etməklə fikrini əlaqələndirib əsaslandırır, nitqini zənginləşdirir.
- Mətndəki qüsurlu cümlələrə düzəlişlər edir.
- Mövzuya uyğun təsviri inşa yazır.

İNTEQRASIYA

Biol. – 1.1.4. Makrotəkamül haqqında məlumat toplayır və təqdimat hazırlayır.

Azərbaycan tar. – 1.3.1. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri mənbələr əsasında təqdim edir.

RESURSLAR

dərslər, iş vərəqləri, kinofilmlər (“Tarzan”, “Mauqli”, “Səniyər Robinzon”), lüğət

İŞ ÜSULLARI

sorğu, sinkveyn, təqdimat, proqnozlaşdırılmış oxu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Cəmi 40 söz (I dərəcə)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlanılır. Seçmə yolla şagirdlərin tərtib etdikləri mətn oxudulur, müzakirə edilir.

Motivasiya: “Dilin insan həyatındakı rolu” mövzusunda sorğu aparıla bilər. Şagirdlərin fikirləri öyrənilir, ümumiləşdirilir.

Qeyd: Müəllim dərs zamanı hər hansı bir mərhələdə uyğun bildiyi filmdən müvafiq kadrları nümayiş etdirə bilər.

Tədqiqat sualı: *Dilin yaranıb inkişaf etməsində ailənin nə kimi rolu var?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat proqnozlaşdırılmış oxu ilə həyata keçirilməyə başlayır. Mətnin oxusu zamanı 12-ci tapşırığın yerinə yetirilməsi mütləqdir. Müəyyən hissələr oxunub başa çatdıqdan sonra müəllim oxunu saxlayır və müvafiq suallarla sinfə müraciət edir. Bu suallar belə ola bilər: *Qızların sonrakı taleyi haqqında nə deyə bilərsiniz? Onlar harada saxlanıla bilər? Qızlar normal insana çevrilə biləcəklərmi?* və s.

Bu mərhələdə müəllim “Tarzan” və ya “Mauqli” filmlərindən müəyyən bir hissəni

nümayiş etdirə bilər (tapşırıq 9, səh. 19). Fikirilər ümumiləşdirilir, sonra dərslidkəki 1-ci tapşırıq sinkveyn üsulu ilə fərdi qaydada yerinə yetirilə bilər. Bu üsul şagirdlərə aşağı siniflərdən tanış olduğı üçün çətinlik törətməyəcək. Qoyulan sualları cavablandırmaq üçün hər bir fikirlə bağlı 2 hökm götürülür və onlar əsasında nəticə çıxarılır. Məsələn, *Kamala neçə yaşında iki ayaq üstündə yeriməyə başladı?* sualı üçün “Kamala tapılarda 8 yaşı var idi və xüsusi məşq əsasında 6 ildən sonra iki ayaq üzərində gəzməyə alışıdı” hökmünə əsasən $8+6=14$ yaşında nəticəsini əldə etmək olar. Tapşırıq yerinə yetirilib müzakirə edildikdən sonra səh. 16–17-dəki şəkillər üzərində iş aparılır. Şagirdlərdə diqqətin inkişafını formalaşdırmaq məqsədilə dərsliyə salınmış bu şəkildəki uyğunsuzluqlar müəyyənəşdirilir və əsaslandırılır. Qeyd edək ki, bu uyğunsuzluq canavarların sayı (onlar 4

baş idi) və qızların yarımçılpaq olmalarıdır. (Qızların əynində geyim olmamalıdır.)

Tədqiqat qruplarda davam etdirilir. Dərslidkəki sual və tapşırıqları qruplara aşağıdakı kimi paylamaq olar:

I qrupa 5, 10, 17-ci tapşırıqlar,

II qrupa 7, 11, 15-ci tapşırıqlar,

III qrupa 4, 13, 16-cı tapşırıqlar,

IV qrupa 14, 18-ci tapşırıqlar verilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Cavablar dinlənilir, müzakirələr aparılır. 2-ci və 3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə dilin yaranmasında ailənin danılmaz rolunun əhəmiyyəti vurğulanır.

Ev tapşırığı: 17-ci səhifədəki tapşırıq (Şəkli öz sözlərinizlə təsvir edin...) verilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnədəki nöqsanları çətinliklə müəyyənəşdirir.	Mətnədəki nöqsanları müəyyənəşdirərkən səhvlərə yol verir.	Mətnədəki nöqsanları müəyyənəşdirir.	Mətnədəki nöqsanları izah edərək aydınlaşdırır.
Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini çətinliklə zənginəşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini qismən zənginəşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginəşdirir.	Əlavə materiallara münasibət bildirməklə nitqini zənginəşdirir.
Mətnədəki qüsurlu cümlələri çətinliklə aydınlaşdırır.	Mətnədəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnədəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və düzəliş edir.	Mətnədəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və əsaslı düzəlişlər edir.
Mövzuya uyğun inşa yazmaqda çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun inşa yazarkən mövzunu tam əhatə etmir.	Mövzuya uyğun inşa yazır.	Mövzuya uyğun əhatəli inşa yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Vahid fikir formalaşdırmaq üçün faktları müqayisə edir.
- Əldə etdiyi məlumatları arqumentləşdirərək fikirlərini əsaslandırır.
- Fikirlərini qısa şəkildə ifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

Biol. – 2.1.3. Bioloji proseslərdə baş verən dəyişikliklərin mexanizmini müxtəlif üsullarla əsaslandırır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Cəmi 40 söz (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. Şagirdlərin hazırladıqları mətnlər seçmə yol ilə dinlənir (bu yazılı və yaxud şifahi ola bilər), müzakirə edilir, şagirdlərin yazılı nitqinin düzgünlüyünə diqqət yetirilir. Əgər çatışmazlıq varsa, səbəbi aydınlaşdırılır, izah edilir, nöqsanları aradan qaldırmaq istiqamətində şagirdlərə tövsiyələr verilir. Müəllimlər bu tip tapşırıqların yerinə yetirilməsi və müzakirəsi zamanı daha diqqətli olmalı, üslubların izahının tam verilməsi anına qədər şagirdlərdə lazımi bacarıqlar formalaşdırmalıdır.

Motivasiya: Yer üzündə yaşayan canlılar arasında oxşar və fərqli cəhətlərlə bağlı suallar verilir. Dərslikdəki 19-cu tapşırıq üzərində iş aparılır. Müəllim insanları digər canlılardan fərqləndirən əsas xüsusiyyət

kimi nitq və şüur məsələlərinə diqqəti yönəltməlidir.

Sonra 20–21-ci səhifələrdəki kiçik parçalar (*insanın danışması, A.Nəbiyevin sözləri, uşaqlarda nitqin inkişafı ilə bağlı yazılar*) oxudulur. 20-ci səhifədəki şəkillər üzərində iş aparılır, biologiya fənni üzrə 2.1.3. standartı əsasında integrasiya reallaşdırılır.

Dərslikdə “Məntiqinizə əsaslanıb sual işarəsi qoyulmuş yerdə hansı şəklın olacağını düşünün” tapşırığının yerində bu şəkil olmalıdır. Dərslikdə verməyi uyğun bilmədiyimiz üçün müəllimə kömək məqsədilə vəsaitdə verməyi qərara aldıq.

20-ci tapşırıq icra edilir. Təbii ki, bu zaman şagirdlərdə müxtəlif fikirlər yarana bilər (ədəb. fənni, st. 2.1.1.). Müəllim 21-ci tapşırıqdakı sxemdən istifadə etməklə çalışmalıdır ki, bu müxtəlif fikirliliyi vahid hökmlər formalaşdırmağa yönəlsin.

Qeyd: Bu, növbəti mərhələlərdə şagirdlərin tezisləri daha aydın qavramaları üçün ilk addımdır. Məs.: “Əmək insanı formalaşdırır. İnsan orqanizmi şaquli vəziyyətdə olduğu üçün nitqə malikdir”, “Digər canlılarda (dörd-ayaqlılarda) nitq yoxdur, onlar ünsiyyət saxlamaq üçün müxtəlif səs siqnallarından istifadə edirlər” və s.

Şagirdlərin verilən fikrə münasibəti öyrənilir. Diqqət körpələrin danışma mərhələsinə yönəldilir, nəticə çıxarılır. Müzakirə şəklində yerinə yetirilən bu tapşırıqda şəkillərə uyğun müqayisələr aparılır, nəticə çıxarılır. Müəllim ibtidai insanlarda əməyin formalaşdırıcı vasitə olmasına, iməkləyən uşaqlarda müxtəlif səslərin tələffüz edilməsində bədənin şaquli vəziyyətini ala bilmədiyinə, Kamalanın nitqinin inkişaf edə bilməməsinə, canavarlarda səs siqnalla-

rının olmasına (4 ayaq üstə gəzdikləri üçün nitq inkişaf edə bilməz) diqqət yetirməlidir.

22-ci tapşırıq əvvəlki tapşırığın nəticələrinin möhkəmlənməsi məqsədilə yerinə yetirilir.

Doğru cavab: *onurğanın şaquli vəziyyətə düşməsi, səs aparatının formalaşması, əllərin yeriməkdən azad olması, dik yeriməyə başlaması variantlarıdır.*

Şagirdlərin gəldikləri nəticəni dərinləşdirmək məqsədilə müəllim 23-cü tapşırıq üzərində iş aparır. Azərbaycan dili haqqında da məlumat verilir. 24-cü səhifədəki qayda izah olunur.

Qeyd: Yaxşı olar ki, əsas mətn (səh. 16–18) hissələrə ayrılısın və oradakı fikirlər hökm şəklində verilsin. Bu işin qruplarda yerinə yetirilməsi məqsəduyğundur.

Müəllim müzakirələr zamanı filmlərin hər hansı birinin müvafiq kadrlarından istifadə edə bilər.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə dilin funksiya və vəzifələri müəyyənləşdirilir. Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Faktları seçib müqayisə edərkən çətinlik çəkir.	Faktları seçib müqayisə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Faktları seçib müqayisə edərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Faktları müqayisə edir.
Əldə etdiyi məlumatları arqumentləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Əldə etdiyi məlumatları arqumentləşdirməkdə bəzi səhvlərə yol verir.	Əldə etdiyi məlumatları arqumentləşdirir.	Əldə etdiyi məlumatlara münasibət bildirməklə arqumentləşdirir.
Fikirlərini hökm şəklində ifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Fikirlərini hökm şəklində ifadə etməkdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirlərini hökm şəklində ifadə etməkdə müəyyən səhvlərə yol verir.	Fikirlərini müstəqil şəkildə hökm kimi təqdim edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Cümlələri ədəbi dilin fonetik, leksik və qrammatik normalarına uyğun yazır.
- Mətnə ədəbi dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri tapır.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Cəmi 40 söz (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Dərsə frontal sorğu ilə başlamaq olar. *Bu zaman dil nədir? Dil vahidləri dedikdə nə başa düşürsünüz? Ədəbi dilə uyğun cümlə dedikdə nə başa düşürsünüz? Dil nəyə xidmət edir? və s. kimi suallardan istifadə etmək olar.*

Tədqiqat sualı: *Mətnin hansı xarakterik xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Əvvəlki dərslərdən fərqli olaraq bu dərsdə qrammatik tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün daha çox vaxt ayırmaq mümkündür. Dərslikdəki 8-ci tapşırıq hədəf kimi götürülür. Bu məqsədlə də qrupla işə üstünlük vermək məqsədəuyğundur. İş vərəqləri hazırlayarkən müəllim dərslikdəki tapşırıqdan və yaxud sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq özünün hazırladığı suallardan da istifadə edə bilər.

I qrupa dərslikdəki 24, 25-ci tapşırıqları, II qrupa 26, 27-ci tapşırıqları, III qrupa 28, 29-cu tapşırıqları vermək olar.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat olunur, fikir mübadiləsi aparılır. 30-cu tapşırıq kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

31-ci tapşırıqda müvafiq sözlərin tapılıb düzgün yazılması fərdi şəkildə həyata keçirilsə də, mətnlə bağlı əlavə tapşırıqlar kollektiv şəkildə yerinə yetirilə bilər. Bu zaman verilmiş cavablar müzakirə edilməli və ən doğru variant seçilməlidir.

Qeyd: 31-ci tapşırıqdakı mətnin verilməsində əsas məqsəd Azərbaycan dilinin təbii və çox qədim tarixə malik dil olması faktının bir daha hökm kimi şagirdlərin diqqətinə çatdırmaqdır.

Ev tapşırığı: 33-cü tapşırıq verilir (müəssisəyə aparmaq və kiçik elmi mətn tərtib etmək). Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurur və fikrini əsaslandırır.
Dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri tapmaqda çətinlik çəkir.	Dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri müəllimin köməyi ilə tapır.	Dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri tapır.	Dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri izah edərək tapır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Sözlün qrammatik – məna xüsusiyyətlərini gözləməklə ədəbi dil normalarına uyğun düzgün yazır.
- Mövzuya uyğun hekayə yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslük, əlavə materiallar,
iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

yazı, müzakirə,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Cəmi 40 söz (IV dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərş dil standartlarının reallaşmasına xidmət edir və yaradıcı tətbiqetməni inkişaf etdirir.

32-ci tapşırığın sinifdə yerinə yetirilməsi daha məqsədəuyğundur. Bədii mətn yazmaq aşağı siniflərdə həm dil, həm ədəbiyyat dərslərində icra edildiyi üçün çətinlik törətməyəcək. Həm də şagirdlər bu tapşırığı dərslükdəki “Cəmi 40 söz” mətni əsasında icra edəcəklər. Tapşırığın verilməsində əsas məqsəd növbəti mərhələlərdə hekayə və ya digər bədii mətnin tərtib olunmasına istiqamət ver-

mək və zəmin yaratmaqdır. Müəllim tərəfindən “Cəmi 40 söz” mətni 4 hissəyə bölünür. Həmin hissələri müəllif təhkiyəsi və obrazların danışığı şəklində vermək üçün şagirdlərə tövsiyələr verilir.

Qeyd: Müəllim bilməli və şagirdlərin diqqətinə çatdırmalıdır ki, sinif üzrə cəmi bir hekayə hazırlanacaq.

Müəyyən vaxt ərzində tapşırığı icra edən qruplar işləri təqdim edirlər.

Müəllim abzaslar arasındakı ardıcılığa, əlaqəliliyə, ədəbi dilin normalarına düzgün

əməl edilməsinə diqqət yetirməlidir. Dil xətləri və nöqsanlar yerindəcə araşdırılmalı və şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır.

Qrupların hazırladığı hissələri vahid bir hekayə şəklində birləşdirərkən üslub məsələləri nəzərə alınmalıdır. Belə ki feillərin eyni zamanda işlənməsi, bədii təsvirlərdən, ifadələrdən, sözlərdən düzgün və yerində istifadə üzərində iş nəzərdə saxlanmalıdır. Bu, növbəti mərhələlərdə üslubların xüsusiyyətlərinin fərqləndirilməsində əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

Yaxşı olar ki, kollektiv şəkildə plan tutulsun, planın hansı hissəyə (giriş, əsas hissə, nəticə) aid olduğu müəyyənləşdirilsin. Poetik ifadələrdən istifadə edilsin. Nümunə kimi aşağıdakı plandan da istifadə etmək olar:

1. Sinqh ailəsinin kəndə səyahəti

2. Qeyri-adi hadisə haqqında rəvayətlər
  3. Qızların tutulması
  4. Meşədən sonrakı yeni məkan, yeni şərait
  5. Qızların sonrakı taleyi və ya taleyin ağır sınağı
- Hekayə üçün ad da iki yolla seçilə bilər:
- 1) Hər şagirdin öz istəyinə görə fərdi
  - 2) Vahid ad

Yaxşı olar ki, hekayə sinifdə yazdırılsın. Hekayə yazmaq təcrübəsi olan şagirdlər üçün 30-35 dəqiqə kifayət edir.

Sonra şagirdlərlə bədii və elmi mətnin xüsusiyyətləri üzərində şifahi şəkildə iş aparılır, oxşar və fərqli cəhətlər müəyyənləşdirilir (tapşırıq 33, 2-ci hissə).

Qiyətləndirmə aparılır.

Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Meyarlar				
Cümlə qurma				
Hekayə yazma				
Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.2., 1.2.4.,
2.1.2., 3.1.1.

MÖVZU 8

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Müxtəlif mənbələrdən əldə etdiyi məlumatlara əsasən fikrini əsaslandırır.
- Əldə etdiyi və mühazirələrdə söylənilmiş fikirləri dəyərləndirərək seçir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Üsluba uyğun mətni davam etdirir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mühazirələrini yazır.

RESURSLAR

dərslük, lüğət, iş vərəqləri,
İnternet materialları,
H.Kellerlə bağlı videosüjet

İŞ ÜSULLARI

şəxələndirmə, müzakirə,
cəld yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Hər şey su ilə başladı (I dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim şəxələndirmə üsulundan istifadə edərək sinfə aşağıdakı sualla müraciət edir.

Şagirdlərin cavabları qeyd edilir, ümumiləşdirmələr aparılır. Filmdən müvafiq kadr nümayiş olunur.

Tədqiqat sualı: *Həyatda uğur qazanmaq üçün insana nə lazımdır?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslindəki 1-ci tapşırığın icrası ilə başlaya bilər.

Müəllim müzakirə zamanı elə suallardan istifadə etməlidir ki, şagirdlərin cavabları əks arqumentli olsun. Bu zaman cavabı tapılmayan sualların cavabının dərslindəki “Hər şey su ilə başladı” mətnində olduğuna şərait yarandırılmalıdır. Mətn oxunur. Qeyd edək ki, oxu zamanı orfoepik və orfoqrafik tapşırıqlar da yerinə yetirilməlidir. Çünki bu tip tapşırıqların icrası ədəbi dilin fonetik normasının növbəti dərslərdə izahı üçün zəmin yaratmaqla, bacarıqları da inkişaf etdirir. Dərslindəki 2-ci tapşırıq müzakirə edilərək yerinə yetirilməlidir. Qeyd edək ki, verilmiş cümlələr “2” ilə növrələnmiş abzasın əvvəlinə artırılmalıdır.

Daha sonra 3-cü tapşırıq qruplarla yerinə yetirilir. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər

verilən məlumat xarakterli ifadələri, sadəcə, cümlə şəklinə salmaqla kifayətlənməsinlər. Həmin cümlələrə təyinedici sözlər, feili sifət tərkibləri və s. artırmaqla aydın və anlaşıqlı cümlələr qurub kiçik mətn tərtib etsinlər. Bu tapşırığın icrasında Ədəbiyyat fənni üzrə 3.1.1. standartına inteqrasiya reallaşır. Sonra mətnlər müzakirə edilir, səhvlər varsa, onların düzəlişi istiqamətində iş aparılır.

Mətn oxunduqdan sonra dərslikdə səh. 29-da verilən 10-cu tapşırıq yerinə yetirilir, onların xarakterindəki oxşar cəhətlər müqayisə edilir, insanın məqsədə çatmasında iradə gücünün və əzmkarlığının rolu diqqətə çatdırılır. Bu həm də şagirdlərə bir səslənişdir. Müəllim şagirdlərə məqsədlərinə nail olmaq üçün bu xüsusiyyətlərin onlarda tərbiyə edilməsinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Tədqiqat qruplarda davam etdirilə bilər. Dərslikdəki müvafiq tapşırıqlar qrup işi kimi nəzərdə tutulub.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, məlumat mübadiləsi aparılır. Deyilən fikirləri ümumiləşdirmək üçün 5 və 6-cı tapşırıqlar

yerinə yetirilir. 6-cı tapşırığın bu mərhələdə yerinə yetirilməsində əsas məqsəd publisistik üslubun xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsinə ilk addım atmaqdır.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələrdən sonra yekun nəticə çıxarılır: *Uğur qazanmaq üçün fiziki sağlamlıq yetərli deyil. İnsanda iradə, dözümlü, yaşamaq, yaratmaq hissi daha çox olmalıdır və uğur çətin, ağır zəhmət hesabına qazanılır.*

Ev tapşırığı: 11-ci tapşırıq verilə bilər.

Qeyd: Müəllim əgər lazım bilərsə, sinifdə şagirdləri ilə 27-ci səhifədə çərçivə içərisində verilənləri əyani şəkildə nümayiş etdirməklə şagirdlərdə müəyyən təsəvvür yarada bilər. Təbii ki, görmə qabiliyyəti yaxşı olan şagirdlər üçün bunu hiss etmək o qədər də asan olmayacaq. Müəllim bu məqamdan istifadə edərək həmin insanlara xüsusi qayğı ilə yanaşmağı, onların özlərini cəmiyyətin bərabərhüquqlu üzvü hiss etmələrinə şərait yaratmağı şagirdlərinə tövsiyə verməlidir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini əsaslandıranda cüzi səhvlərə yol verir.	Fikrini əsaslandırır.	Əlavə məlumatlardan yerində və düzgün istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.
Fikirləri seçərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirləri seçərkən əlavə suallardan istifadə edir.	Fikirləri seçərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Müzakirələrdə söylənilən fikirləri dəyərləndirir.
Mətnin üslubunu çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirərkən səhvlərə yol verir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Fikrini əsaslandırmaqda mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
Üsluba uyğun mətni davam etməkdə çətinlik çəkir.	Üsluba uyğun mətni davam etdirərkən ardıcılığı gözləmir.	Üsluba uyğun mətni davam etdirir.	Mətni üsluba uyğun məntiqi cəhətdən ardıcılıqla davam etdirir.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.2.2., 4.1.1.,
4.1.3.

MÖVZU 9

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin hissələrini müəyyənləşdirir.
- Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.
- Cümlə konstruksiyalarında dürgü işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 1.1.2. Dinlədiyi mətndəki fakt və hadisələri qruplaşdırır, ümumiləşdirmələr aparır.

Ədəb. – 2.1.2. Obrazların nitqinə istinad edərək yazıçı mövqeyi ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

mühazirə, sorğu,
müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv

Hər şey su ilə başladı (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərs ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlanıla bilər. Badisəba Köçərlinin pedaqoji fəaliyyəti haqqında təqdimatlar dinlənilir. H.Kellerin müəllimi Anna Sallivanın fəaliyyəti müqayisə edilir (Ədəb. – 2.1.2.). Şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir. Müzakirənin davamı kimi dərslikdəki səh. 29-da verilən 12-ci tapşırıq da yerinə yetirilir və “Müəllim necə olmalıdır” mövzusunda fikirlər öyrənilir.

Motivasiya: “Bir anlığa özünüzü bütün duyğu orqanlarından təcrid edin. Nə hiss

edərsiniz? Ətrafdakılarla necə ünsiyyət qurardınız?” sualı ətrafında sorğu keçirmək olar. Şagirdlərin fikirləri öyrənildikdən sonra ümumiləşdirmə aparılır.

Tədqiqat sualı: *Ünsiyyəti necə qurmaq olar?*

Sonra dərs müəllimin mühazirəsi ilə davam edir. 7, 8, 9-cu tapşırıqlar kollektiv şəkildə icra edilir. Ədəbiyyat fənninə inteqrasiya bu mərhələdə reallaşır. 19-cu tapşırıq yerinə yetirilir. Müəyyənləşdirilir ki, ünsiyyət yazı, dil, müxtəlif işarələr vasitəsilə qu-

rula bilər. Əldə edilən məlumatlara əsasən 20-ci tapşırıq da yerinə yetirilir. Bu tapşırıq 31-ci səhifədəki qaydanın öyrədilməsi üçün motivasiya rolunu oynayır.

Müzakirə mərhələsi: Tapşırıq 26-da verilmiş mətn oxunur və Hikari Oenlə Kellerin şəxsi keyfiyyətləri müqayisə edilir.

9-cu sinifdə R.Oppenheymerlə bağlı mətn yada salınır, K.Oenin düşüncələri ilə məlum hadisələr müqayisə edilir, müharibələrə nifrət hissi aşılır. Beynəlxalq Sülh Günü haqqında söhbət aparılır, şagirdlərə sülhü qorumaq lazımdır fikri aşılır.

Bu tapşırıq şagirdlərdə həm də fiziki qüsurlu insanlara hörmət və qayğı ilə yanaşmaq

hissini tərbiyə edir. O da vurğulanır ki, fiziki qüsurlu insanlar arasında da istedadlılar vardır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu nəticəyə gəlinir ki, ünsiyyət yaratmaq üçün təkə dildən deyil, digər vasitələrdən də istifadə etmək lazımdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: 4-cü tapşırıq nəzərdə tutulub.

Ev tapşırığı: 27-ci tapşırığın yardımçı sualları (səh. 31) verilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətni müəllimin köməyi ilə hissələrə ayırır.	Mətni hissələrə ayırarkən cüzi səhvlərə yol verir.	Mətni hissələrə düzgün ayırır.	Mətni fikirlərini əsaslandırmaqla hissələrə düzgün ayırır.
Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurarkən səhvlərə yol verir.	Müəllimin köməyi ilə müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Ədəbi dilin tələblərinə uyğun müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində bəzi səhvlərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Səbəbini düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.3., 3.1.3.,
4.1.3., 4.1.4.

MÖVZU 10

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- İzahlı lüğətdən istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Üslubu gözləməklə mətnə yazılı düzəlişlər edir.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.
- Mövzuya uyğun inşa yazır.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

yazı, müzakirə, şərh

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Hər şey su ilə başladı (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığının yoxlanılması ilə dərs başlanılır.

Motivasiya: Müəllim yeni dərsə keçid alır. Sözlərin leksik və qrammatik xüsusiyyətləri, məna çalarları ilə bağlı frontal sorğu keçirilir, fikirlər əsaslandırılmaq üçün 16-cı tapşırıq icra edilir.

Tədqiqat sualı: *Mətn şagirdlərin nitq bacarıqlarını formalaşdırmaq baxımından üçün hansı xarakterik xüsusiyyətlərə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: Tapşırıqlar qruplar şəklində icra edilir.

I qrupa 13, 23,
II qrupa 14, 24,
III qrupa 15, 25,
IV qrupa 17, 21-ci tapşırıqlar verilir.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimatlar edilir, qrupların cavabları dinlənilir və ümumiləşdirilir.

Müəllim şagirdlərin səviyyəsini nəzərə alaraq diferensial təlimə uyğun fərdi qaydada 18 və 22-ci tapşırığı icra etdirə bilər.

Müəllim belə bir üsuldan da istifadə edə bilər: Fərdi tapşırığı zəif və yüksək səviyyəli

şagirdlərə tapşırıla bilər. Bu, şagirdlərdə rəqabəti artırmaqla yanaşı, sözlərdən düzgün, yerində istifadə etmək bacarığı formalaşdırmağa xidmət edir.

18-ci tapşırığın cavabı:

zəbt etmək – torpaqları tutmaq

tərtib etmək – plan tutmaq

həbs etmək – cinayətkarı tutmaq

çıxmaq – maaşdan tutulmaq

ələ keçirmək – ərazinin tutulması

örtmək – Günəşin qarşısını tutmaq

bağlamaq – yolun tutulması

kəsmək – qarşısını tutmaq

İcra edilən tapşırıqlar yoxlanılır, müzakirələr aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Müəyyənləşdirilir ki, mətnə işlənən sözlərin kontekstə uyğun mənası ilə yanaşı, əlavə məna çalarları var və bütün bunlar nitqin zənginləşməsinə, söz ehtiyatının artmasına, sözlərin cümlədə düzgün istifadəsinə və s. xidmət edir.

Yaradıcı tətbiqetmə: 26-cı tapşırıq yerinə yetirilir.

Ev tapşırığı: “Fiziki qüsurlu insanlarda istedad” mövzusunda inşa və ya esse yazmaq tapşırılır (tapşırıq 27, səh. 32).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Sözlərin məna çalarlarını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Sözlərin məna çalarlarını müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Sözlərin məna çalarlarını müəyyənləşdirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Sözlərin məna çalarlarını müstəqil müəyyənləşdirir.
Mətndəki qüsurlu cümlələri çətinliklə aydınlaşdırır.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və düzəliş edir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və əsaslı düzəlişlər edir.
Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində bəzi səhvlərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Səbəbini düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.
Mövzuya uyğun inşa yazmaqda çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun inşa yazarkən mövzunu tam əhatə etmir.	Mövzuya uyğun inşa yazır.	Mövzuya uyğun əhatəli inşa yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Müxtəlif dil materiallarından istifadə edərək rəy yazır.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, “Əməli yazılar”
adlı vəsait

İŞ ÜSULLARI

yazı, müzakirə

İŞ FORMALARI

fərdi

Rəy

DƏRSİN GEDİŞİ

Şagirdlər arasında püşkatma yolu ilə bir inşa və ya esse seçilir. İnşa oxudulur. Şagirdlərdən inşa yazını diqqətlə dinlənilməsi tələb olunur. Sonra 6-7 dəqiqəlik müzakirə təşkil olunur. Yazının müsbət və mənfi cəhətləri şifahi şəkildə söylənilir.

Sonra söylənilənləri yazıya köçürmək üzərində iş aparılır.

Rəy yazmaq üçün 29-cu tapşırığa istinad edilməlidir. Müəllim rəy haqqında məlumat

verir, onun mənşəyi və yazılma səbəblərini şagirdlərə açıqlayır.

Rəyin hazırlanması üçün lazım olan ardıcılıq və nümunə dərslikdə verilmişdir.

Rəy yazmaq üçün aşağıdakı ardıcılığa riayət edilməlidir:

- ◆ Rəyin başlığı. Nəyə və kimə verilməsi göstərilir və səhifənin ortasında “Rəy” sözü yazılır.

- ◆ Rəyin ümumi məzmunu. Bu və ya digər bir faktın həm müsbət, həm də mənfi cəhətləri təhlil olunur. Təhlil dəqiq müddəalarla göstərilir.
- ◆ Rəyin nəticəsi. Rəyçinin irəli sürdüyü təklif və tövsiyələr bir neçə cümlə ilə ifadə edilir.

- ◆ İmza. Bu hissədə rəyçi adını, soyadını və atasının adını göstərir, qarşısında isə imzasını qoyur.
- ◆ Tarix. Rəyçi imzasının altında bütöv şəkildə gün, ay və ili göstərir.

Ev tapşırığı: 30-cu tapşırıq verilir.
Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Rəy yazmaqda çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyindən istifadə edir.	Cüzi səhvlərə yol verir.	Rəy yaza bilir.

☐ Rəy işgüzar sənəd növüdür.

☐ “Rəy” ərəb sözü olub, bir şey haqqında fikir, mülahizə, söz mənasını verir.

☐ Rəy, əsasən, aşağıdakı mənalarda işlədilir:

1. Bir əsər, tamaşa, konsert, kinofilmi və s. təhlil və tənqid edən məqalə, yazı.
2. Fikir, mülahizə.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2., 2.1.1.,
2.1.2., 2.2.2.,
2.2.3.

MÖVZU 12

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Əldə etdiyi məlumatları müqayisə edir.
- Mətndəki terminləri fərqləndirir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Mətnin abzasların ardıcılığını müəyyən edir.
- Mətnin məzmununu öz cümlələri ilə qısa şəkildə ifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

Azərbaycan tarixi – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri, lüğət,
“Onu bağışlamaq olarmı?!”
bəddii filmi

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması,
BİBÖ, müzakirə

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (I dərəcə)

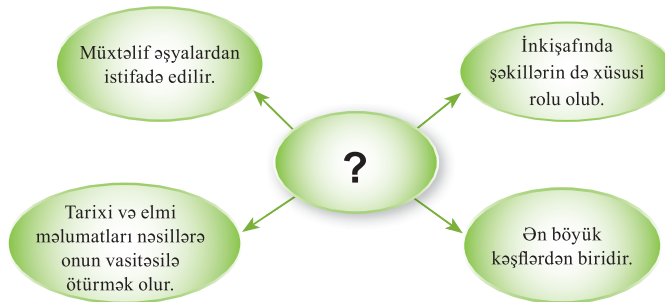
DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllim dərslə “Onu bağışlamaq olarmı?” bəddii filmi əsasında yazılmış rəyləri yoxlamaqla başlaya bilər. Şagirdlərə həmin filmdən son səhnənin nümayiş etdirilməsi məqsədə müvafiqdir. Seçmə yolla rəy 3-4 nəfərə oxudulur, xarakterik səhvlər müəyyənləşdirilir və izah edilir.

Motivasiya: Bu mərhələdə Anlayışın çıxarılması üsulundan istifadə edilə bilər.

Şagirdlərin cavabları dinlənilir, müzakirə edilir, “?” işarəsinin yerinə *yazı* sözünün olması müəyyənləşdirilir.

Tədqiqat sualı: *Yazı hansı mərhələləri keçib və onun əhəmiyyəti nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata BİBÖ üsulu ilə başlamaq olar.

Bilirəm	İstəyirəm biləm	Öyrəndim
Yazı eradan əvvəl yaranıb. Daşların, papirus və ipək parçanın üstündə yazı yazılıb.	Yazının inkişaf yolunu və növlərini ən qədim yazı nümunələrinə aid əlavə məlumatlar.	
Piktoqramlar da yazı hesab edilir.		

Tədqiqatın davamı olaraq dərslikdəki mətn oxudulur. Oxu zamanı 7-ci tapşırıq kollektiv şəkildə icra edilir. Oxu başa çatdıqdan sonra 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlərin cavabları müzakirə edilir və yekun cavab formalaşdırılır: *mətnin adı düzgün seçilmişdir, çünki bütün tarixi, siyasi və elmi məlumatlar, hər hansı bir xalqın yaşayışı haqqında məlumatlar və s. gələcək nəsillərə ancaq yazı vasitəsilə ötürülür və bəşəriyyətin yaddaşına həkk olunur.* 2-ci tapşırıq da müzakirə yolu ilə kollektiv şəkildə icra edilir. Doğru cavab

belədir: 3, 5, 4, 1, 2, 6. Tədqiqat qruplarda davam etdirilir. Dərslikdəki 3 və 8-ci tapşırıqlar I qrupa, 4 və 9-cu tapşırıqlar II qrupa, 5 və 10-cu tapşırıqlar III qrupa, 6 və 11-ci tapşırıqlar IV qrupa verilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, fikir mübadiləsi aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Deyilənlər əsasında və aşağı siniflərdə əldə edilmiş məlumatlar əsasında belə nəticəyə gəlinir ki, müasir formaya çatanaqədər yazı uzun yol keçmiş, onun əşyevi, şəkli, fikri, hərfi yazı kimi tipləri var. Heroqliflər və mixi yazılar da mövcud olmuşdur. Heroqliflərdən bəzi xalqlar bu gün də istifadə edirlər. Yazı ünsiyyətin bir növüdür. Əldə edilən nəticə BİBÖ cədvəlinin son hissəsinə yazılır.

Ev tapşırığı: Yazının növlərinə aid nümunələr yazmaq verilə bilər. Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Əldə etdiyi məlumatları çətinliklə müqayisə edir.	Əldə etdiyi məlumatları müqayisə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Məlumatları müqayisə edir.	Fikrini əsaslandıraraq məlumatları müqayisə edir.
Terminləri çətinliklə fərqləndirir.	Terminləri fərqləndirərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Terminləri fərqləndirir.	Terminləri fərqləndirir və hansı elm sahəsinə aid olduğunu deyir.
Mətnin üslubunu çətinliklə müəyyən edir.	Mətnin üslubunu cüzi səhvlər etməklə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyən edir.	Fikrini əsaslandıraraq mətnin üslubunu müəyyən edir.
Mətni abzaslarını düzərkən çətinlik çəkir.	Mətni abzaslarını düzərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətnin abzaslarının ardıcılığını müəyyən edir.	Məntiqinə əsaslanaraq mətnin abzaslarının ardıcılığını müəyyən edir.
Mətnin məzmununu müəllimin köməyi ilə ifadə edir.	Mətnin məzmununu ifadə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin məzmununu öz cümlələri ilə ifadə edir.	Mətnin məzmununu dolğun cümlələrlə ifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan tar. – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat,
diqqətli oxu

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (II dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlamaq olar.

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim: *Fikirləri digərlərinə necə çatdırmaq olar? İşarədən anlamaq fikrinə münasibətiniz necədir?* sualları ilə sinfə müraciət edə bilər. Alınan cavablar müzakirə edilir, ümumiləşdirilir.

Tədqiqat sualı: *Fikirlər hansı vasitələrlə çatdırıla bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dörd qrupda aparılır. Tədqiqata dərslikdəki mətnlərin oxusu (səh. 36, 38) ilə başlanılır. Hər mətn (1, 2, 4, 5-ci mətnlər) bir qrupa tapşırılır. Mətnlər diqqətli oxu üsulundan istifadə edilməklə oxunur. Müəllim diqqətli oxunun tələblərini şagirdə izah edir. Birinci mətnin oxusu zamanı yol verilmiş durğu işarələri nöqsanları müəyyənləşdirilir və oxu prosesində onun tələbləri nəzərə alınır. Mətnlər

oxunduqdan sonra 12 və 13-cü tapşırıqlar icra edilir.

Tapşırıqların verilməsində məqsəd şagirdlərdə yazı tiplərini fərqləndirmək bacarığı formalaşdırmaqdır.

Şagirdlər hər mətn üzrə 3 sual tərtib edərlərsə, kifayət edər (12-ci tapşırıq).

Məsələn: *1-ci mətnə yazının əlamətləri varmı? Həmin əlamətlər hansı hadisədə özünü göstərir?*

2-ci mətnə kişinin divarda şəkil çəkməyi yazı hesab olunurmu? və s.

4-cü mətn nə üçün elmi mətn hesab olunur?

Müəllim sualların faktoloji yox, düşündürücü və yazı tiplərinin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyən edə biləcək sualların tərtib edilməsi ilə bağlı şagirdlərə tövsiyə verməlidir.

Sonra şagirdlər mətnlərin dili üzərində tədqiqata cəlb edilir. Şagirdlər aşağı siniflərdən

dən elmi və bədii mətnləri fərqləndirə bildikləri üçün bu onlarda çətinlik törətməyəcək. Müəllim mətnlərdə işlənən obrazlı ifadələrə, terminlərə və əsas fərqləndirici xüsusiyyət kimi həmin sözlərin məndəki məna yükünə diqqət yönəltməlidir.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, müzakirə təşkil olunur. Azərbaycan tarixi fənninə inteqrasiya edilir.

Nəticələrin çıxarılması: Qrup tapşırıqları müzakirə edildikdən sonra əldə olunan biliklərə əsasən məlum olur ki, fikirlərin çatdırılmasında yazının əhəmiyyəti böyükdür. Çünki yazı ünsiyyət vasitəsindən biridir.

Yazının müxtəlif tipləri vardır və qədimdən bu günə kimi bu tiplərdən istifadə olunur, insanlar fikir və düşüncələrini, hislərini yazının müxtəlif tiplərindən istifadə etməklə bir-birlərinə çatdırırlar.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Məndəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Məndəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Məndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.	Məndəki nöqsanları əsaslandırmaqla müəyyənləşdirir.
Məndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirə bilmir.	Məndəki sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini çətinliklə fərqləndirir.	Məndəki sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Məndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Mətnin üslubunu müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu fikirlərini izah etməklə müəyyənləşdirir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 1.1.2.,
3.1.3., 4.1.2.

MÖVZU 14

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Mətni təqdimedilmə formasına görə fərqləndirir.
- Mətnə düzəlişlər edir.
- Ədəbi dil normalarına riayət edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.2. Davranış və əməllərinə, başqaları ilə qarşılıqlı münasibətlərinə, yazıcının mövqeyinə, digər surətlərin mühakimələrinə əsaslanmaqla obrazları təhlil edir.

X.d. – 2.1.2. Müxtəlif mövqeli fikirlərə münasibət bildirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, İnternet materialı

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, müzakirə, sorğu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla

Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edir: *Qüsurlu nitq nədir?, Düzgün nitq necə olmalıdır?, Qüsurlu nitq ətrafdakılara necə təsir bağışlayar? və s.*

Tədqiqat sualı: *Mətnin dili necə olmalıdır?*

Bu dərs səh. 37-də verilmiş mətn üzərində iş aparmağa həsr olunur. *Balaca ağıllı bir uşaq...* adlı mətn əvvəlcə oxudulur, məzmun

üzərində iş aparılır, əvvəlki dərsdəki mətnlərlə müqayisə edilir, sonra diqqət mətnin dili üzərində işə yönəldilir.

Əsas diqqət müəllim obrazlarının müqayisəsinə yönəldilir (Ədəb. 1.2.2. standartına inteqrasiya).

Müəllim mətni əvvəlcədən müəyyən hissələrə (4 hissəyə) bölür. Mətnin dili qüsurlu olduğu üçün müəllim tapşırığın planlı şəkildə icrası üçün qruplara tapşırıq verir (tapşırıq 15).

1. İlk növbədə yazıdakı nöqsanlar müəyyənləşdirilir.
2. Nöqsanlar qruplaşdırılır (söz sırası pozulmuş cümlələr, üslubi cəhətdən qüsurlu cümlələr, qrammatik normaların əməl edilmədiyi cümlələr).
3. Cümlələr yenidən işlənir.
4. Sonra şagirdlərin yazısı dərslikdəki mətnlə tutuşdurulur və fərqlər müəyyənləşdirilir.

Tapşırığın icrasında əsas məqsəd şagirdlərdə düzgün yazı bacarıqlarını formalaşdırmaqdır.

Daha sonra 14-cü tapşırıq icra edilir (1.1.2. standartı).

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə mətn əvvəlki mətnlərlə müqayisə edilir və ümumiləşdirmə aparılır. Mətnin dili aydın, anlaşıqlı, səlis, ədəbi dil normalarına uyğun olmalıdır.

Ev tapşırığı: 32-ci tapşırıq verilir.

Qeyd: İmkan varsa, müəllim qabaqcadan hazırladığı hər hansı bir televiziya verilişindən kiçik bir hissə nümayiş etdirə bilər, şagirdləri tədqiqata cəlb edə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki qüsurlu cümlələri çətinliklə aydınlaşdırır.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və düzəlişlər edir.	Mətndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və əsaslı düzəlişlər edir.
Mətnin təqdimedilmə formasını müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Mətnin təqdimedilmə formasını müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnin təqdimedilmə formasını müəyyənləşdirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətni təqdimedilmə formasına görə fərqləndirir.
Mətnə düzəlişlər edərkən ciddi səhvlərə yol verir.	Mətnə düzəlişlər edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnə düzəlişlər edərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Mətnə tam düzəlişlər edir.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr qurur və fikrini əsaslandırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Elmi fikirlərdən istifadə etməklə fikirlərini əsaslandırır.
- Elmi və bədii mətnləri fərqləndirir.
- Cümlələri ədəbi dil normalarına uyğun yazır.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, müzakirə, sorğu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı (IV dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı dinlənilir, müzakirə edilir. Müəllim cari dərsin tapşırıqlarına uyğun sorğu ilə sinfə müraciət edə bilər. Bu sualların dil, dilçiliklə bağlı olması məqsəduyğundur. Tapşırıqlar qruplar arasında bölünməklə icra edilir.

Tədqiqat sualı: *Yazının nə kimi əhəmiyyəti vardır?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki tapşırıqları (səh. 39) icra etməklə baş-

lamaq olar. İş vərəqləri aşağıdakı kimi hazırlanaraq qruplara təqdim edilir.

I qrupa 16, 18, 23,

II qrupa 17, 19, 24,

III qrupa 21, 22, 26,

IV qrupa 20-ci tapşırıqlar verilir.

20-ci tapşırıq digərlərinə nisbətən əhatəli olduğu üçün IV qrupa yalnız bir tapşırıq verilməsi məqsəduyğundur. 27-ci tapşırıq fərdi qaydada verilə bilər.

Qrammatik tapşırıqlar, əsasən, ədəbi dil normalarının müxtəlif üslublarda düzgün tətbiqinə xidmət edir.

Məlumat mübadiləsi: Tapşırıqların cavabları müzakirə edildikdən sonra 25, 28 və 29-cu tapşırıq kollektiv şəkildə icra edilir. 28 və 29-cu tapşırıqların icrası 40-cı səhifədə verilmiş yazının tipləri ilə bağlı dil qaydasının izahı üçün zəmin yaradır.

Müəllim yazı haqqında şagirdlərə məlumat verir. Öldə edilən bilikləri bacarığa çevirmək üçün 30-cu tapşırıq icra edilir.

Ev tapşırığı: 31-ci tapşırığın verilməsi məqsəduygundur.

Müəllim sorğunun keçirilməsi üçün sualların tərtib edilməsində şagirdlərə tövsiyələr verir, sorğunun nəticələrinin ümumiləşdirilməsi üçün növbəti dərs saatına qədər vaxt təyin edir. Hazırlanan yazı yoxlandıqdan sonra müəllimin rəhbərliyi və tövsiyəsi ilə qəzet maketinin uyğun hissəsinə yerləşdirilir (və ya divar qəzetinə yerləşdirilir).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini əsaslandıranda müəyyən səhvlərə yol verir.	Fikrini əsaslandırır.	Əlavə məlumatlardan yerində və düzgün istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.
Elmi və bədii mətnləri fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirir.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.
Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində bəzi səhvlərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Səbəbini düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Ədəbi dilin normalarına uyğun cümlələr qurur.
- İfadə yazı formasından istifadə edərək mətn tərtib edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.3. Cümlələri və abzasları düzgün əlaqələndirmək üçün bağlayıcı vasitələrdən istifadə edir.

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

İfadənin yazılması və yoxlanılması

DƏRSİN GEDİŞİ

İfadə yazı üçün nəzərdə tutulmuş mətn əvvəlcə orfoepik qaydalara uyğun intonasiya ilə müəllim tərəfindən iki dəfə oxunur.

Sonra kollektiv şəkildə plan tutulur.

Plan lövhəyə yazılır.

Həmin plan əsasında ifadənin məzmunu şagirdlər tərəfindən danışılır. Lazımi izahat və tövsiyələr verilir. İfadə mətni 3-cü dəfə müəllim tərəfindən oxunur.

Şagirdlər yazını icra edirlər. Yazı işləri müəllimə təhvil verilir.

Müəllim yazı işlərini yoxlamalı, səhvləri xarakterinə görə qruplaşdırmalı, növbəti dərstdə həmin səhvlər üzərində iş aparmalıdır. Bu, şagirdin yazı zamanı səhv buraxma hallarının qarşısını alır, şagirdlərdə düzgün yazı bacarığını formalaşdırır.

Məxrəcdə məzmunun, surətdə dil normalarına əmələtmə bacarıqları qiymətləndirilir.

Qeyd: Yaxşı olar ki, müəllim 2 qiymətdən orta qiyəət çıxarsın və jurnala KSQ qrafasına bir qiyəət yazmaq tövsiyə edilir.

Məs.: $5/4 = 4+5=9:2=4,5=5$ və s.

I	II	III	IV
Ədəbi dilə uyğun cümlələr qurarkən çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə ədəbi dilə uyğun cümlələr qurur.	Ədəbi dilə uyğun cümlələr qurarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Ədəbi dilə uyğun cümlələr qurur.
Mətn tərtib edərkən ciddi səhvlərə yol verir.	Mətn tərtib edərkən məntiqi ardıcılığı gözləmir.	Mətn tərtib edərkən cüzi səhvlər edir.	Məntiqi ardıcılığı gözləməklə mətn tərtib edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Yazacağı mətn üçün üslub müəyyənləşdirir.
- Elmi üslubda mətn yazır.
- Mətnə dürgü işarələrindən istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Elmi mətnin hazırlanması və yoxlanılması

DƏRSİN GEDİŞİ

Elmi mətnin hazırlanması üçün müəllim ən azı bir həftə əvvəl şagirdləri xəbərdar etməli və onların araşdırma aparmalarına şərait yaratmalıdır.

Mətnin hazırlanması üçün mövzu seçilir. Məs.: “Yazının yaranması”. Əvvəlcədən seçilmiş materiallar araşdırılır, lazım olan faktlar sistemləşdirilir, plan tutulur. Plan əsasında mətn hazırlanır. Müəllim mətnin hazır-

lanması üçün müxtəlif cümlə konstruksiya-
larından istifadə yeri gəldikcə sitat və isti-
nadlardan, terminlərdən istifadə və s. ilə bağlı
hansı işlər müəllimə təhvil verilir. Mətn yox-
lanılır və növbəti dərstdə müzakirə olunur.

Qeyd: Bu tapşırıq qruplar şəklində də
aparıla bilər.

Tutaq ki, mövzu “Yazının yaranması, in-
kişafı və tipləri”dir.

Müəllim qruplar arasında 1-2 gün əvvəl bölgü aparır, onlara görəcəkləri işlər barədə tövsiyələr verilir.

I qrup – yazının yaranmasına şərait yaran amillər və səbəblər

II qrup – yazının sonrakı mərhələlərdə inkişafı

III qrup – ilk yazılar və növləri

IV qrup – müasir dövrdə yazı növlərindən istifadə

Qruplar hazırladıqları materiallar əsasında mətn tərtib edirlər. İş prosesində qrupların yazdığı mətnlərin hissələri arasında rabitənin olması üçün müəllim şagirdləri istiqamətləndirməlidir.

Hazır işlər təqdim edilir, növbəti dərstdə mətnlər müzakirə edilir, səhvlər təhlil edilir, qiymətləndirmə aparılır.

Bu tapşırığı icra etməkdə əsas məqsəd növbəti mərhələdə elmi üslubun öyrədilməsi üçün zəmin yaratmaqdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Yazacağı mətnə üslub müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Yazacağı mətnə üslub müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Yazacağı mətnə üslub müəyyənləşdirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Yazacağı mətn üçün üslub müəyyənləşdirir.
Elmi üslubda mətn yazarkən çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə elmi üslubda mətn yazır.	Elmi üslubda mətn yazır.	Fikrini əsaslandıraraq elmi üslubda mətn yazır.
Mətnə düzgün işarələrindən istifadədə çətinlik çəkir.	Mətnə düzgün işarələrindən istifadə edərkən müəllimə müraciət edir.	Mətnə düzgün işarələrindən istifadə zamanı bəzi səhvlər edir.	Mətnə düzgün işarələrindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətni təqdimedilmə formasına görə müqayisə edir.
- Mətndəki ifadələri publissitik üslub xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
- Mətni düzgün oxuyur.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet və ya televiziya materialları

İŞ ÜSULLARI

mikrofon, müzakirə, rollu oxu

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Arzum jurnalist olmaq idi (I dər)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim KİV-in dili ilə bağlı müzakirə təşkil edə bilər, hər hansı bir müvafiq kadri nümayiş etdirə bilər, dil ilə bağlı hər hansı bir şeir səsləndirə bilər və s.

Tədqiqat sualı: *Ədəbi dilin qorunmasında KİV-in rolu nədir?*

Yeni mövzuya keçməzdən əvvəl müəllim cari dərstdə şagirdlərə tanış olmayan Mikrofon üsulu haqqında məlumat verir. Bu üsulun tətbiqində məqsəd şagirdlərin fəaliyyətə operativ qoşulması, onların biliklərinin fəal

laşdırılmasıdır. Bunun üçün istənilən bir əşya (qələm, marker, karandaş və s.) sərti mikrofon kimi qəbul edilir. Müəllim sinfə açıq suallarla müraciət edir və mikrofon növbə ilə cavab vermək istəyənlərə ötürülür. Cavablar lakonik və aydın olmalıdır. Alınan cavablar şərh edilmir və qiymətləndirilmir. Müzakirənin sonunda müəllim özü də söz ala və öz fikrini ifadə edə, yaxud şagirdlərin fikirlərini yekunlaşdırır bilər.

Dərslikdəki “Arzum jurnalist olmaq idi...” mətni üzərində iş aparılır. Mətnin əvvəlində verilmiş orfoqrafik və orfoepik tapşırıqlar

icra edilir. Mətn rollu oxudan istifadə etməklə oxunur. Müəllim şagirdlərin diqqətini mətnin ilk abzasına yönəldir. Tapşırıq həmin abzasda nöqsanlı cümlənin (3-cü cümlə) müəyyənləşdirilməsi və dil normalarına uyğun dəyişdirilməsindən ibarətdir. Oxudan sonra Mikrofon üsulu tətbiq edilir. Müəllim dərslikdəki (səh. 43) verilmiş suallardan (1, 2, 3, 4, 5-ci suallar) istifadə edir. 4-cü tapşırığın verilməsində əsas məqsəd publisistik üslubun xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsidir. Xarici dil fənninə integrasiya bu mərhələdə edilə bilər.

Dərslikdəki suallardan əlavə müəllim özü də müvafiq suallar hazırlayıb verə bilər: *Dilin saflığını ancaq filoloqlar, dilçilər, müxbirlər*

qorunmalıdır? Nə üçün belə düşünürsünüz? Mətbuat dilində siz hansı çatışmazlıqları görürsünüz? Dilin korlanmasına nə səbəb ola bilər?

Sonda müəllim özü deyilən bütün fikirlərə ümumi rəy bildirir. Səh. 44-də verilmiş 6, 7, 8-ci tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra dərsin növbəti mərhələsində mətnin formasına, dil xüsusiyyətlərinə görə iş aparıla bilər. Bu zaman müəllim fərdi və ya kollektivlə iş formasından birini seçə bilər və şagirdlərin bilik və bacarıq səviyyələrinə görə sual və tapşırıqlar hazırlamalıdır. Mövzuya münasibət Ədəbiyyat fənni üzrə 2.2.1. standartının reallaşmasına imkan yaradır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnləri müqayisə etməkdə çətinlik çəkir.	Mətnləri müəllimin köməyi ilə müqayisə edir.	Mətni formasına görə müqayisə edir.	Arqumentlər göstərərək mətni müqayisə edir.
İfadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə çətinliklə fərqləndirir.	İfadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə müəllimin köməyindən istifadə edir.	İfadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə səhvlərə yol verir.	Müstəqil olaraq ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Mətni fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.	Mətni orfoepik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətni oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əməl edir.	Mətni fonetik qaydalara uyğun oxuyur və fikrini əsaslandırır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 1.2.2.,
2.2.3., 3.1.3.

MÖVZU 21

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnə nöqsanları müəyyən edir.
- Əldə etdiyi məlumatlara əsasən fikrini əsaslandırır.
- Mətnə əsas fikirləri seçir.
- Mətnin üslubunda çatışmayan cəhətləri düzəliş edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

X.d. – 2.1.2. Müxtəlif mövqeli fikirlərə münasibət bildirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat, karusel

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Arzum jurnalist olmaq idi (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə KİV-dən əldə edilən faktlar, yaşanılan ərazidə ədəbi dilin normalarının pozulduğu, səhv yazılmış küçə adlarının, reklam və elan mətnlərindən istifadə edərək dərsə başlamaq olar. Müəllimin aşkarladığı və digər nümunələrdə ədəbi dilin normalarının nə dərəcədə və hansı formada pozulduğu müzakirə edilir, onların başvermə səbəbi aydınlaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Qoyulan qaydalar pozularsa, nə baş verər?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdə səh. 44-də verilmiş 9-cu tapşırığın oxusu

ilə başlanır. Prezident İlham Əliyevin çıxışına münasibət bildirilir. Müzakirə zamanı çıxışda qoyulan məsələyə dair rast gəldikləri və diqqətlərini çəkən faktlar lövhəyə qeyd olunur. Müzakirənin davamı kimi dərslikdə səh. 45-də Nizami Cəfərovun, səh. 46-da Fikrət Xalıqovun, səh. 47-də İsmayıl Məmmədlinin mövzu ilə bağlı fikirləri oxunur, münasibət bildirilir (tapşırıq 10).

Yaxşı olar ki, hər qrupa bir mətn tapşırılsın. Mətnə əsas məqamlar, açar cümlələr seçilsin. Bu, 2.2.3. standartının reallaşmasına xidmət etməklə yanaşı, növbəti mərhələdə xülasənin öyrədilməsinə zəmin yaradır. KİV-də,

elan, reklam, afişalarda, küçə adlarının və s. yazılışında yol verilən səhvlər araşdırılsın. Mətnlər elə seçilmişdir ki, onları tədqiq edən qruplar, əsasən, bu nəticəyə gələcəklər: Son vaxtlar dilimizin ədəbi normaları KİV tərəfindən pozulur.

Bu mətnlərin verilməsində məqsəd prezidentin, dilçi alimlərin son vaxtlar dilimizin normalarının pozulmasına qarşı mənfi münasibətini müəyyənləşdirmək, şagirdləri ana dilinin saflığının qorunması üçün bir növ səfərbərliyə almaqdır.

N.Cəfərovun yazısında tez-tez işlədilən üslub, publisistik üslub ifadələrini açar söz kimi seçərək müəllim üslubu, onun mahiyyətini və əhəmiyyətini izah edir.

Qruplar hər mətndən sonra verilən 11, 12, 13, 14, 15 və 16-cı tapşırıqları icra edirlər.

Yaxşı olar ki, mətnlər üzərində iş aparıldıqdan sonra karusel üsulu ilə şagirdlər gəl-

dikləri nəticəni yazsınlar. Bu həm də 23-cü tapşırığın tələbini yerinə yetirilməsi hesab oluna bilər. Müzakirələr aparılır, 17, 19, 20-ci tapşırıqlar şifahi şəkildə yerinə yetirilir.

Şagirdlər təqdimat edirlər, mətnlərin dil xüsusiyyətləri araşdırılır, ümumiləşdirmə aparılır. 21-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə 22-ci tapşırıq yerinə yetirilir və bu fikir əldə olunur ki, əgər dil normalarının tələbləri pozularsa, nitqimiz düzgün qurulmaz, fikrimizi tam və dolğun ifadə edə bilmərik və s.

Vahid rəyə gəlinir ki, qayda pozulmamalıdır. Qayda pozularsa, hər kəs öz bildiyini edər, öz istəyinə uyğun hərəkət edərsə, xaos yaranar və s.

Ev tapşırığı: 18-ci tapşırıq verilə bilər. Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətdəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətdəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətdəki nöqsanları müəyyənləşdirir.	Mətdəki nöqsanları əsaslandırmaqla müəyyənləşdirir.
Fikrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini əsaslandıran da cüzi səhvlərə yol verir.	Fikrini əsaslandırır.	Əlavə məlumatlardan yerində və düzgün istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.
Mətdən əsas fikirləri seçərkən çətinlik çəkir.	Mətdən əsas fikirləri seçərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətdən əsas fikirləri seçir.	Əsaslandırmaqla mətdən əsas fikirləri seçir.
Mətnin üslubunda çatışmayan cəhətləri müəyyənləşdirə bilmir.	Mətnin üslubunda çatışmayan cəhətləri tapmaqda çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunda çatışmayan cəhətlərə müəllimin köməyi ilə düzəliş edir və müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunda çatışmayan cəhətlərə düzəliş edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətnə nöqsanları müəyyən edir.
- Ədəbi dil normalarına riayət edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

X.d. – 2.1.2. Müxtəlif mövqeli fikirlərə münasibət bildirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə, sorğu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Arzum jurnalist olmaq idi (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim beyin həmləsindən istifadə edə bilər.

Azərbaycan dilinin özünəməxsusluğu hansıdır? sualı ilə sinfə müraciət edilir. Şagirdlərin cavabları qeyd olunur. Bu cavablar təxminən belə olmalıdır: Ahəng qanununa tabedir; Zəngin lüğət tərkibinə malikdir; Adətən şəkilçilər sözün sonuna qoşulur; Xəbər cümlənin sonunda işlənir və s.

Cavablar alındıqdan sonra müəllim İnternetdən istifadə edərək S.Vurğunun “Azər-

baycan” şeirinin birinci bəndini və yaxud ədəbi normaların pozulduğu hər hansı bir nümunəni səsləndirə və şeirdə şagirdlərə deyilən fikirlərə uyğun məqamları tapmağı tapşıra bilər.

Tədqiqat sualı: *Ədəbi dilə mükəmməl yiyələnmək üçün nəyi bilmək lazımdır?*

Tədqiqat müəllimin izahı ilə başlayır. Bu zaman müəllim frontal sorğudan da istifadə edə bilər. Dərslikdə səh. 45-də verilmiş qayda şagirdlərə nümunələr əsasında izah edilir.

Fonetik, leksik və qrammatik normalar və onların özünəməxsus tələbləri şagirdlərə izah edildikdən sonra iş qruplarda davam etdirilir. Dərslikdəki 26-cı tapşırıq I qrupa, 29-cu tapşırıq II qrupa, 30-cu tapşırıq III qrupa, 31-ci tapşırıq IV qrupa verilir.

Təqdimat və məlumat mübadiləsi aparılır, cavablar müzakirə edilir.

Ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində dərslikdəki 27-ci və 31-ci tapşırıqlar yerinə

yetirilir və belə bir nəticə əldə edilir: ədəbi dilə mükəmməl yiyələnmək üçün fonetik, leksik və qrammatik normaların tələblərini bilmək, onlara əməl etmək lazımdır.

Yaradıcı tətbiqetmədə dərslikdə səh. 51-dəki 32-ci tapşırığı vermək məqsəduyğundur.

Ev tapşırığı: 25-ci tapşırıq verilə bilər. Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirəndə bəzi səhvlərə yol verir.	Mətndəki səhvləri müəyyənləşdirir.	Mətndəki səhvləri izah edərək müəyyənləşdirir.
Ədəbi dilin normalarına riayət edərkən ciddi səhvlər edir.	Ədəbi dilin normalarına müəllimin köməyi ilə riayət edir.	Ədəbi dilin normalarına riayət edir.	Ədəbi dilin normalarına nümunələr gətirməklə riayət edir.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №1

Mərdəkanda salınan ilk bağlardan biri də Murtuza Muxtarova məxsus idi. Bağ 1890-cı ildə salınmışdır. Buraya minlərlə kubmetr münbit qara torpaq daşıyıb tökmüşdülər. Münbit torpağı barjlarla gətirib dəniz sahilinə tökmüşdülər, oradan daaraba və dəvə karvanı ilə bağa daşımışdılar.

Bağdakı ağacları, çiçəklik və güllükləri, hovuz və fəvvarələri gecə-gündüz su ilə təmin etmək üçün beş yerdə sal daş təbəqəni qırx metr dərinlikdə qazıb xüsusi anbarlar düzəltmişdilər. Bu anbarların hər birinin eni beş metr, uzunluğu isə on metr idi. Buraya güclü su nasosları qoyulmuşdu. Nasoslar çirkənib xarab olmasın deyə süzgəclərdən istifadə olunmuşdu.

Yay aylarının cəhənnəm istisində boğanaqdan yaxa qurtarıb asudə dincəlmək xatirinə qırx metr dərinliyi olan balaca meydançaya pilləkənlə enərdilər, bəzəkli kreslo və divanlarda oturub dondurma, meyvə yeyər, şərbət, qəhvə, şərab içər, vaxtlarını xoş keçirərdilər.

Bağa qonaq gələn ailələr buradakı şəraitə məftun olardılar. Hovuzların gözəlliyinə heyran qalardılar. Dördkünc hovuzun eni otuz beş, uzunluğu əlli, dərinliyi isə otuz metr idi. Hovuzda bəzəkli, naxışlı qayıqlarla seyrə çıxıb şənələnərdilər.

1. Mətn üçün xarakterik xüsusiyyəti 2-3 cümlə ilə ifadə edin.

---

2. Mətnə ad verin və seçiminizi əsaslandırın.

---

3. Mətnin nəticə hissəsini 2-3 cümlə ilə yazın.

---

4. Mətndəki əsas faktları seçib yazın.

---

5. Mətnə işlənən hansı sözlər omonimlik xüsusiyyətinə malikdir? Həmin sözləri seçib mənalarına uyğun cümlələrdə işlədin.

---

6. Hansı fikir doğrudur?

- A) Dil bioloji amildir. B) Dil siyasi xarakterlidir.
C) Dil ictimai hadisədir. D) Dil mədəni hadisədir.

7. Birini dilə aid etmək olmaz.

- A) İnsanlar və tarix arasında əlaqə yaradır.
B) Müxtəlif elmlərin yaranmasına səbəb olmuşdur.
C) İlk insanların heyvanlar aləmindən ayrılmasına kömək etmişdir.
D) Bütün canlılara məxsusdur.

8. Fikri tamamlayın və yazın.

Dilimiz Azərbaycan dilidir. Dilin adı ... ildə qəbul edilmiş, ... təsbit olunmuşdur.

---

9. Dilin yaranmasının vacib amillərini yazın.

10. Biri yazının tipi deyil:

- A) piktoqrafik   B) ideografik   C) fonografik   D) sistematik

11. Verilmiş sxemə uyğun cümlə yazın və sxemin hansı yazı növü olduğunu izah edin.

_____ - _____ - _____ - _____ ,
_____
_____
_____

12. Yaşadığı mühitin, düşdüyü şəraitin insan həyatında təsiri haqqındakı fikirlərinizi mətndən çıxış edərək əsəlləndirən.

---

qındakı fikirlərinizi

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki nöqsanları müəyyən edir.
- Mətni fonetik normalara uyğun oxuyur.
- Hekayə yazır.

İNTEQRASIYA

X.d. – 1.1.2. Dinlədiyi mətndəki fakt və hadisələri qruplaşdırır, ümumiləşdirmələr aparır.

Ədəb. – 1.2.4. Bədii nümunələrin mövzusunı, ideya-bədii xüsusiyyətlərini, bağlı olduğu dövrün sosial-siyasi, mənəvi dəyərləri baxımından təhlil edir və nəticə çıxarır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, karusel

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Muğan (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlamaq olar. Tapşırıqlar oxunur, müzakirə edilir.

Sonra bölmənin əvvəlindəki suallar üzərində iş aparılır. Həmin sualları cavablandırmaq və müzakirə etmək şagirdləri hazırkı bölmədə keçiriləcək mövzu, qoyulmuş problemlər ilə tanəş olmaq, bu istiqamətdə araşdırmalar aparmağa hazırlamaqdır.

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim şagirdləri Səməd Vurğunun “Soyuq məzara da

zinətdir insan” misrası ilə bağlı müzakirəyə cəlb edə bilər. İnsan zəkası, əli ilə salınmış şəhərlər, körpülər, yollar və s. haqqında müzakirə aparılır.

Tədqiqat sualı: *İnsan əməyi, insan zəkası bədii ədəbiyyatda öz əksini necə tapır?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata əvvəlcə dərslikdə səh. 54-də verilmiş 1-ci tapşırığın icrası ilə fərdi şəkildə başlamaq olar.

Fonetik normanın tələbləri gözlənilməklə şeir intonasiya ilə oxunur, orfoepiya tapşırığı icra olunur. Kollektiv şəkildə səh. 54-də şeirlə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir. Tədqiqatı qruplarda davam etdirərkən dərslərdəki suallardan istifadə etmək olar.

I qrupa 2, 9, II qrupa 3, 10, III qrupa 4, 11, IV qrupa 5, 12-ci tapşırıqlar verilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimatlar edilir, cavablar dinlənir, müzakirə təşkil olunur. 13-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Dərsin növbəti mərhələsində karusel üsulundan istifadə məqsədəuyğundur. Bu zaman qruplara səh. 55-dəki 6, 7 və səh. 56-dakı 15-ci tapşırığın icrası tapşırılır. 6-cı tapşırığın icrası zamanı müəllim şagirdə istiqamət verməlidir. Tutaq ki, şeirdə *axşamdır, buludların rəngi, torpaq cadar-cadardır* və s. söz, ifadə və cümlələrin şəkildə öz əksini tapması ön plana çəkilməlidir. Tapşırığın verilməsində məqsəd qrupların qısa müddət ərzində diqqətinin yoxlanılması və fikirlərinin bir cümlə şəklində ifadə etmək bacarığının formalaşdırılmasıdır. Bu

da növbəti dərslərdə şagirdlərin tezis yazmaq bacarığının formalaşdırılmasına atılan addımlardan biridir. İş vərəqlərində cavablar bütün qruplar tərəfindən təkrara yol verilmədən yazılır. Təqdimat edilir, fikirlər ümumiləşdirilir. Müzakirə mərhələsində müəllim sinfin səviyəsini nəzərə alaraq özü də müvafiq suallar tərtib edə bilər. Müəllim bu mərhələdə aşağıdakı suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər: *“Üçüncü bənddəki fikri danışmaq formasında ifadə edin. Hansı fərqi müşahidə etdiniz?”* *“Şeirin beşinci bəndinin məzmununu açmağa çalışın. Şair nə üçün: “Bu zaman xəyala gedirəm bir an”, – deyir”.*

Nəticələrin çıxarılması: Deyilən fikirlər ümumiləşdirilərək belə bir fikir formalaşdırılır: *İnsan əməyi bədii ədəbiyyatda bədii üslubun bütün imkanlarından, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən, müxtəlif dil vahidlərindən istifadə etməklə öz əksini tapır.*

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 55-dəki 8-ci tapşırıq verilməsi nəzərdə tutulub.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları fikrini əsaslandırmaqla müəyyənləşdirir.
Mətni fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.	Mətni orfoepik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətni oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əməl edir.	Mətni fonetik qaydalara tam uyğun olaraq oxuyur.
Hekayə yazmaqda çətinlik çəkir.	Hekayə yazarkən fikir ardıcılığını gözləmir.	Hekayə yazır.	Bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə edərək hekayə yazır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2., 2.1.1.,
2.1.2., 4.1.3.

MÖVZU 2

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri formasına görə fərqləndirir.
- Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətinə görə fərqləndirir.
- Mətndəki dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil edir.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.3. Müxtəlif vəznli (heca, əruz, sərbəst) şeirlərdə, süjetli ədəbi nümunələrdə bədii təsvir və ifadə vasitələrinin obrazlılığın yaradılmasındakı rolunu aydınlaşdırır və münasibət bildirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, sual-cavab,
ikihissəli gündəlik

İŞ FORMALARI

cütlərlə, qruplarla, kollektiv

Muğan (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırıqlarının yoxlanılması ilə dərsi başlamaq olar. Şagirdlərin yazdıqları hekayələr seçmə yolla oxunur, müzakirə edilir. Hekayəyə xas əlamətlər və xüsusiyyətlər yada salınır, ümumiləşmə aparılır. Təbii ki, hekayənin bədii mətn olması diqqətə çatdırılır.

Motivasiya: Bu mərhələdə dərslikdəki 14-cü tapşırıqdan istifadə etmək mümkündür. Şagirdlərə çatdırılır ki, bu, leksik normanın pozulması deyil, fikrin daha təsirli ifadəsi, hər hansı bir anlayışın daha qabarıq diqqətə çatdırılması üçün işlənən söz və ifadələrdir. Bu zaman şagirdlərin ədəbiyyatdan bilik və bacarıqları yada salınır və Ədəbiyyat fənninə inteqrasiya edilir. Müəllimin

leksik obrazlılıq haqqında şagirdə ətraflı izahat verməsinə ehtiyac yoxdur. Bu məsələlər şagirdə 11-ci sinifdə öyrədiləcəkdir. Müəllim ibtidai formada bu tipli birləşmələrin bədii əsərlərdə işlənmə səbəbini şagirdlərə izah etməlidir. Daha sonra 16-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Müəllim ikihissəli gündəlikdən də istifadə edə bilər.

Tədqiqat sualı: *Dərslikdəki 17-ci tapşırığın sualı (Bədii üslub nədir və hansı xüsusiyyətləri var?) ola bilər.*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat S.Vurğunun şeirində bədii üsluba məxsus xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi ilə davam edir. Tapşırıq cütlərlə yerinə yetirilir.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir, cavablar müzakirə edilir. Bu mərhələdə bədii üslubla bağlı hökmlərdən istifadə edilir (səh. 57). Bu, bədii üslubun xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirilməsi üçün motivasiya rolunu oynayır.

Qayda izah edilir. 18-ci tapşırıq üzərində iş aparılır.

Sonra qruplarda iş davam etdirilir. I qrupa S.Vurğunun “Muğan” poeması, II qrupa C.Cabbarlının “Yaşar” pyesi, III qrupa M.İbrahimovun “Böyük dayaq” əsərindən götürülmüş mətn üzərində iş aparmaq tapşırılır (tapşırıq 19). Tapşırığın verilməsində məqsəd bədii üslubun şeir, nəsr, dramaturgiya dilini fərqləndirmək, hər mətnin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək, eyni mövzuya

müxtəlif yanaşma tərzlərinə diqqəti cəlb etməkdir. İş 59-cu səhifədəki cədvəl əsasında aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Bədii üslubun əhəmiyyəti, xüsusiyyətləri haqqında şagirdlərin bilik və bacarıqları daha da möhkəmləndirilir və qeyd olunur ki, bu üslub aparıcı üslublardan biridir və xalq dilinə daha çox yaxındır.

Ev tapşırığı: Müəllim şagirdlərə sinifdə icra edilən tapşırıqlar kimi oxşar işlərin müstəqil yerinə yetirilməsini tapşırır bilər. Bu, növbəti dərstdə şagirdə bədii üslubdakı şeir, nəsr və dramaturgiya dilini fərqləndirmək bacarığına və müvafiq qaydanın izahında motivasiya rolunu oynamağa əsas yaradar.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnləri formasına görə müqayisə etməkdə çətinlik çəkir.	Mətnləri formasına görə müəllimin köməyi ilə müqayisə edir.	Mətnləri formasına görə müqayisə edir.	Arqumentlər göstərərək mətnləri formasına görə müqayisə edir.
Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə çətinliklə fərqləndirir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə səhvlərə yol verir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Müstəqil olaraq söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil edə bilmir.	Dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil etməkdə çətinlik çəkir.	Dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil etməkdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dil vahidlərini üslubi cəhətdən təhlil edir.
Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində bəzi səhvlərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Səbəbini düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Əlavə fakt və nümunələrlə nitqini zənginləşdirir.
- Sitatlardan istifadə etməklə bədii mətn yazır.
- Ədəbi dilə uyğun cümlə konstruksiya qurur.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.1. Müxtəlif vəznli şeirləri (heca, əruz, sərbəst) və süjetli bədii nümunələri (dastan, poema, hekayə, povest, roman, dram, komediya, faciə) janr, dil baxımından müqayisə edir.

Biol. – 4.2.1. Qlobal ekoloji problemlər və onların həlli yolları haqqında təqdimatlar edir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

şərh, müzakirə

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Muğan (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərs ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlanır. Mətnlərdəki fərqli və oxşar cəhətlər sadalanır.

Tədqiqat sualı: *Bədii əsərlərin dili hansı xüsusiyyətləri ilə fərqlənir?*

Tədqiqatın aparılması: Bədii üslubun dili ilə bağlı qayda (səh. 60) şagirdlərə izah edilir. Tapşırığın davamı kimi 20-ci tapşırıq (səh. 60) qruplarda yerinə yetirilir.

Cavabların qısa və lakonik olması əsas məsələdir. Bu tapşırığın verilməsində məqsəd Azərbaycan təbiətinin qorunması ilə bağ-

lı məsələlərin həmişə diqqət mərkəzində olmasının vurğulanmasıdır. Sənətkarların əsərlərində toxunduğu problemlər bu gün də aktualdır və daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Müəllim Biologiya fənninə inteqrasiya edə bilər. Eyni zamanda eyni mövzuya toxunan müəlliflərin dil xüsusiyyətləri üzərində də iş aparılır (Ədəbiyyat fənninə inteqrasiya edilir).

Daha sonra 21-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Tapşırığın verilməsində məqsəd şagirdlərdə obrazın və müəllifin dilinin fərqləndirilməsi bacarığını formalaşdırmaqdır.

Müəllim bu tapşırığı fərqli formalarda icra etdirə bilər.

I üsul. Müəllim mətni üç hissəyə bölüb qruplara paylamaqla tapşırıqları icra etdirə bilər.

II üsul. 21-ci tapşırıqdakı hər yardımçı sualı bir qrupa tapşırmaqla mətnin dili üzərində iş apara bilər.

Şagird bilməlidir ki, obrazın dilində onun təbiətini, davranışını, həyatı təsvirini xarakterizə etmək üçün hər cür sözlərə yol verilə bilər. Müəllimin dilində isə bu, yolverilməzdir.

Məlumat mübadiləsi: Müzakirələr aparılır, fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə belə fikir formalaşdırılır: Bədii əsərlərdə obrazların xarakterini daha aydın şəkildə açıq göstərmək məqsədilə vulqar sözlərdən, varvarizmlərdən, terminlərdən, köhnəlmiş sözlərdən də istifadə etmək mümkündür. Bu, obrazın daxili aləmini, xarakterini, həyat tərzini və s. daha qabarıq göstərmək üçündür.

Ev tapşırığı: 22-ci tapşırıq verilir. Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Nitqində fakt və nümunələrdən istifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Nitqində fakt və nümunələrdən istifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Nitqində fakt və nümunələrdən istifadə edərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Nitqində fakt və nümunələrdən müstəqil istifadə edir.
Mətn yazarkən sitatlardan istifadə edə bilmir.	Mətn yazarkən sitatlardan istifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətn yazarkən sitatlardan istifadə etsə də, mətnlə əlaqələndirə bilmir.	Sitatlardan istifadə etməklə bədii mətn yazır.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlələr quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.3., 2.1.1.,
2.2.2., 2.2.3.

MÖVZU 6

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.
- Mətni üslubuna görə fərqləndirir.
- Mətnin abzaslarını müəyyənləşdirir.
- Mətnin məzmununu qısa şəkildə ifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərbay. tar. – 1.2.1. Tarixi hadisəyə aid yazılı mənbənin müəllifinin mövqeyini müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
M.Süleymanovun “Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim” kitabı, lüğət

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması,
müzakirə, təqdimat

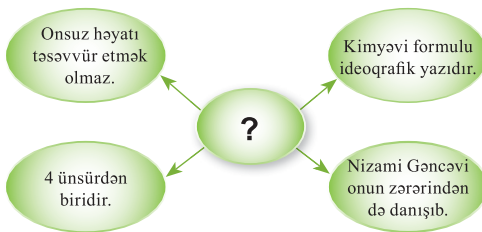
İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Şollar su kəməri (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə anlayışın çıxarılması üsulundan istifadə etmək olar.

“?” işarəsinin yerinə “su” sözü olmalıdır.

Tədqiqat sualı: Su nə üçün həyat mənbəyidir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata Məhəmməd Süleymanovun “Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim...” əsərindən aşağıdakı hissəni oxumaqla başlamaq olar.

Şəhərin bütün məhəllələrində xüsusi xudmani, günbəzli binalar tikildi, bura uzadılmış kəmərlərdən, içəridə oturan adam krani açıb camaata su satacaqdı. Binanın özünə fontan adı qoymuşdular. Xüsusi su pətləri (talon) çap edilmişdir.

Əsas fontanlardan biri “Naxır bulağı”nın üstündə, Bakı xanının qardaşı Hüseynqulu xan general Sisyanovun başını üzdiyi yerdə tikilmişdi. “Şollar Bakı” su kəmərinin su vermə mərasimi “Naxır bulağı”nın üstündə 1917-ci il fevralın 18-də keçirildi.

Şəhər bələdiyyə və hərbi məmurları fontanın ətrafında, “Naxır bulağı”nın lap üstündə durmuşdular. Şəhər ayanları, neftxudalar, milyonçular, ruhanilər də burada idi.

Mərasim çox gur, şən və təmtəraqlı idi. Qazı Mir Məhəmməd Kərim əlində Quran sözbəslədi. Qurandan su həyatın əsası olduğu “Və

minəl ma külli şeyin hey” oxudu. Əhalini su kəmərinin başa çatması ilə təbrik etdi, bu yolda xərc və zəhmət çəkənlərin ata-anasına dua oxudu, özlərinə can sağlığı və dövlət arzu etdi. Hacı Zeynalabdin Tağıyevin xidmətlərini xüsusi qeyd etdi və Hacıya kranı birinci açmağı təklif etdi.

Hacı yanında dayanmış məşhur dəmirçi, kəmərin çəkilişində çox zəhmət sərf etmiş Ağa-kərimin əlindən tutub bir yerdə kranı açdılar.

Almaz tək parıldayan şəffaf su nəğmə oxuyurmuş kimi axmağa başladı, elə bil “Naxır bulağı”na Böyük Qafqaz dağlarının sərinliyi, təmiz, tərəvətli ab-havası gəldi...

Şəhər camaatının bugünkü, bu andakı sevincini təsəvvür etmək çətin idi.

Həmin gün bütün məhəllələrdə çoxlu qoyun, dəvə, öküz qurban kəsildi, ehsan məclisləri quruldu, süfrələr açıldı.

Su fontanları işə düşməklə əhaliyə gündə 3 dəfə – səhər, günorta, axşamüstü su verildi.

Mətn oxunduqdan sonra müzakirə təşkil edilir. Tədqiqatın ardı olaraq dərslərdəki mətn orfoepik qaydalara uyğun oxunur, orfoqrafik qaydalar müəyyənləşdirilir. İş qruplarda davam etdirilir. I qrupa 1, 2, 9, 10, II qrupa 3, 4, 11, 12, III qrupa isə 5, 6, 13, 14-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, müzakirə aparılır. Müzakirə zamanı 15 və 16-cı tapşırıqlar da yerinə yetirilir. Bu tip tapşırıqlar şagirdlərin söz ehtiyatının artmasına xidmət edir.

7-ci tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilə bilər. Qeyd edək ki, şagirdlər hesabat yazmağı 9-cu sinifdə oxuyarkən öyrənmişlər, bu tip tapşırıqlar vasitəsilə şaquli inteqrasiya reallaşdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə belə qənaətə gəlinir ki, su həyat mənbəyidir. Susuz həyat, demək olar ki, yoxdur. Hələ 19-cu əsrin II yarısında getdikcə böyüməkdə olan və sənaye mərkəzinə çevrilən Bakının içməli su ilə təminatı məsələsi, bu problemin həlli həm də müasir Bakımızın bünövrəsinin qoyulmasında müəyyən dərəcədə rol oynayıb.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslərdəki səh. 64-də verilən 8-ci tapşırıq nəzərdə tutulub. 2.2.3. standartının reallaşmasına xidmət edən bu tapşırıq həm də növbəti dərslərdə şagirdlərin öyrənəcəkləri xülasə yazmaq üçün bir addımdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Nitqində əlavə məlumatlardan çətinliklə istifadə edir.	Müəllimin köməyi ilə əlavə məlumatlardan nitqində istifadə edir.	Nitqində əlavə məlumatdan istifadə edir.	Nitqində əlavə məlumatlardan yerində istifadə edir.
Mətni üslubuna görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə mətni üslubuna görə fərqləndirir.	Mətni üslubuna görə fərqləndirir.	Fikrini izah edərək mətni üsluba görə fərqləndirir.
Mətnin abzaslarını müəlliminin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin abzaslarını müəyyənləşdirərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin obrazlarını müəyyənləşdirir.	Mətnin abzaslarını əsaslandırılmış şəkildə müəyyənləşdirir.
Mətnin məzmununu qısa şəkildə ifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin məzmununu müəllimin köməyi ilə qısa şəkildə ifadə edir.	Mətnin məzmununu qısa şəkildə ifadə edəndə cüzi səhvə yol verir.	Cümlələri məntiqi şəkildə əlaqələndirərək mətnin məzmununu qısa ifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Xülasə yazır.
- Müxtəlif cümlə konstruksiya qurur.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətdəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, sorğu, müzakirə

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Xülasənin yazılması

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərslikdəki mətn (səh. 66) oxunur. Məzmun müzakirə edilir. Bir neçə şagirdə məzmun danışdırılır. Sorğu vasitəsilə də məzmun soruşula bilər. Mətnin elmi mətn olduğu şagirdlər tərəfindən əsaslandırılır.

67-ci səhifədə verilmiş ardıcılıq üzrə iş aparılır.

Xülasə haqqında məlumat şagirdlərin diqqətinə çatdırılır.

Müəllim əvvəlcədən hazırladığı elmi mətni şagirdlərə təqdim edir. Tapşırığın fərdi qaydada yerinə yetirilməsi məqsədəuyğundur. Müəllim tapşırığın icrasına nəzarət etməli, şagirdlərə istiqamət verməlidir.

Bir neçə xülasə oxudulur, müsbət və mənfi cəhətlər təqdim edilir. Evə bu tipli tapşırığın icrası tapşırılır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Elmi və bədii mətnləri fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Elmi və bədii mətnləri fərqləndirir.
Xülasə yazma bilmir.	Xülasə yazarkən çətinlik çəkir.	Xülasə yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Xülasə yazır.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurarkən çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurarkən cüzi səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.

1-ci addım

Ən diqqətçəkən faktların seçilməsi

- ❖ Xəzər dənizi hövzəsinə tökülən çayların 3 qrupa bölünməsi;
- ❖ Respublika ərazisindəki 8389 çayın qeyri-bərabər paylanması;
- ❖ 1515 km uzunluğa malik, başlanğıcını Xrami hövzəsindən götürən Kür çayının respublika ərazisində dövranı;
- ❖ Suvarma məqsədilə istifadə olunan çayların bərabər şəkildə paylanması məqsədilə su anbarlarının tikilməsi;
- ❖ Çaylarda illik su axınının faizini artırmaq üçün ekoloji axın kəmiyyətini təmin edilməsi.

2-ci addım

Faktların ümumiləşdirilməsi

- ❖ Məqalədə Xəzər dənizinə tökülən çaylar, onların respublika ərazisində qeyri-bərabər şəkildə paylanması, xüsusilə Kür və Araz çayları haqqında ətraflı məlumat verilir. Başlanğıcını Xrami hövzəsindən götürən Kürün "hərəkət"i, bulanıqlığının artması səbəbləri göstərilir. Həmçinin su anbarlarının tikilmə səbəbi, sayı, mühafizəsi, ekoloji axın kəmiyyətinin təmin edilməsi problemlərinə diqqət yönəldilir.

3-cü addım

Mətnin yazı qaydalarına uyğun olmasının yoxlanılması

Bir əsərin, nitqin və s. qısaca məzmununu, nəticəsini, mahiyyətini əks etdirən hissə xülasə adlanır.

Xülasə yazmaq üçün təqdim olunan əsəri diqqətlə oxumaq, əsas müddəaları seçmək, onları düzgün sistemləşdirmək lazımdır.

Xülasə, adətən, elmi əsərlərə yazılır.

LAYIHƏ

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Söz və ifadələrə əsasən mətnin üslubunu fərqləndirir.
- Mətni dil xüsusiyyətlərinə uyğun yazır.
- Üsluba uyğun müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurur.
- Mətnə dil normalarına riayət edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 2.1.1. Fakt və hadisələri şərh edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, sorğu,
müzakirə

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla

Şollar su kəməri (II dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim ötən dərş yaradıcı tətbiqetmə kimi verdiyi tapşırığın icrasını yoxlaya bilər. Tapşırıq bir neçə şagirddən soruşulur, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı: *Mətnin hansı xarakterik xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: “Şollar su kəməri” mətninin dili üzərində iş aparılır.

Dərslikdəki sual və tapşırıqlardan (səh. 68) istifadə etməklə hazırlanmış iş vərəqləri qruplara paylanılır. I qrupa 18, 19-cu, II qrupa 20, 21-ci, III qrupa 22, 23-cü, IV qrupa 24, 25-ci tapşırıqlar verilə bilər. Təbii ki, bu zaman tapşırıqları icra etmək üçün mətnin müəyyən hissələri oxunmalıdır. Yaxşı olar ki, 17 və 26-cı tapşırıqları bütün qruplar yerinə yetirsinlər.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, məlumat mübadilələri aparılır. Verilən cavablar müzakirə edilir. Ümumi nəticə çıxarılır.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnin dil xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir. Bu tapşırıqların icra edilməsi, elmi mətn üzərində iş aparılıb xarakterik xüsusiyyətlərin müəyyənləşdiril-

məsi növbəti dərslərdə elmi üslubun öyrədilməsi üçün zəmin rolunu oynayır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 68-dəki 27-ci tapşırıq nəzərdə tutulub.

Ev tapşırığı: 69-cu səhifədəki cədvəlin tamamlanması tapşırılır. Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirə bilmir.	Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə çətinliklə fərqləndirir.	Mətndəki söz və ifadələrin üslubi xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Mətni dil xüsusiyyətlərinə uyğun çətinliklə yazır.	Mətni dil xüsusiyyətlərinə uyğun yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətni dil xüsusiyyətlərinə uyğun yazarkən cüzi səhvlərə yol verir.	Mətni dil xüsusiyyətlərinə uyğun yazır.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Fikrini əsaslandıraraq ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.
Mətn yazmaqda çətinlik çəkir.	Mətn yazarkən səhvlərə yol verir.	Mətn yazır.	Mətn yazarkən fikirlərini əsaslandırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Qəzet və jurnal materialındakı məntiqi nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Fikrini xülasə şəklində ifadə edir.
- Mətnə düzəlişlər edir.
- Müxtəlif cümlələrdə ədəbi dil normalarına uyğun olmayan xüsusiyyətləri müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətndəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif qəzet və jurnallar

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat, ikihissəli gündəlik

İŞ FORMALARI

qruplarla

Qəzet materialının araşdırılması (praktik iş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanması ilə başlamaq olar. Şagirdlərin cavabları dinlənilir, müzakirə edilir. Cədvəltə tapşırıq yerinə yetirilir. Müəyyənləşdirilir ki, ümumişlək sözlər kontekstə uyğun termin kimi işlənə bildiyi kimi, terminlər də bəzən ümumişlək söz məqamında çıxış edə bilər.

Əsas məsələ sözün yerində və düzgün işlədilməsidir.

Sonra dərslikdəki 28-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. Bu tapşırığı icra etmək üçün müəllim özü də mətnlər hazırlaya bilər.

2 qrupa elmi, 2 qrupa bədii mətn təqdim etmək olar. Bu həm də üslubların fərqləndirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Tapşırıq dərslikdə (səh. 69) verilmiş ardıcılıqla icra edilir.

Şagirdlərin hazırladıqları tapşırıq müzakirə olunur, nöqsanlar araşdırılır, təhlil işləri aparılır. Bu zaman ikihissəli gündəlik iş üsulundan istifadə etmək olar. Şagirdlər cədvəl əsasında tapşırığı yerinə yetirirlər.

Bu tipli tapşırıqda məqsəd şagirdlərdə düzgün yazı və nitq bacarıqlarının formalaşdırmağı bir daha aşılamaqdır.

Qeyd: İmkan və şərait olarsa, bu tapşırıq hər hansı bir televiziya verilişi üzərində də icra edilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrindən çıxarılan meyarlar əsasında aparılır.

Mətnə diqqətini cəlb edən nöqsanlar	Səbəbi
1.	
2.	
3.	

Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup
Meyarlar			
Nöqsan müəyyənləşdirmə			
Fikri xülasə şəklində ifadə etmə			
Mətnə düzəliş etmə			
Cümlə qurma			
Cəmi:			

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 1.2.1.,
2.2.1., 3.1.3.,
4.1.3., 4.1.4.

MÖVZU 11

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki nöqsanları müəyyən edir.
- Fikirlərini ifadə edərkən uyğun üslub seçir.
- Mətni orfoepik normaya uyğun oxuyur.
- Mətnə yazılı düzəlişlər edir.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.
- Mövzuya uyğun mətn tərtib edir.

İNTEQRASIYA

Coğ. – 3.2.5. Qlobal ekoloji problemlərin yaranmasında antropogen təsirin rolunu qiymətləndirir.

Biol. – 4.2.1. Qlobal ekoloji problemlər və onların həlli yolları haqqında təqdimatlar edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, şəxələndirmə, müzakirəli oxu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Xəzər dənizi (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə Şəxələndirmə üsulundan istifadə edilərək sinfə *Xəzər dənizi haqqında nə bilirsiniz?* sualı ilə müərciət edilir.

Alınan cavablar lövhəyə qeyd olunur.

Tədqiqat sualı: *Xəzər dənizinin qorunmasının əhəmiyyəti nədədir? Bu problem mətnə öz əksini necə tapıb?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdəki “Xəzər dənizi” mətnini müzakirəli oxudan istifadə etməklə tədqiqata başlamaq olar. Oxu prosesi zamanı 1 və 14-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. 1-ci tapşırığın icrası yoxlanıldıqdan sonra 3 və 4-cü tapşırıqlar şifahi şəkildə yerinə yetirilir. Sonra iş qruplarda davam etdirilir. I qrupa 5, 10, 15-ci, II qrupa 6, 11, 16-cı, III qrupa 7, 12, 17-ci (mətnə səhv verilmiş

sözlər “toponim” və “axar”dır), IV qrupa 8, 9, 13-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, məlumat mübadiləsi aparılır. Müzakirə təşkil olunur. Müzakirə əsnasında müəllim elmi üslub haqqında məlumat (səh. 72) verir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə qeyd olunur ki, “Xəzər dənizi” mətni elmi

üslubda yazılmış mətnidir, terminlərdən daha çox istifadə edilib. Bu mətn vasitəsilə Xəzərin iqtisadi, coğrafi, ekoloji əhəmiyyətə malik olması bir daha vurğulanır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdə 71-ci səhifədəki verilmiş şəkillə bağlı tapşırıq verilib (2-ci tapşırıq).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki nöqsanları çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları müəyyənləşdirir.	Mətndəki nöqsanları əsaslandırmaqla müəyyənləşdirir.
Fikirlərinə uyğun üslub seçə bilmir.	Fikirlərinə uyğun üslubu müəllimin köməyi ilə seçir.	Fikirlərinə uyğun üslubu seçərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Fikirlərinə uyğun üslub seçir.
Mətni orfoepik normaya uyğun oxumaqda çətinlik çəkir.	Mətni orfoepik normaya uyğun oxuyarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətni orfoepik normaya uyğun oxuyur.	Mətni orfoepik normaya uyğun oxuyur.
Mətnə yazılı düzəlişlər edərkən çətinlik çəkir.	Mətnə yazılı düzəlişlər edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnə yazılı düzəlişlər edərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətnə yazılı düzəlişlər edir.
Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində bəzi səhvlərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Səbəbini düzgün izah etməklə cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.
Mətn tərtib etməkdə çətinlik çəkir.	Mətn tərtib edərkən fikir ardıcılığını gözləyir.	Mətn tərtib edir.	Əlavə faktlardan istifadə etməklə mətn tərtib edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.1., 1.2.2.,
1.2.3., 2.1.1.,
2.1.2.

MÖVZU 12

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri üslublarına görə fərqləndirir.
- Faktları ümumiləşdirərək fikrini əsaslandırır.
- Faktlardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Terminoloji baxımdan söz və ifadələri fərqləndirir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müsaibə, müzakirə,
auksion, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Xəzər dənizi (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. Şagirdlərin şəkil əsasında yazdıqları yazılar seçmə yolu ilə dinlənilir, müzakirə aparılır. Müəllimin verdiyi istiqamətləndirici suallar vasitəsilə yazılar və öyrənilən son mövzu əlaqələndirilir.

Motivasiya: Bu mərhələdə şagirdlərdən elmi və bədii üslubun oxşar və fərqli xüsusiyyətləri soruşulur, səh. 74-də verilən 18-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Mətnlərin elmi olması faktlarla aydınlaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Elmi üslub hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat apararkən Auksion üsulundan istifadə etmək məqsədəuyğundur. Elmi üslub haqqında müəllimin verdiyi suallar cavablandırılır, cavablar müzakirə edilir. Sonda müəllim elmi üslubun xarakterik xüsusiyyətləri haqqında ətraflı məlumat verir. İzah zamanı eyni sözün həm termin, həm də fərqli mənalarda işlənilməsinə diqqət yetirmək vacib şərtidir.

Tədqiqat yenə qruplarda davam etdirilir. İlk olaraq 19-cu tapşırıq qrup işi kimi bütün qruplara tapşırılır ki, Venn diaqramı vasitəsilə qanunların üslubu elmi üslubla müqayisə

yisə edilir. Müəyyən vaxtdan sonra təqdimatlar edilir.

Məlumat mübadiləsi: Cavablar müzakirə edilir, fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə dərs prosesində əldə edilən bilik və bacarıqlara əsasən ümumi rəy formalaşdırılır: elmi üslub aparıcı üslubdur, nəticə çıxarmaq xarakterlidir, əsas göstəricisi terminlərdir, bu üslubda yazılan əsərlərin dili çətin olur, qrafiklər, düsturlar, mürəkkəb cümlə tiplərindən istifadə olunur və s.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 79-da verilmiş tapşırığın icrası nəzərdə tutulmuşdur. Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnləri üslubuna görə fərqləndirərkən çətinlik çəkir.	Mətnləri üslubuna görə fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnləri üslubuna görə fərqləndirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətnləri üslublarına görə fərqləndirir.
Faktları ümumiləşdirəndə və fikrini əsaslandıranda çətinlik çəkir.	Faktları çətinliklə ümumiləşdirsə də, fikrini natamam əsaslandırır.	Faktları ümumiləşdirməkdə müəyyən səhvlərə yol versə də, fikrini əsaslandırır.	Faktları ümumiləşdirərək fikrini əsaslandırır.
Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini çətinliklə zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini qismən zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan yerində istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
Terminləri fərqləndirdikdə çətinlik çəkir.	Terminləri fərqləndirdikdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Terminləri fərqləndirdikdə səhvlərə yol verir.	Terminoloji baxımdan söz və ifadələri fərqləndirir.
Mətnin üslubunu çətinliklə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirərkən səhvlərə yol verir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu fikrini izah edərək müəyyənləşdirir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.1., 1.2.3.,
1.2.4., 4.1.1.

MÖVZU 13

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nitqinə uyğun üslub seçir.
- Əlavə mənbələrdən istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Mövzuya uyğun təqdimat hazırlayır.
- Nitqində müxtəlif cümlə konstruksiya-
larından istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Biol. – 4.2.1. Qlobal ekoloji problemlər və onların həlli yolları haqqında təqdimatlar edir.

Biol. – 4.2.2. Təbii şəraitdə ekoloji tarazlığın qorunmasının əhəmiyyətini şərh edir, referatlar hazırlayır.

Ədəb. – 2.1.1. Müxtəlif mənbələrdən topladığı materiallara əsaslanmaqla təqdimat və çıxışlarında obrazlı ifadələrdən istifadə edir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri, “Xəzərin çirkləndirilməsi ilə bağlı videosüjet”

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Şifahi nitqin inkişafı

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərsin fərqli formada keçirilməsi məqsəduyğundur. Bu dərs şagirdlərdə şifahi nitq və onun zənginləşdirilməsinə xidmət edir.

Müəllim dərsin mahiyyətini əvvəlcədən şagirdlərə izah edir. Sonra mövzu ilə bağlı sinfə müraciət edir. Məsələn: Bu gün cəmiyyəti hansı problemlər daha çox düşündürür? Qlobal ekoloji problemlər dedikdə nə nəzərdə tutulur? (Müəllim 9-cu sinifdə Azərbaycan dili dərslərində ekoloji problemlərlə bağlı aparılan işləri yada sala bilər.)

Sonra diqqəti dərslərdəki şəkillərə yönəldilir. Müəllim mövzu ilə bağlı aktuallığı qo-

rumaqla digər şəkillərdən, şərait imkan və-rərsə, müvafiq videomateriallardan istifadə edə bilər. Bu, dərslərdə cərgivə içərisində ve-rilmiş tövsiyədə də öz əksini tapıb.

Şagirdlər müzakirəyə cəlb olunur. Fikrin dəqiq və ardıcılıqla ifadəsi üçün plan da tutula bilər.

Şəkillər əsasında gedən müzakirədən sonra müəllim sinfə “Suyun təmizliyinin qorunmasının nə kimi əhəmiyyəti var və ya “Su çirklənərsə, hansı fəlakətlər qaçılmazdır?” su-alı ilə sinfə müraciət edə bilər.

Şagirdlərin cavabları dinlənir, fikirlər ümumiləşdirilir, sonra “Xəzəri qorumaq

“üçün biz nə edirik?” sualı ətrafında iş aparılır. (Biologiya fənninə inteqrasiya edilir.)

20-ci tapşırıq şifahi nitqin inkişafı üçün nəzərdə tutulmuşdur. Şəkillər əsasında qurulan mətn həm də əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqin zənginləşməsinə xidmət edir.

Sınıf 2 qrupa ayrılır. Əgər şagird sayı çox olarsa, sınıf 4 qrupa da bölünə bilər.

I qrupa nitqini bədii üslubun, II qrupa elmi üslubun tələblərinə uyğun qrupmaq tapşırılır.

Məqsəd şagirdlərdə elmi və bədii üslubun tələblərini təkcə yazıda deyil, şifahi nitqdə də tətbiq etmək bacarığının formalaşdırılması və zənginləşdirilməsidir (Ədəbiyyat və Biologiya fənninə inteqrasiya edilir.)

Şagirdlərin nitqləri dinlənilir, yeri gəldikcə düzəlişlər edilir. Fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticə çıxarılır, dərslikdəki cümlə tamamlandırılır. (Çünki su ...)

Müəllim çalışmalıdır ki, bu çağırış şagirdlər tərəfindən dərk edilərək formalaşdırılsın.

Qeyd: Dərsdə qoyulan problem, problemin həlli yolları elə araşdırılmalıdır ki, bu, mövzu ilə bağlı dərsdənkənar vaxtda konfransın keçirilməsinə yardım etsin. “Xəzər dənizi” mətni rus bölməsi üçün nəzərdə tutulmuş Azərbaycan dili dərsliyində də vardır. Yaxşı olar ki, mövzu ilə bağlı konfransın keçirilməsi hər iki bölmə ilə birlikdə aparılsın.

Ev tapşırığı: Hesabat hazırlamaq verilə bilər (şaquli inteqrasiya).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikirlərinə uyğun üslub seçə bilər.	Fikirlərinə uyğun üslubu müəllimin köməyi ilə seçir.	Fikirlərinə uyğun üslubu seçərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Fikirlərinə uyğun üslub seçir.
Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini çətinliklə zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini qismən zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.	Faktlardan və əlavə materiallardan yerində istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
Mövzuya uyğun təqdimat hazırlamaqda çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun təqdimat hazırlayarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mövzuya uyğun təqdimat hazırlayır.	Mövzuya uyğun təqdimat hazırlayarkən fikirlərini əsaslandırır.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.2., 2.1.1.,
2.2.1., 2.2.2.

MÖVZU 14

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Şeirdə qoyulan məsələləri arqumentləşdirərək fikrini əsaslandırır.
- Söz və ifadələri poetik cəhətdən ayırır.
- Şeiri fonetik normaya uyğun oxuyur.
- Şeiri hissələrə ayırır, əsas fikirləri müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət, İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə

İŞ FORMALARI

cütlərlə, qruplarla, kollektiv

Çınarın şikayəti (I dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlanılır. Təbiətin bir hissəsi sayılan su hövzələrinin mənbəyinin çirklənməsinin qarşısını almaq üçün şagirdlərin hazırladıqları hesabat yoxlanılır, müzakirə edilir.

Müəllimin nəzərinə: Bölmənin ideyasına uyğun olaraq ətraf mühiti qorumaq, təbiətin qayğısına qalmaq və bu işdə məktəbliləri ön cərgəyə çıxarmaq vacib məsələdir. Bu mənada sahib olduqlarımızı (ötən bölmədə dilimiz, cari bölmədə təbiət) qoruyub saxlamaq, demək olar ki, hər bir dərstdə müəllimin diqqət mərkəzində olmalı və növbəti dərslər və bölmələrin tədrisində də nəzərdən qaçmamalıdır.

Motivasiya: Bu mərhələdə H.Əliyevin “Kim bir ağac kəsərsə, o mənim qolumu kəsir” fikrini səsləndirmək olar. Beyin həmləsi üsulu vasitəsilə ətraf mühitin qorunmasının vacibliyi ön plana çəkilir.

Tədqiqat sualı: *Ağacın kəsilməsi nə üçün şairi narahat edir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata orfoepik qaydalara əməl edərək şeiri düzgün oxumaqla başlamaq olar. Cütlərlə iş formasından istifadə etməklə məzmun sualları tərtib edilir. Qeyd edək ki, aşağı sinifdə oxuyarkən şagirdlər bu tip tapşırıqları icra etdikləri üçün çətinlik çəkməyəcəklər. Şagirdlərin tə-

tib etdikləri suallar cavablandırıldıqdan sonra iş qruplarda davam etdirilir. Lüğət üzərində iş aparmaq məqsədilə qruplara aşağıdakı kimi tapşırıqlar vermək olar: *Şeirdəki çoxmənalı sözləri müəyyənləşdirib digər mənalarda cümlələrdə işlədin. Omonimləri müəyyən edin və cümlələr qurun. Sinonim və antonimi olan sözləri müəyyən edin. Şeirdə məcazi mənada işlənən sözləri müəyyən edin (Yaxşı olar ki, şeirdəki “simfoniya” sözünün həqiqi və məcazi mənası üzərində iş aparılsın). Şeiri müvafiq hissələrə ayırın və əsas fikri müəyyən edin və s.*

Təqdimat edilir və məlumat mübadiləsi aparılır, cavablar, suallar, onların qoyuluşu, tədqiqat sualının cavablandırılmasına xidmət etməsi araşdırılır, müzakirə edilir. Müzakirə

zamanı müəllim *Ekoloji problemlər bədii ədəbiyyatda öz əksini necə tapır?* sualı ilə şagirdlərə müraciət edə bilər. Bu mərhələdə müəllim 9-cu sinifdə keçilmiş “Bir ağacın hekayəsi” mətnini şagirdlərə xatırlada bilər, hekayə ilə “Çinarın şikayəti” şeirinin məzmununun müqayisəsi aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Şeir təhlil edilir, qabardılan məsələ müzakirə edilir, “Çinarın şikayəti” əsərindəki əsas fikir müasir dövrlə əlaqələndirilir, faktlar arqumentləşdirilir, fikirlər əsaslandırılır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Sınıfın səviyyəsinə uyğun ətraf mühitin qorunmasına aid təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini çətinliklə əsaslandırır.	Fikrini natamam əsaslandırır.	Oxuduqları əsasında fikrini əsaslandırır.	Şeirdə qoyulan məsələləri arqumentləşdirərək fikrini əsaslandırır.
Söz və ifadələri fərqləndirərkən çətinlik çəkir.	Söz və ifadələri fərqləndirdikdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Söz və ifadələri fərqləndirdikdə səhvlərə yol verir.	Söz və ifadələri poetik cəhətdən ayırır.
Şeiri fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.	Şeiri fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Şeiri oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əməl edir.	Şeiri fonetik normaya uyğun oxuyur.
Şeiri hissələrə ayırmaqda çətinlik çəkir.	Şeiri hissələrə ayırarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Şeirin hissələrini müəyyən edir.	Şeiri hissələrə ayırır, əsas fikirləri müəyyənləşdirir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 1.2.3.,
1.2.4., 2.1.2.,
3.1.2.

MÖVZU 15

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi məlumatları təhlil edir.
- Əlavə məlumatlara əsaslanaraq nitqini zənginləşdirir.
- Fikir və mülahizələri dəyərləndirir.
- Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirir.
- Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazır.

İNTEQRASIYA

Coğ. – 3.2.5. Qlobal ekoloji problemlərin yaranmasında antropogen təsirin rolunu qiymətləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqi, xəritə,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, debat

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Çinarın şikayəti (II dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə meşələrin təbiətin ağ ciyərləri olması fikri müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı: *Meşələrin qırılması nəyə səbəb ola bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata debat üsulundan istifadə etməklə başlamaq olar. Dərslikdə səh. 83-də verilən fikirlər əsasında iş aparılır. Təsdiq və inkar qrupları müəyyən edilir. Yaxşı olar ki, debat zamanı son sözü deyən hakim müəllim özü olsun.

Sonra iş qruplarda davam etdirilir. Səh. 82-dəki 2-ci tapşırıq kollektiv şəkildə icra olunur. Tədqiqatın davamı olaraq qruplarda xəritə əsasında Azərbaycan ərazisində me-

şələrin ekoloji vəziyyəti müəyyənləşdirilir. Bu zaman səh. 83-də verilən şərti işarələrdən istifadə olunmalıdır. Xəritə ilə bağlı verilən sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir. Xəritənin fikri yazı olması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Bununla bağlı sual fərdi qaydada şagirdlərə verilə bilər. Məqsəd şagirdlərdə xəritənin oxunması bacarığının formalaşdırılmasıdır.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimat edilir, cavablar dinlənilir, söylənilən fikirlər müzakirə edilir. Müzakirə zamanı növbəti 3 sualdan istifadə olunur:

- ❖ Sizcə, meşəsiz ərazilərdə ağac əkmək olarmı? Əgər “Meşəsiz ərazilərdə meşəsalma” aksiyası keçirsə idiniz, hansı ağacların əkilməsinə daha çox üstünlük verərdiniz? Nə üçün?
- ❖ Necə düşünürsünüz, meşələrin qırılmasının qarşısını necə almaq olar? Bu problemin həlli üçün hansı təklifləri verərdiniz?
- ❖ S.Vurğunun “Muğan” poemasında lirik qəhrəmanın susuz yerlərlə bağlı arzularını xatırlayın. Həmin arzular çinarın arzuları, istəkləri ilə üst-üstə düşürmü?

Nəticələrin çıxarılması: Dərsin bu mərhələsində ətraf mühitin, o cümlədən meşələrin qorunmasının vacibliyi fikri formalaşdırılır və sağlam nəsillərin yetişməsi üçün onların əhəmiyyəti qeyd olunur. Müzakirə mərhələsində Zəngilan çinar meşəsi mətni də oxunur, müzakirə edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdəki 3-cü tapşırıq verilə bilər.
Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi məlumatları təhlil etməkdə çətinlik çəkir.	Dinlədiyi məlumatları təhlil edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dinlədiyi məlumatları təhlil edərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Dinlədiyi məlumatları təhlil edir.
Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini çətinliklə zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini qismən zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.	Əlavə məlumat və faktlara əsaslanaraq nitqini zənginləşdirir.
Fikirləri dəyərləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirləri dəyərləndirərkən əlavə sual və köməkdən istifadə edir.	Fikirləri dəyərləndirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Fikir və mülahizələri dəyərləndirir.
Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirə bilmir.	Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Söz və ifadələrə əsasən üslubu müəyyənləşdirir.
Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazarkən çətinlik çəkir.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazır.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırmaqla ümumiləşdirib yazır.

MƏZMUN STANDARTLARI

3.1.1., 4.1.1.
4.1.2., 4.1.4.

MÖVZU 16-17

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçir.
- Ədəbi dilin normalarına uyğun cümlələr qurur.
- Ədəbi dil normalarına riayət edir.
- Mövzuya uyğun hekayə yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslük, İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

yazı, müzakirə

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Hekayənin yazılması və müzakirəsi

DƏRSİN GEDİŞİ

Şagirdlər artıq aşağı siniflərdən hekayə yazmağın yollarına bələddirlər. Ona görə də bu tapşırığı icra etməkdə çətinlik çəkməyəcəklər.

Müəllim hekayə ilə bağlı frontal sorğu keçirə bilər. Məqsəd hekayənin xüsusiyyətlərini yada salmaqdır. Sorğuya 2-3 dəqiqə vaxt sərf etmək yetər.

Dərslərdə səh. 85-də verilən materiallarla tanış olunur. Şagirdlərə kömək üçün verilən təlimatlarla bağlı müzakirə təşkil olunur. Kollektiv surətdə hekayəyə nümunəvi plan tutulur. Hekayə fərdi qaydada yazılır.

Yazıların bir qismi dərslərin sonuna yaxın oxunub müzakirə edilə bilər.

Əgər 45 dəq. müddətində hekayənin yazılması çatdırılmazsa, ev tapşırığı kimi ardını yazmaq verilə bilər. Növbəti dərsdə yazılar oxunur, təhlil edilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçməkdə çətinlik çəkir.	Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçərkən əlavə köməkdən istifadə edir.	Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mövzuya və üsluba uyğun söz və ifadələr seçir.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Fikrini əsaslandıraraq ədəbi dilin normalarına uyğun cümlələr qurur.
Ədəbi dil normalarına riayət edərkən çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına riayət edərkən əlavə köməkdən istifadə edir.	Ədəbi dil normalarına riayət edərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına riayət edir.
Hekayə yazarkən çətinlik çəkir.	Hekayə yazarkən fikir ardıcılığını gözləmir.	Hekayə yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mövzuya uyğun hekayə yazır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.2., 1.2.4.,
2.2.1., 3.1.1.,
4.1.4

MÖVZU 18

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlar əsasında fikrini əsaslandırır.
- Söylənilmiş fikirləri dəyərləndirir.
- Şeiri düzgün oxuyur.
- Yazdığı mətnə uyğun üslub seçir.
- Esse yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslik, lüğət, “Yeddi nar çubuğu” nağılı

İŞ ÜSULLARI

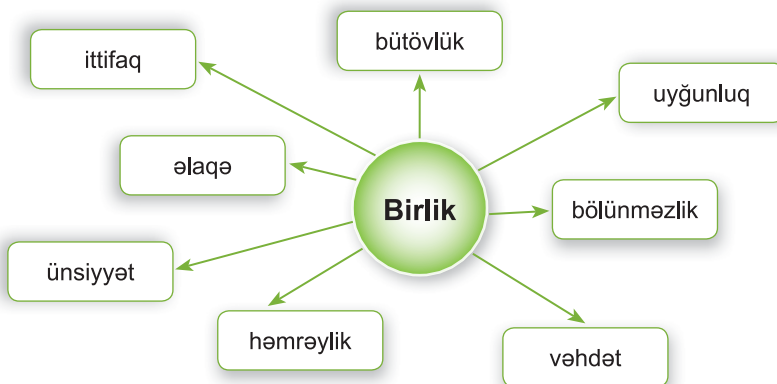
sorğu, müzakirə, mikrofon, şəxələndirmə

İŞ FORMALARI

fərdi, cütlərlə, kollektiv

Birlik (I dərəcə)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərəcəyə şəxələndirmə üsulundan istifadə edərək başlayır, lövhəyə “birlik” sözü yazılır və şagirdlərin cavabları

qeyd edilir. Sonra dərslərdə səh. 86-da verilmiş 1-ci tapşırıq əsasında sorğu təşkil edilir, şeir oxunur. Müəllim “Yeddi nar çubuğu” na-

ğilını oxuyur və oradakı fikirlər tapşırıqla əlaqələndirilir.

Tədqiqat sualı: “Birlik” şeiri oxucuya nəyi təlqin edir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat cütlər vasitəsilə həyata keçirilir. Səh. 87-də verilmiş tapşırıqlar (2–7-ci tapşırıqlar) cütlər tərəfindən icra edilir. Müəyyən vaxtdan sonra yerinə yetirilən tapşırıqlar yoxlanılır və müzakirə edilir.

Qeyd: 7-ci tapşırığın cavabı:

a -1, b-2, 3, c- 4, 5, d-6

Məlumat mübadiləsi: Müəllim şeiri əvvəlki mövzularla əlaqələndirməlidir. Yəni su və meşənin birliyi insanın yaşamasına sə-

bəbdirsə, insanların birliyi də həyatın, cəmiyyətin var olması deməkdir. Müzakirə zamanı səh. 88-də verilmiş “Qız qalası” Beynəlxalq İncəsənət Festivalı haqqında mətn də oxunur, verilmiş sual cavablandırılır. Suallar mikrofon üsulundan istifadə edilməklə cavablandırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə keçirilən festivalların, xüsusi tədbirlərin birlik və əməkdaşlığın təməli üçün əsas mənbə olduğu fikri vurğulanır. 31 Dekabr birliyin, həmrəyliyin simvolu kimi qiymətləndirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdə səh. 88-də verilmiş 9-cu tapşırıq nəzərdə tutulub.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Faktlar əsasında fikrini əsaslandırma bilmir.	Faktlar əsasında fikrini əsaslandırarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Faktlar əsasında fikrini əsaslandırarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Faktlar əsasında fikrini əsaslandırır.
Fikirləri dəyərləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirləri dəyərləndirərkən əlavə köməkdən istifadə edir.	Fikirləri dəyərləndirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Söylenilmiş fikirləri dəyərləndirir.
Şeiri fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.	Şeiri orfoepik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Şeiri oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əməl edir.	Şeiri tələb olunan qaydalara uyğun düzgün oxuyur.
Mətnə uyğun üslub seçməkdə çətinlik çəkir.	Mətnə uyğun üslubu müəllimin köməyi ilə seçir.	Mətnə uyğun üslub seçir.	Fikrini əsaslandıraraq yazdığı mətnə uyğun üslub seçir.
Esse yazarkən çətinlik çəkir.	Esse yazarkən fikir ardıcılığını gözləmir.	Esse yazır.	Mövzuya uyğun ətraflı esse yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Söz və ifadələr əsasında mətni üslubuna görə fərqləndirir.
- Mətnə sözləri qrammatik normaya uyğun düzgün yazır.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, cədvəl,
[https://www.youtube.com/
watch?v=JI3DpfERciA](https://www.youtube.com/watch?v=JI3DpfERciA)

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Birlik (II dərəcə)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır, 31 Dekabr haqqında verilən əsə yazılar oxunur, təhlil edilir. Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi haqqında şagirdlərin fikirləri müzakirə edilir. Bu dərisdə fərdi iş formasından istifadə məqsədəuyğundur. Səh. 89-dakı 10, 11, 12, 13, 14-cü tapşırıqlar fərdi qaydada yerinə yetirilir və müzakirə edilir. Tapşırıqların şifahi şəkildə icrası daha məqsədmüvafiqdir. Bu da şagirdlərin yazılı nitqilə yanaşı, şifahi nitqinin düzgün formalaşmasına imkan verir.

15-ci tapşırıq da Venn diaqramından istifadə edilərək kollektiv şəkildə yerinə yetirilir. Bu tapşırığın icrası həm şaquli, həm də üfüqi fəndaxili inteqrasiyaya əməl edilməsinə şərait yaradır. Aşağı siniflərdən etibarən şagirdlər elmi və bədii mətnləri fərqləndirməyi bacarırlar. Onların bu sahədə bilik və bacarıqları cari ildə əvvəl tədris olunan dərslərdə inkişaf etdirilərək üslublar haqqında məlumatlarla zənginləşdirilib.

16-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Bu tapşırığın verilməsində əsas məqsəd növbəti mə-

hələdə şəhidlər mövzusunun tədrisi üçün zəmin yaratmaqdır. Mətn (16-cı tapşırıq) publisistik üslubdadır. Bu həm də növbəti mərhələdə publisistik üslubun öyrədilməsi üçün atılan addımdır.

Cavablar müzakirə edilir, ümumi fikir formalaşdırılır.

Qeyd: Müəllim dərsin uyğun bildiyi mərhələsində filmi nümayiş etdirə bilər.

Ev tapşırığı: Müəllim sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq elmi və yaxud bədii üslubda mətni yazmağı tapşıra bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətni üslubuna görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə mətni üslubuna görə fərqləndirir.	Mətni üslubuna görə fərqləndirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətni üslubuna görə fərqləndirir.
Sözləri qrammatik normaya uyğun yazmır.	Sözləri qrammatik normaya uyğun yazmaqda çətinlik çəkir.	Sözləri qrammatik normaya uyğun yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Sözləri qrammatik normaya uyğun düzgün yazır.
Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində çətinlik çəkir.	Cümlələrdə durğu işarələrinin istifadəsində bəzi səhvlərə yol verir.	Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Fikrini əsaslandıraraq cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.2.1., 2.2.3.,
3.1.2., 3.1.4.,
4.1.4.

MÖVZU 20-21

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Şeiri düzgün oxuyur.
- Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edir.
- Topladığı materiallar əsasında mətn yazır.
- Film haqqında rəy yazır.
- Mövzuya uyğun yazı forması seçir.

İNTEQRASIYA

Azərb. tarixi – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, İnternet materialları,
20 Yanvar haqqında film

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, mikrofon,
cəld yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Şəhidlər (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

20 Yanvar haqqında şagirdlərin bilik və məlumatları çoxdur. Budəfəki dərsi fərqli tapşırıqlar verməklə tədris etmək olar.

Əvvəlcə mikrofon üsulundan istifadə etməklə bu tarixi gün haqqında şagirdlərin bildikləri məlumat soruşulur, sonra isə dərslikdəki şeir oxunur. Şeirdə ifadə olunan fikir xülasə şəklində verilir. Şeirnin ideyası müzakirə edilir. Bu tapşırıq dərsin 1-ci saatında icra olunur. 20 Yanvarla bağlı filmdən müəyyən hissə nümayiş etdirilir, şeirin məzmunu ilə film əlaqələndirilir.

2-ci saatda isə 91-ci səhifədəki tapşırığın icrası nəzərdə tutulmuşdur.

Müəllim sinfi qruplara bölür. Qrupların hərəsinə bir yazı forması: məqalə, esse, hekayə yazmağı tapşırıq bilər. Cəld yazı üsulundan istifadə olunaraq tapşırıq yerinə yetirilir. Əgər 45 dəq. müddətində tapşırığın yazılması çatdırılmazsa, ev tapşırığı kimi davam etdirmək verilə bilər. Növbəti dərsdə yazılar oxunur, təhlil edilir.

Tapşırıq yerinə yetirilərkən dərslikdə səh. 91-də verilən təlimatdan istifadə edil-

məlidir. Bu zaman müəllim şagirdlərə istiqamət verməli və onların bu təlimatlardan fəaliyyətləri zamanı istifadə etmələrinə nəzarət etməlidir.

Yaradıcı tətbiqetmə: 20 Yanvarla bağlı istənilən bir filmə rəy yazmaq tapşırıla bilər.

I	II	III	IV
Şeiri fonetik qaydalara uyğun oxuyarkən çətinlik çəkir.	Şeiri orfoepik qaydalara uyğun oxuyarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Şeiri oxuyarkən fonetik qaydalara, əsasən, əməl edir.	Şeiri düzgün oxuyur.
Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edərkən çətinlik çəkir.	Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Şeirin məzmununu xülasə şəklində ifadə edir.
Toplanılan materiallar əsasında mətn yazarkən çətinlik çəkir.	Toplanılan materiallar əsasında mətn yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Toplanılan materiallar əsasında mətn yazarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Toplanılan materiallar əsasında mətn yazır.
Film haqqında rəy yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Film haqqında rəy yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Film haqqında rəy yazır.	Film haqqında əsaslandırılmış rəy yazır.
Mövzuya uyğun yazı forması seçə bilmir.	Mövzuya uyğun yazı forması seçərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mövzuya uyğun yazı forması seçir.	Mövzuya uyğun düzgün yazı forması seçir.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №2

ŞƏHƏR BAĞI

Bakıda bağ-bağça, yaşıllıq yox dərəsində idi.

Şəhər üçün əsas plan layihəsi vaxtaşırı, dəfələrlə təshih edilib təkmilləşdirilmişdir. Şəhərin ilk memarı Qasımbəy Hacıbababəyovun hazırladığı layihələrdə gələcəkdə meydanlar, bağ, park və bulvar da nəzərdə tutulmuş, eyni zamanda yaşıllıq üçün yerlər ayrılmışdır.

Bakı bitki cəhətdən də ən geridə qalmış şəhər hesab edilirdi. Bunun əsas səbəbi suyun olmaması idi.

Bakının ən köhnə bağ qubernator (indiki Filarmoniya) bağ hesab edilir. Sahəsi dörd hektar yarımındır. Bu bağ 1830-cu illərdə keçmiş iki qala divarı arasında yerləşən şəxsi bağ-bağça və bostanların yerində qurulmuşdu. Şəhərdə uzun müddət yeganə bağ idi. Bakı şəhər komendantı Lənkəran və İrandan Bakıya gələn bütün gəmilərin yiyələrini və kapitanları bir neçə çuval qara torpaq gətirməyə vadar edərdi, əmri yerinə yetirməyənlərdən cərimə ödənilirdi. İlk növbədə tut, zeytun, qarağac, şam, akasiya ağacları əkilmişdi. Bir neçə yerdə güllük – çiçəklik də salınmışdı. Məhəlli ağac cinslərindən başqa kənardan, bu yerlərdə olmayan ağac növləri də gətirirdilər.

Əhalini bağa həftədə bir dəfə buraxırdılar. Amma yüksək rütbəli məmurların, milyonçu neftxudaların üzünə bağın darvazaları hər zaman açıq idi. (Mənaif Süleymanov)

1. Mətnə leksik normanın pozulduğu cümlələri müəyyənləşdirib düzgün yazın.

---

2. 4-cü abzasda obrazlı ifadələr, bədii təsvir və ifadə vasitələri əlavə edin və bədii üslubda yazın.

---

3. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözləri hansı sinonimləri ilə əvəz edərdiniz?

---

4. Sonuncu abzasın birinci cümləsini sintaktik təhlil edin.

---

5. Mətnin xülasəsini 3-4 cümlə ilə yazın.

---

6. Mətnə ilk abzaslarda təyini başlayan cümləni müəyyənləşdirin və sintaktik təhlil edin.

---

7. Mətnə hansı köməkçi nitq hissələri işlənmişdir? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

---

8. Mətnə işlənən omonimləri seçib yazın və onları digər mənalarda cümlələrdə işlədin.

---

9. Bakıya nə üçün Lənkəran və İrandan çuvallarda qara torpaq gətirirdilər?

---

10. Mətnəki faktları seçib yazın.

---

11. Elmi üsluba aid xüsusiyyətləri yazın.

---

12. Qrammatik normanın xüsusiyyətlərini yazın və nümunələrlə fikirlərinizi əsaslandırın.

---

13. Sadə cümlənin növlərinin hər birinə aid iki nümunə yazın.

---

14. Verilmiş cümlədə durğu işarələrini bərpa edin.

O narazı halda dostuna baxdı. Bunu səndən heç gözləməzdim deyib üzünü yana çevirdi

15. İdeografik yazıya aid 1-2 nümunə yazın.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Məlumatları tədqidimə formasına görə təhlil edir.
- Mövzu ilə bağlı ifadə etdiyi fikrə uyğun üslub seçir.
- Əlavə məlumatlar əsasında fikrini əsaslandırır.
- Əlavə faktlardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Mətni fonetik normalara uyğun oxuyur.
- Müxtəlif mülahizələrə əsasən mətn formalaşdırır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif bədii ədəbiyyatlar, İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, cəld yazı, müsahibə, diqqətli oxu

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Sevgi ağacı (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Səh 93-də verilmiş suallar üzərində iş aparılır. Müəllim şagirdlərin bu fikirlərə ilkin münasibətini öyrənir. Mətnlərin tədrisi zamanı bu fikirlərə daha dərinlən aydınlıq gətirilir. Bu mərhələdə dərslikdə səh. 94-də çərçivədə verilmiş mətn oxunur. Mətn üçün açar söz seçilir. Açar söz “sevgi”-dir. Bu seçimlə əlaqədar fikir mübadiləsi aparılır. Cəlaləddin Ruminin kəlamı müzakirə edilir, mətnlə əlaqələndirilir.

Tədqiqat sualı: *Sevgi dedikdə nə başa düşülür?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata diqqətli oxu üsulundan istifadə edilməklə başlanılır. Səh. 95-də verilmiş mətn bu oxu modelinin tələblərinə uyğun oxunduqdan sonra səh. 96-da verilmiş ilk suala cavab tapılır. Düzgün cavab 3-cü variantdır.

Artıq deməyə söz qalmamışdı. Bu tapşırığın icrası üçün əlifbadakı hərflərin sıra nömrəsindən istifadə edilməlidir. Bu tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilir, cavabı tez və düzgün tapan ilk üçlük qiymətləndirilir.

Cavab: *Sevgi qalib gəlmişdi.*

Kollektiv iş formasından istifadə edərək səh. 97-də verilmiş 1, 2, 4, 5, 6, 8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıqların icrası fikrini əsaslandırma və nitqini zənginləşdirmə bacarığının inkişafına zəmin yaradır. 8-ci tapşırıq növbəti dərslərdə publisistik üslubun öyrədilməsi üçün zəmin rolunu oynayır. Müəllim çalışmalıdır ki, şagird mətnin bədii üslubda olmadığını anlaya bilsin. O, müxtəlif suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər. Məsələn, *bu mətnə bədii üslub üçün xarakterik olmayan hansı xüsusiyyət var?*

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər təqdimat edirlər. Cavablar dinlənir, müzakirə edilir, fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Dərsin bu mərhələsində mətnaltı suallardan istifadə edilir, cavablar ümumiləşdirilir və müəyyənləşdirilir ki, sevgi geniş anlamdır. İnsan sevgisiz yaşaya bilməz. Sevgi dedikdə təkə əks cinslər arasında olan münasibət yox, ümumilikdə insana, insanlığa olan bəşəri sevgi nəzərdə tutulmalıdır. Bura torpaq, vətən, valideyn, bacı, qardaş və s. olan sevgi digərlərinə nəzərdə tutulur.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şəklə əsasən essenin yazılması 3.1.2. standartını reallaşdırmaq üçün zəmin yaradır. Essenin cəld yazı üsulundan istifadə etməklə qruplarla iş formasında yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulub. Qruplarda yazılan esse təqdim edilir və müzakirə aparılır. Müzakirə mərhələsində şəklın yanındakı 1 və 2-ci suallar cavablandırılır.

Ev tapşırığı: Səh. 97-də verilən 3 və 7-ci tapşırıqların icrası verilə bilər.

Qeyd: Müəllim 3-cü suala verilən ən yaxşı cavabları şagirdlərin hazırladıqları qəzet materialında yerləşdirə bilər. 7 nömrəli tapşırıq fərdi qaydada da verilə bilər. Müəllim sinfində ən zəif və ən güclü şagirdi seçir, tapşırığı onlara fərdi qaydada icra etdirir, cavablar müqayisə edilir, müsbət və mənfi cəhətlər araşdırılır. Təcrübə göstərir ki, bəzən belə yanaşma zəif şagirdlərdə stimulaşdırıcı, özünə-inam hissini gücləndirir.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Təhlilətmə				
Üslub seçmə				
Fikri əsaslandırma				
Nitqi zənginləşdirmə				
Düzgün oxuma				
Mətn yazma				
Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 2.2.2.,
3.1.3., 3.1.4.,
4.1.1., 4.1.4.

MÖVZU 2

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edir.
- Abzasları müəyyən edir.
- Mətnin üslubu üzərində düzəlişlər edir.
- Rəy yazır.
- Ədəbi dilə uyğun cümlələr qurur.
- Mövzuya uyğun məqalə yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.4. Bədii nümunələrin mövzusunu, ideya-bədii xüsusiyyətlərini bağlı olduğu dövrün sosial-siyasi, mənəvi dəyərləri baxımından təhlil edir və nəticə çıxarır.

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, luğət

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə

İŞ FORMALARI

cütlərlə, kollektiv, qruplarla

Sevgi ağacı (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə ev tapşırığı yoxlanılır. Şagirdlərin fikirləri dinlənib kollektiv şəkildə müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı: *Mətnin dil baxımından hansı özünəməxsus xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat cütlərlə iş formasında başlanılır. Dərslikdə səh. 98-də verilmiş 9–18-ci tapşırıqların icrası tapşırılır. Əgər sinifdə 20 nəfərdən çox şagird varsa, bəzi tapşırıqlar digər cütə təkrar verilə bilər və yaxud müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq mətnə uyğun əlavə tapşırıqlar da hazırlayıb təqdim edə bilər. 12-ci tapşırıqda nöqtələrin yerinə *eşqdir, eşqsiz* (N. Gəncəvi); *sevgisiz, məhəbbət* (S. Vurğun) *sevgi* (C. Rumi) sözləri olmalıdır. Səh. 99-da verilmiş 19-cu

tapşırığın icrası isə qruplara tapşırılır. Mətn 4 bərabər hissəyə bölünür, hər qrupa bir hissə təqdim olunur.

Vaxta qənaət etmək üçün müəllim hər qrupdan bir nəfəri seçir, əlavə qrup yaradır və onlara qısa rəy yazmaq tapşırır.

Məlumat mübadiləsi: Bu zaman cütlərin cavabları dinlənir. Xatırlamaq lazımdır ki, 19-cu tapşırığın icrası zamanı bir neçə standartın reallaşması mümkündür. 4 məzmun standartının müxtəlif alt standartlarını reallaşdıraraq bu tapşırıq fəndaxili inteqrasiyaya əməl olunmasına səbəb olacaq. Müzakirə zamanı bu əmil müəllimin diqqətindən yayınmamalıdır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə “Ailə – millətin mədəni təlim ocağıdır” başlığı altında verilmiş hər iki şeir oxunur. Şeirdəki fikirlərə münasibət bildirilir və cari mövzu ilə əlaqələndirilir. Bu mərhələdə müəllim aşağıdakı suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər:

1. Süleyman Rüstəm nəyi insanın ilk keyfiyyəti hesab edir? Hansı fikirlərə hər iki şairdə rast gəldiniz?
2. Üçüncü bəndin üçüncü misrasını qrammatik əsaslar baxımından təhlil edin. Nəyi müşahidə etdiniz?
3. İfadəlilik yaratmaq üçün ikinci bənddə S.Rüstəm hansı vasitədən istifadə etmişdir?

4. “Qızıma” şeirində hansı şəkilçi ixtisar edilmişdir və nə üçün?

Müəllimin nəzərinə: Şeirlərdə qoyulan əsas fikir növbəti dərstdə keçiriləcək mövzunun açılmasında bir vasitə olduğu üçün müzakirə zamanı daha diqqətli olmaq lazımdır, növbəti dərslə əlaqə yaratmaq diqqətdən yayınmamalıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 101-də verilmiş tapşırıqda “Tərbiyənin kökü ailədə qoyulur” adlı məqalə yazmaq verilə bilər. Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Məndəki məntiqi nöqsanları çətinliklə müəyyən edir.	Məndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Məndəki məntiqi nöqsanları müəyyənləşdirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Məndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edir.
Mətnin abzaslarını müəlliminin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin abzaslarını müəyyənləşdirdikdə bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin obrazlarını müəyyənləşdirir.	Mətnin abzaslarını əsaslandırılmış şəkildə müəyyənləşdirir.
Məndəki qüsurlu cümlələri çətinliklə aydınlaşdırır.	Məndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Məndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və düzəliş edir.	Məndəki qüsurlu cümlələri aydınlaşdırır və əsaslı düzəlişlər edir.
Rəy yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Rəy yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Rəy yazarkən fikrini tam əsaslandırma bilmir.	Rəy yazır.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Fikrini əsaslandıraraq ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.
Mövzuya uyğun məqalə yazmaqda çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun məqalə yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mövzuya uyğun məqalə yazarkən fikrini tamamlamaqda çətinlik çəkir.	Mövzuya uyğun məqalə yazır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 1.2.3.,
2.2.1., 3.1.3.,
4.1.3.

MÖVZU 3

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətdəki üslubi nöqsanları müəyyənləşdirir.
- Faktlardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Mətni düzgün oxuyur.
- Üslubi nöqsanları müəyyənləşdirib mətnə düzəlişlər edir.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətdəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sxemlər, cədvəllər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, ikihissəli gündəlik

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla

“Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: “Tərbiyənin kökü ailədə qoyulur” adlı yazılan 1-2 məqalə yoxlanılır, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı: *Mətdə müəllifin çatdırmaq istədiyi əsas fikir nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 4 qrupa bölünür. Mətn hissələrə bölünür, qruplara paylanır, ikihissəli gündəliyə əsasən aşağıdakı cədvəl doldurulur.

Oxu başa çatdıqdan sonra hər qrup 1-ci tapşırığı paylanmış hissələr əsasında icra edir, təqdimatlar edilir.

Məlumat mübadiləsi: İş vərəqləri lövhəyə asılaraq təqdimata başlanılır. Təqdimat zamanı yönəldici suallardan da istifadə etmək olar. 4, 5-ci tapşırıq (səh. 105) yerinə yetirilir. Təqdimat zamanı müəllifin çatdırmaq istədiyi əsas fikirlər müəyyən edilir.

Mətnədə diqqətini daha çox cəlb etdi	Səbəbi
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnədə bilərəkdən verilmiş üslubi nöqsanlar şagirdlərin təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi baxımından əlverişlidir. 2-ci tapşırığın icrası isə əlavə fakt və məlumatlardan istifadə edərək şagirdlərin nitqinin zənginləşməsinə xidmət edir. Bu mərhələdə mətnlərdən əldə edilən fakt və şagirdlərin rastlaşdıqları məlumatları ümumiləşdir-

mək müəllimlərin diqqətindən yayınmamalıdır. Sonra səh. 107-dəki 7-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Müəllim dərsin mövzusunə uyğun esse yazmaq tapşırıq bilər.

Qiymətləndirmə dərsin təlim nəticələrinə görə müəyyən edilmiş meyar cədvəlinə əsasən aparıla bilər.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Üslubi nöqsanları müəyyənləşdirmə				
Nitqi zənginləşdirmə				
Düzgün oxuma				
Mətnə düzəliş etmə				
Durğu işarələrindən düzgün istifadə etmə				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri təqdim etmə formasına görə fərqləndirir.
- Söz və ifadələrə görə mətnlərin üslubunu müəyyən edir.
- Mövzuya uyğun üslub seçir.
- Dialoq şəklində mətn tərtib edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, cədvəllər, sxemlər

İŞ ÜSULLARI

cəld yazı, diskussiya,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla

“Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır, müzakirə edilir. Müəllimin tərbiyə mövzusu ilə əlaqəli topladığı hikmətli sözlər, atalar sözləri, aforizmlər oxudulur, “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili mətni ilə əlaqələndirilir. Bədən dilinin mahiyyəti şagirdlərə izah edilir (səh. 104). Səh 103-dəki sxem əsasında sual cavablandırılır, mövzulararası əlaqə yaradılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnin hansı xarakterik xüsusiyyətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür, onlara tədqiqat xarakterli suallar yazılmış iş vərəqləri paylanılır. I qrupa dərslikdə səh. 105-də olan 6, 10-cu, II qrupa 9, 12-ci, III qrupa 9, 13-cü tapşırıqlar verilir. 8-ci tapşırığın icrası bütün qruplarda aparılsa, daha məqsədəuyğun olar.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimatlar dinlənilir, müzakirə edilir. Sonra tapşırıqlarla bağlı qrammatik qaydalar təkrarlanır.

Nəticələrin çıxarılması: Şagirdlər mətnin üslubu haqqında öz fikirlərini bildirir. Sonda müəllim səh. 106-da verilmiş qaydaya əsasən publisistik üslub haqqında məlumat verir, onun xüsusiyyətləri ilə şagirdləri tanış edir. Müzakirə zamanı müəllim seçdiyi cümlələri təqdim edir, buna uyğun olaraq şagirdlər tərəfindən bədii və publisistik üsluba uyğun müvafiq cümlələr yazılır. Venn diaqramı vasitəsilə hər iki üslubun oxşar və fərqli xüsusiyyətləri müqayisə edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: 3-cü tapşırıq icra edilir (səh. 104).

Ev tapşırığı 17-ci tapşırığın verilməsi məqsəduyğundur (səh. 109). Bu, növbəti mərhələdə publisistik üslubun izahına və xüsusiyyətlərinin icrasına yardım edəcəkdir.

Qeyd: Növbəti dərisdəki tapşırığın icrası üçün müəllim şagirdlərə dərsə qəzet və ya jurnal gətirməyi tapşırmaqlıdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətni formasına görə çətinliklə fərqləndirir.	Müəllimin köməyi ilə mətni formasına görə fərqləndirir.	Mətni formasına görə fərqləndirəndə cüzi səhvlər edir.	Müstəqil olaraq mətni formasına görə düzgün fərqləndirir.
Mətnin üslubunu müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Fikirlərini əsaslandıraraq mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
Mətnin üslubunu müəyyən edəndə çətinlik çəkir.	Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Mətnin üslubunu müstəqil müəyyən edir.	Mətnin üslubunu izah edərək müəyyən edir.
Dialog yazanda çətinliklər çəkir.	Dialog yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dialog yazanda düzgün işarələrindən istifadə edərək bəzi səhvlər edir.	Düzgün şəkildə dialog yazır.

MÖVZU 5

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzu ilə bağlı publisistik üslubu seçir.
- Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirir.
- Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
cədvəllər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, cəld yazı, şərh,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

qruplarla

“Sən” dili əvəzinə, “mən” dili (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır, müzakirə edilir. Müzakirə zamanı müəllim şagirdlərə yazdıqları mətnin üslubu ilə bağlı suallar verə bilər: Sizcə, bu mətnlər hansı üslubda ola bilər? Yazdığınız mətn bədii mətnlərdən nə ilə fərqlənir və s.

Tədqiqat sualı: *Publisistik üslubun xüsusiyyətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Müəllim publisistik üslub haqqında daha geniş məlumatı nümunələrlə şagirdlərə izah edir. Məcəzi mənalı sözlərin, terminlərin, dialekt və s. sözlərin bu üslubda az işlənməsinin səbəbini şifə izah edir, fikrini nümunələrlə əsaslandırır.

Sonra iş qruplarda davam etdirilir. 14-cü tapşırıq müəyyən hissələrə bölünüb şagirdlərə

verilir. Tapşırığın icrasında əsas məqsəq bədii və publisistik üslubun xüsusiyyətlərinin fərqləndirilməsi üçün tətbiqidir. Tapşırığın davamı kimi 16-cı tapşırıq verilir. Tapşırıq şifahi şəkildə də yerinə yetirilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir, fikir mübadiləsi aparırlar. Müəllim şagirdlərin bilik və bacarıqlarını formalaşdırmaq məqsədilə bədii təsvir və bədii ifadə vasitələrinin xüsusiyyətlərini, poetizmin xarakterik xüsusiyyətlərini şagirdlərdən soruşur. Bədii üslub və publisistik üslubların fərqləndirilməsi bacarığını inkişaf etdirir. Müzakirənin sonunda dərsin nəticəsi formalaşdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Müəyyən olunur ki, publisistik üslub xalq dilinə çox yaxındır

və iki forması var: yazılı və şifahi. Bədii və publisistik üslubun hər birinin özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətləri olduğu kimi, fərqli cəhətləri də var. Bu gün publisistik üslub, demək olar ki, həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilib.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdə səh. 109-da verilmiş sonuncu tapşırıq – tədbir haqqında məlumat xarakterli mətn yazmaq tapşırıqlarıdır.

Ev tapşırığı: Televiziya kanallarının birində hər hansı bir verilişi izləmək, qüsurlu hesab etdikləri cəhətləri qeydə almaq və fikirlərini əsaslandırmaq tapşırığı verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Publisistik üslubu seçməkdə çətinlik çəkir.	Publisistik üslubu seçərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Publisistik üslubu seçərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Publisistik üslubu seçir.
Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirir.
Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçə bilmir.	Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçərkən çətinlik çəkir.	Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Fikirlərinin ifadəsi üçün müvafiq üslub seçir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki nöqsanları müəyyən edir.
- Mətni üslubi cəhətdən fərqləndirir.
- Ədəbi dil normalarına tabe olmayan xüsusiyyətləri müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. Mətnin üslubu üzərində işləməklə yazıya düzəlişlər edir.

RESURSLAR

iş vərəqləri, qəzet və jurnal materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, diskussiya

İŞ FORMALARI

qruplarla

Qəzet materialları üzərində iş

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərs praktik işin yerinə yetirilməsi üçün nəzərdə tutulub. Müəllim bir neçə dərs əvvəldən praktik işə hazırlaşdırmalıdır. Əvvəldən müvafiq qəzet materialları izlənilir, cari dərs üçün hazırlıq aparılır.

Şagirdlər qruplara bölünür, müvafiq mətnlər seçilir, dərslikdəki 15-ci tapşırıqda (səh. 107) uyğun sxem əsasında mətn üzərində iş aparılır.

Müəllim bu prosesdə şagirdləri istiqamətləndirməli, onların tapşırığı düzgün yerinə yetirmələri üçün yardımçı olmalıdır.

Tapşırığın icrasına 25 dəq. vaxt ayrılır.

Yaxşı olar ki, bir qrup digər qrupun cavabını yoxlasın. Qruplar biri digərinin işinə rəy yazır. Sonra təqdimatlar edilir.

Təqdimat zamanı dərslikdə verilən tələblər və tövsiyələr gözlənilməlidir və ardıcıl

lıqla publisistik mətnlər təhlil edilir, nöqsanlar, çatışmazlıqlar müəyyənləşdirilir, düzəlişlər aparılır. Bu nöqsanların yaranma səbəbləri müəyyənləşdirilir.

Qeyd: Yaxşı olar ki, müəllim publisistik materialların seçilməsində müəlliflərin gənc,

hələ öz sözünü tam deməyən və yaxud jurnalistika sahəsində püxtələşmiş olduqlarına da diqqət yetirsin. Bu baxımdan müəlliflərin hər iki istiqamətdə seçilməsi, onların yazı dilinin müqayisə edilməsi daha məqsədəuyğundur.

I	II	III	IV
Mətndəki məntiqi nöqsanları çətinliklə müəyyən edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edir.
Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirir.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyalarını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyalarını müəyyənləşdirərkən səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2., 1.2.2.,
1.2.4., 2.2.1.,
2.2.3.

MÖVZU 9

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Məlumatları təqdimedilmə formasına görə təhlil edir.
- Məlumatları arqumentləşdirərək fikrini əsaslandırır.
- Söylənmiş fikirlərdən istifadə edərək təqdimat hazırlayır.
- Şeiri düzgün oxuyur.
- Fikrini xülasə şəklində ifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərb. tar. – 4.1.2. Görkəmli tarixi şəxsiyyətlər haqqında topladığı materiallara əsasən referatlar və təqdimatlar hazırlayır.

Ədəb. – 1.2.2. Davranış və əməllərinə, başqaları ilə qarşılıqlı münasibətlərinə, yazıcının mövqeyinə, digər surətlərin mühakimələrinə əsaslanmaqla obrazları təhlil edir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri, cədvəl

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, şaxələndirmə

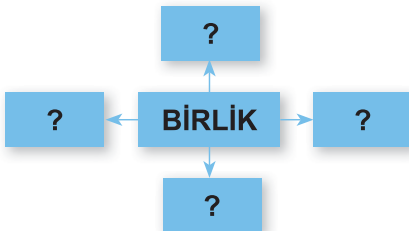
İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Məndən ötdü, qardaşıma dəydi (I dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır. Müəlim yeni dərşə başlayır. “Birlik nədir?” sualına cavab şaxələndirmə yolu ilə alınır.

Tədqiqat sualı: *Birlik bizə nə üçün lazımdır? Bu öz əksini şeirdə necə tapıb?*

Tədqiqatın aparılması: Sonra sinif 4 qrupa bölünür. Şeir oxunur. I qrupa 1, 6, II qrupa 2, 7, III qrupa 3, 8, IV qrupa 4, 9 tapşırıqları yerinə yetirmək tapşırılır. Eyni zamanda qrupların hamısına eyni tapşırıq – səh. 112 və 113-də şeirlə bağlı verilmiş sualları cavablandırmaq tapşırıqları ilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: İş vərəqləri asılaraq təqdimat edilir, fikir mübadiləsi aparılır. Yeri gəldikcə müəllim yönəldici suallardan da istifadə edə bilər. 5-ci tapşırıq (səh. 112) icra edilir, Azərbaycan tarixi fənninə inteqrasiya edilir.

Nəticənin çıxarılması: Deyilən fikirlər ümumiləşdirilir. Şair Vətəni, torpağı qorumaq üçün oxucuları birliyə çağırır. Müəyyən tarixi dövrdə söz sahiblərinin “mən” deməsi ümumilikdə böyük bir millətə, xalqa, dövlətə cidi

di zərbələr vurmuşdu. Vətəni qorumaq, onun inkişafını təmin etmək yolunda “mən” yox, “biz” olmaq lazımdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Söylənilən fikirləri xülasə şəklində ifadə etmək tapşırılır.

Ev tapşırığı: Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqı bir olmağa çağıran, biz olmağa çağıran çıxışı haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Qiymətləndirmə aparılır:

Qeyd: Müəllim “Sən” dili əvəzinə “mən” dili...” mətninin ideyası ilə “Məndən ötdü, qardaşıma dəydi” şeirini müqayisə edərək oradakı “sən”lərin və “mən”lərin arasındakı fərqi aydınlaşdırmaq məqsədilə müzakirə təşkil edə bilər. Şagirdləri bu müzakirəyə cəlb etmək onların tənqidi və məntiqi təfəkkürünün inkişafına, fikirlərini əsaslandırmaq və nitqini zənginləşdirmək bacarıqlarının formalaşdırılmasına səbəb olar.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup	V qrup
Təhliletmə					
Fikir əsaslandırma					
Təqdimat hazırlama					
Düzgün oxuma					
Fikri ifadəetmə					
Cəmi:					

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Ədəbi dilin tələblərini gözləməklə mətni düzgün oxuyur.
- Mətnin üslubi uyğunsuzluğunu müəyyən-ləşdirməklə yazıya düzəlişlər edir.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət,
Şəhriyarın “Heydərbabaya
salam” əsəri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat,

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Məndən ötdü, qardaşıma dəydi (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır. Ümum-milli lider H.Əliyevin 1993-cü ildə xalqı bir olmağa çağıran çıxışındakı əsas fikirlərə diq-qət çəkilir, şagirdlərin mövqeləri müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı: *Dil normaları nə zaman pozula bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər üç qrupa bölünür və dərslikdəki tapşırıqlar qrup işi kimi verilir. I qrupa 10-cu; II qrupa 11-ci, III

qrupa 12-ci tapşırığın icrası tapşırıqlıdır. Bu tapşırıqların icrası şagirdlərin dil normaları haqqında yiyələndikləri bacarıqları yoxlamaqla yanaşı, onları inkişaf etdirmək məqsədi güdür. Odur ki müəllim sinfin səviyyəsinə uyğun bu cür əlavə tapşırıqlar hazırlayıb iş vərəqlərində qruplara təqdim edə bilər. Əldə edilən biliklərin bacarıqlara çevrilməsində belə tapşırıqların rolu inkaredilməzdir.

Tədqiqatın davamı olaraq dərslikdə səh. 114-də verilmiş 13-cü tapşırığı hər 3 qrup

yerinə yetirir. Bu tapşırığın icrası həm də 3.1.3. və 4.1.3. standartlarının reallaşmasına xidmət edir. Qeyd edək ki, məhz bu mətnin dərslikdə verilməsi növbəti mərhələdə Xocalı faciəsi ilə əlaqədar baş vermiş hadisələrin təhlilinə yönəlmiş bir addımdır. Dərslikdəki səh. 114-də verilmiş çağırış şagirdlərə oxudulur. Müəllim çalışmalıdır ki, mətni təkcə oxumaqla kifayətlənməsinlər, onu şüurlarına, beyinlərinə dərk edərək həkk etsinlər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər. Təqdimat zamanı II qrupun tapşırığının icrasında 2.2.1. standartının reallaşması nəzərdən qaçmamalıdır. Verilmiş cümlələrin ədəbi dilin normalarına uyğun oxunması bu standartın reallaşmasına zəmin yaradır.

13-cü tapşırığın müzakirəsi zamanı şagirdlərin yazı və dil qaydaları barədəki bacarıqla-

rının səviyyəsi bir daha aydınlaşacaq. Müzakirə zamanı 12-ci tapşırığın 1-ci cümləsinin növünün müəyyənləşməsi, 8 və 9-cu cümlələrinin sintaktik təhlil edilməsi, şagirdlərin 8-ci sinifdə əldə etdikləri bilik və bacarıqlarının yoxlanılması ilə bərabər fərdaxili şaquli inqeqrasiyanın da reallaşmasına imkan yaradır və bu kollektiv şəkildə yerinə yetirilərsə, məqsədəuyğun olar.

Nəticələrin çıxarılması: Dil normaları ən çox bədii üslubda pozula bilər. Bu həmin üslubda yazılan əsərlərin daha təsirli, xoşagələn olmasına səbəb olur.

Ev tapşırığı: Dil normalarının bədii əsərlərdə pozulmasına aid nümunələrin seçilib yazılması tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup	V qrup
Düzgün oxuma					
Düzəliş etmə					
Durğu işarəsindən düzgün istifadə etmə					
Cəmi:					

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2., 1.2.1., 1.2.2.,
1.2.3., 1.2.4., 3.1.1.,
3.1.2.

MÖVZU 11-12

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- KİV-dən alınan məlumatları təhlil edir.
- Mövzu ilə bağlı üslub seçir.
- Əldə etdiyi faktlarla fikrini əsaslandırır.
- Faktları ümumiləşdirərək nitqini zənginləşdirir.
- Mövzu ilə bağlı təqdimat hazırlayır.
- Yazacağı fikrə uyğun üslub seçir.
- Toplanmış məlumatlara əsasən mətn formalaşdırır.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan tar. – 1.1.1. Mənbələr əsasında Azərbaycanın tarixi keçmişini və müasir dövrünü müqayisə edir, təqdimatlar hazırlayır.

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahi-zələrini yazır.

RESURSLAR

dərslik, İnternet və qəzet materialları, kinofilmlər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Xocalı dünya mətbuatında (I-II dərslər)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: “Dərdli adam yata bilməz, şirin layla çalsan da” atalar sözünü müzakirə etmək olar. Şagirdlərin fikirləri dinlənir, təhlil edilir.

Tədqiqat sualı: *Xocalı faciəsinə dünya-da necə reaksiya verildi?*

Tədqiqatın aparılması: Xocalı faciəsinin başvermə səbəbləri, faciənin nəticələri şagirdlərə məlumdur. Amma bu faciəyə xarici küt-

ləvi informasiya vasitələrinin reaksiyası və onlarda dərc edilən məlumatlar haqqında, demək olar ki, bilgi yox dərəcəsidir. O məşum gündən bir müddət sonra dünya KİV-də çap edilən müvafiq yazı və məlumatlarla tanış olmaq şagirdlərdə mütləq maraq oyadacaq. Bu səbəbdən də dərsliyə salınmış nümunələr onları yeni axtarışlara sövq edəcək.

Dərslikdəki dünya dövrü mətbuatından verilmiş nümunələr oxunur, müzakirə edilir.

Faciənin ağırlığı, ağılasıgmazlığı müqayisə və müzakirə edilir. Dövlətimizin Xocalı faciəsi ilə bağlı həyata keçirdiyi tədbirlər xatırlanır. Qəzet, jurnal və İnternet materiallarından istifadə edilərək şagirdlər tədqiqata başlayırlar.

Müəllimin nəzərinə sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq əvvəldən plan tutmaq və bu plan əsasında fəaliyyətə başlamaq olar. Şagirdlərin bacarıqları əsas tutularaq fərdi və yaxud qruplarla iş aparmaq olar. Nümunə kimi aşağıdakı plan təqdim edilir.

1. Xocalı soyqırımı Azərbaycan mətbuatında

- 2. Xocalı faciəsinə dünya miqyasında reaksiya göstərilməsi
- 3. Xocalı bədii əsərlərdə
- 4. Xocalı faciəsi ictimai-siyasi müstəvidə

Mövzuya ayrılmış II dərstdə ancaq təqdimatlara baxış, onların müzakirəsi həyata keçirilə bilər.

Qiymətləndirmə təhlil etmə, üslub seçmə, əsaslandırma, nitqi zənginləşdirmə, təqdimat hazırlama mətn yazma meyarları əsasında aparıla bilər.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Təhlil etmə				
Fikir əsaslandırma				
Nitqi zənginləşdirmə				
Təqdimat hazırlama				
Mətn yazma				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- İfadə edəcəyi fikrə uyğun publisistik üslub seçir.
- Mətnin hansı üsluba aid olduğunu müəyyənləşdirir.
- Mövzuya uyğun üslubda yazır.
- Müxtəlif cümlə konstruksiyaqları qurur.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.2. Müşahidələrinə, əlavə məlumatlara əsaslanmaqla əsərin ideyasına, probleminə münasibət bildirir, ümumiləşdirmələr aparır, nəticə çıxarır.

RESURSLAR

dərslik, İnternet və qəzet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı, təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Publisistik məqalənin hazırlanması və yoxlanılması

DƏRSİN GEDİŞİ

Publisistik məqalə hazırlamaq şagirdlər üçün yenidir. Ona görə də müəllim bu dərsə şagirdləri əvvəldən hazırlamalıdır. Cari dərsin keçirilməsindən ən azı bir həftə əvvəl müəllim şagirdləri qruplara bölür və onlara KİV-lə mütəmadi olaraq tanış olmağı tapşırır. Qəzet, jurnallarla, televiziya və radio verilişləri ilə tanış olan şagirdlər müəllimin tapşırığına əsasən orada qaldırılan məsələlər, aktual mövzular haqqında məlumat əldə edir-

lər. Məqalə və verilişlərin mənfi və müsbət tərəfləri izlənilir, yol verilmiş nöqsanları müəyyənləşdirilir, təhlil edilərək qruplaşdırılır. Müvafiq dərsin təşkili və müvəffəqiyyətli alınması üçün şagirdlərin tam hazırlıqlı olması çox vacibdir.

Dərs prosesində sinif iki (şagirdlərin sayı çoxdursa 4) qrupa bölünür. Birinci qrupa yazılı nitq üçün (qəzet və jurnallar), digər qrupa isə şifahi nitq üçün (televiziya və radio veri-

lişləri) şəkildə publisistik mətn hazırlamaq tapşırılır.

Publisistik mətn hazırlanmazdan əvvəl plan tutulur. Məntiqi ardıcılıığı və fikrin aydınlığını qorumaq üçün çalışmaq lazımdır ki, plan hərtərəfli və aydın olsun.

Plan publisistik giriş, əsas və nəticə hissələrini tam əhatə etməlidir. Müəllim şagirdlərin nəzərinə bunu xüsusi olaraq çatdırmalıdır. Çünki hazırlanacaq aydın, əhatəli və məntiqi cəhətdən əlaqəli olması üçün planın düzgün tərtib edilməsi çox vacib amildir. Yaxşı olar ki. Müəllim qrup daxilində şagirdlərin tut-

duqları plan əsasında hansı hissəni yazacaqlarını müəyyənləşdirməyə nail olsun, çünki qrupdaxili işin müəyyən edilməsi qısa zaman ərzində daha ətraflı mətnin yazılmasına şərait yaradacaq.

Bu zaman dərslikdə verilmiş plandan da istifadə etmək olar.

Şagirdlərə ayrılmış zaman müddətində yazı yazılır.

Hazırlanmış mətnlər təqdim olunur, dinlənilir və müzakirə edilir, düzəlişlər aparılır.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Üslub seçmə				
Üslub müəyyənləşdirmə				
Mətn yazma				
Cümlə qurma				
Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.2., 1.2.3.,
2.2.1., 3.1.1.,
4.1.3.

MÖVZU 15

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Əldə etdiyi məlumatlara əsasən fikrini əsaslandırır.
- Sitat gətirməklə nitqini zənginləşdirir.
- Ədəbi dil normalarının tələblərinə uyğun olaraq mətni düzgün oxuyur.
- Yazacağı mətnə uyğun üslub seçir.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 2.1.1. Fakt və hadisələri şərh edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sxemlər

İŞ ÜSULLARI

ikihissəli gündəlik
proqnozlaşdırılmış oxu,
beyin həmləsi

İŞ FORMALARI

cütlərlə, qruplarla, kollektiv

Dua edən əllər (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim beyin həmləsi üsulundan istifadə edərək şagirdləri “Qardaş hər kəs üçün əvəzolunmaz bir xəzinədir” fikrinin müzakirəsinə cəlb edir. Fikirlər dinlənilir, müzakirə edilir, ümumi bir rəyə gəlinir.

Tədqiqat sualı: *Mətnə diqqəti cəkmə məqamlar hansıdır?*

Tədqiqatın aparılması: Mətn proqnozlaşdırılmış oxunun prinsiplərinə əsasən oxunur. Bunun üçün müəllim özü mətnin müxtəlif hissələri oxunduqdan sonra hazırladığı

suallarla sinfə müraciət edir. Bu suallara nümunə olaraq *Sizcə, kəsib qardaşların hər ikisi də rəssam olacaqmı? Qardaşlar atdıqları püşkə görə hərəkət edəcəklərimi? Albert də rəssamlıq təhsili ala biləcək? Albert sonda nə deyəcək?* və s. kimi nümunə göstərmək olar.

Mətn oxunduqdan sonra orfoqrafiya və orfoepiya üzrə verilmiş tapşırıqlar kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

Mətnə əsas fikirləri müəyyən etmək üçün ikihissəli gündəlik üsulundan istifadə olunur və bu tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir.

Mətnə diqqətini nə cəlb etdi?	Səbəbi
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Cütlərin cavabı dinləndikdən sonra tədqiqat qruplarda davam etdirilir.

I qrupa 1, 2, 9 və 14-cü, II qrupa 3, 4, 10 və 15-ci, III qrupa 5, 7, 11 və 16-cı, IV qrupa 8, 12, 13 və 17-ci tapşırıqlar verilə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir, fikir mübadiləsi edilir, cavablar müzakirə edilir.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələr əsasında belə bir ümumi rəyə gəlinir ki, qardaşın öz qardaşına münasibəti, öz gələcəyini qardaşına qurban verməsi ailə tərbiyəsindən asılıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslərdəki 6-cı tapşırıq yerinə yetirilməlidir. Bu tapşırığın icrası təqdim olunmuş qəzet layihəsinin yerinə yetirilməsi üçün növbəti bir addım olur.

Ev tapşırığı: 17-ci tapşırığın ikinci hissəsi – *özünüz də ixtiyari sxem çəkib həmin sxemə uyğun cümlə tapın* verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Məlumatlara əsasən fikrini əsaslandıranda çətinlik çəkir.	Məlumatlara əsasən fikrini əsaslandıranda bəzi səhvləri edir.	Məlumatlara əsasən fikrini qismən əsaslandırır.	Məlumatlara əsasən fikrini ətraflı əsaslandırır.
Sitat gətirməkdə çətinlik çəkir.	Sitat gətirsə də, fikrini tam çatdırmır.	Nitqində sitatlardan istifadə edir.	Nitqində sitatlardan məqamında istifadə edir.
Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxumaqda çətinlik çəkir.	Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyanda bəzi orfoepik qaydalara əməl etmir.	Mətni ədəbi dilin normalarına uyğun düzgün oxuyur.	Mətni ədəbi dilin normalarına uyğun olaraq intonasiya ilə düzgün oxuyur.
Mətnə uyğun üslub seçməkdə çətinlik çəkir.	Mətnə uyğun üslubu müəllimin köməyi ilə seçir.	Mətnə uyğun üslub seçir.	Mətnə uyğun üslubu fikrini əsaslandıraraq seçir.
Durğu işarələrindən istifadədə çətinlik çəkir.	Yardımcı suallar verməklə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Durğu işarələrindən istifadə zamanı cüzi səhvlərə yol verir.	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.2., 2.2.3., 3.1.3.,
4.1.1., 4.1.3.

MÖVZU 16

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Mətnin məzmununun xülasəsini yazır.
- Üsluba uyğun mətnə düzəliş edir.
- Müxtəlif cümlələr qurur.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sxemlər

İŞ ÜSULLARI

sorğu, rollu oxu,
müzakirə, cəld yazı

İŞ FORMALARI

cütlərlə, kollektiv

Dua edən əllər (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. Şagirdlərin yazdıqları cümlələri seçdikləri sxemə uyğun təhlil edilməsi müzakirə edilir, səhvlər üzərində düzəlişlər aparılır.

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim frontal sorğu ilə sinfə müraciət edə bilər. Bu sorğunun aparılmasında məqsəd dərsin növbəti mərhələsində tədqiqatın aparılması üçün şagirdlərin fəallığına şərait yaratmaqdır. Təxminən aşağıdakı suallarla sinfə müraciət etmək olar:

- 1) Jest və mimikaların əsas rolu nədən ibarətdir?
- 2) Sinonimlərin dilimizdəki rolu nədən ibarətdir?
- 3) Vasitəli və vasitəsiz nitqin fərqi nədədir?
- 4) Üslubların fərqləndirici xüsusiyyəti hansılardır? və s.

Bu suallardan istifadə etmək dərs prosesində şaquli və üfüqi fəndaxili inteqrasiyaya səbəb ola bilər.

Tədqiqat sualı: Dildə sözlərin, cümlələrin ədəbi dil normalarına uyğun olmasının nə kimi əhəmiyyəti var?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata 18-ci tapşırıqdakı mətnin rollu oxu modelindən istifadə etməklə başlamaq olar. Mətn oxusundan sonra onun necə adlandırılması müzakirə edilir, şagirdlərin söylədikləri adlar təhlil edilir və ən optimal ad seçilir.

Mətnlə bağlı növbəti səhifədə verilən tapşırıqların icrası cütlərə tapşırılır.

Məlumat mübadiləsi: Müəyyən vaxtdan sonra cütlər təqdimat edirlər, müzakirələr aparılır. Müzakirə vaxtı 19-cu tapşırıq da kollek-

tiv şəkildə icra edilir, 3, 4, 6 və 7-ci cümlələrin növləri müəyyənləşdirilir, lövhədə sxemləri çəkilir.

Nəticələrin çıxarılması: Söylənilən fikirlər ümumiləşdirilir və yekun nəticə çıxarılır: Dildə sözlərin, cümlələrin ədəbi dil normalarına uyğun olması nitqin gözəlliyinə, dəqiqliyinə və düzgünlüyünə səbəb olur. Bu xüsusiyyətlərə əməl etməklə ədəbi dilə daha mü-kəmməl şəkildə yiyələnmək olur.

Ev tapşırığı: 20-ci tapşırığın verilməsi məqsədəuyğundur.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar Qruplar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
Üslubu müəyyən etmə											
Xülasə yazma											
Mətn yazma											
Mətnə düzəliş etmə											
Durğu işarələrindən düzgün istifadə etmə											
Cəmi:											

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Şəkildəki nöqsanları müəyyən edir.
- Mətnlərdəki obrazları müqayisə edərək fərqləndirir.
- Fikirlərini əsaslandırır.
- Mətnin hissələrini müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.1.2. Obrazların nitqinə istinad edərək yazıçı mövqeyi ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri, “Papaq” bədii filmindən fraqment, luğət

İŞ ÜSULLARI

rollu oxu, müzakirə, sorğu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Mirzə Səfər (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılıb, müzakirə edilir.

Motivasiya: Azərbaycanda çəkilmiş “Papaq” (“Evlənmək istəyirəm”) bədii filmindən müvafiq hissəyə baxılır. Filmə baxış bitdikdən sonra müəllim sinfə aşağıdakı suallarla müraciət edə bilər.

Sizcə, film kimin əsərləri əsasında ssenariləşdirilib?

Baxdığınız hissədə əsas fikir nədən ibarətdir?

Mirzə Səfər obrazına münasibətiniz necədir? və s.

Tədqiqat sualı: *Əsərdə hansı fikirlər təbliğ olunur?*

Tədqiqatın aparılması: Əsərin oxusu rollu oxu vasitəsilə aparılır. Müəllim çalışmalıdır ki, xüsusi diksiyası və istedadı olan şagirdlər oxuya cəlb edilsinlər. Yaxşı olar ki, orfoqrafik və orfoepik tapşırıqlar oxu prosesi başa çatdıqdan sonra yerinə yetirilsin.

Bu proses başa çatdıqdan sonra mətn əsasında rəssamın çəkdiyi şəkil üzərində iş aparılır, onun hansı abzasa uyğun olduğu müəyyənləşdirilir. Qeyd edək ki, şəkil *Mirzə Səfər neçə dəqiqə usta Zeynalın üzünə baxıb birdən ayağa qalxıb dedi*: ... cümləsi ilə başlayan abzasa uyğundur. Şəkildəki uyğunsuzluq isə Mirzə Səfərin nisbətən gənc olması, geyimi, divardan asılmış saatlarda vaxtların müxtəlif olması, pəncərədən görünən mənzərənin uyğun olmamasıdır. Şəkil üzrə tapşırığın icrası 1.1.1. və 2.2.2. standartlarının reallaşmasına zəmin yaradır.

Kollektiv iş forması vasitəsilə dərsləyin növbəti səhifəsində verilmiş fikir müzakirə edilir, əsaslandırılmış münasibət bildirilir. Bu zaman Ədəbiyyat fənninə integrasiya etmək də məqsəduyğundur. Uzun Qazan xana “igidliyi oğul atadan öyrənər” fikri ilə dərsləkdə verilmiş “Ot kökü üstə bitər” atalar sözü arasındakı ideya oxşarlığı müəyyənləşdirilir.

Tədqiqat qruplarda davam etdirilir. I qrupa dərsləkdəki 2, 5-ci, II qrupa 3, 6-cı, III qrupa isə 4, 7-ci tapşırıqların icrası tapşırılır.

Müəllim hər qrupdan iki şagirdə fərdi şəkildə aşağıdakı tapşırığı verə bilər: *Yazıcının dilində müasir dilimiz üçün anlaşılmaq olan sözləri tapın. Onların mətnə işlənmə səbəbini izah etməyə çalışın.*

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər, cavablar dinlənir və müzakirə edilir. Müzakirə zamanı dərsləkdə 9-cu tapşırıq da kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Sonda ümumi fikrə gəlinir və qeyd olunur ki, əsərdə təbliğ olunan fikirlərin tərbiyəvi əhəmiyyəti var. Ailədə düzgün verilən tərbiyə həmişə cəmiyyətdə özünü göstərir. Başlanılan işi yarımçıq qoymamaq, onu uğurla başa çatdırmaq əsərdə təbliğ olunan əsas fikirlərdəndir.

Ev tapşırığı: Dərsləkdəki 8-ci tapşırıq nəzərdə tutulub.

Qiymətləndirmə isə nöqsanları müəyyən etmə, obrazları müqayisə edərək fərqləndirmə, fikri əsaslandırma və mətnin hissələrini müəyyənləşdirmə meyarları əsasında aparılır.

Qruplar	I	II	III
Meyarlar			
Nöqsanları müəyyən etmə			
Obrazları fərqləndirmə			
Fikri əsaslandırma			
Mətnin hissələrini müəyyən etmə			
Cəmi:			

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2., 2.1.2.,
3.1.2., 4.1.1.,
4.1.3.

MÖVZU 20

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Obrazları təqdiməmtə formasına görə fərqləndirilir.
- Deyəcəyi fikrə uyğun üslub seçir.
- Mətnin dilinə uyğun üslubu müəyyənləşdirir.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, diaqram, “Babək” bədii filmin-dən fraqment

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Mirzə Səfər (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. “Mirzə Səfər” əsərində obrazların danışq tərzləri müzakirə edilir, yazılan fikirlərə münasibət bildirilir.

Motivasiya: “Babək” filmindən məğlub olmuş Babək və oğlunun son görüş səhnələrinə baxılır. Babəkin “mən tuluqda zeytun yağı satan bir kişinin oğluyam, sən isə Babəkin” fikrinə şagirdlərin münasibətləri dinlənilir, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı: *Övlad tərbiyəsində atanın rolunu necə qiymətləndirirsiniz?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdəki 10-cu tapşırığın icrası yerinə yetirilir. Əvvəl M.Ə.Sabirin dərslikdə verilmiş şeiri oxunur, yan sual əsasında müzakirə aparılır və fərqli münasibətlər müəyyənləşdirilir. “Ata obrazı M.Ə.Sabirdə və Ə.Haqverdiyevdə” sxemi doldurulur, təhlil edilir və xüsusiyyətlər müəyyənləşdirilir. Bu mərhələdə Ədəbiyyat fənninə inteqrasiya da edilir. Sonra tədqiqat qruplarında davam etdirilir.

I qrupa 12, 16, 20-ci tapşırıqlar,
II qrupa 13, 17, 21-ci tapşırıqlar,

III qrupa 14, 18, 22-ci tapşırıqlar,
IV qrupa 15, 19, 23-cü tapşırıqlar verilir.

Məlumat mübadiləsi: Qrupların təqdimatları dinlənilir, müzakirə edilir. Müzakirə zamanı dərslikdəki 24, 25, 26-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə 11-ci tapşırıq da yerinə yetirilərək ümumi nə-

ticə çıxarılır. XX əsrin əvvəlində məktəbə, təhsilə müxtəlif münasibətlər ailə tərbiyəsindən, ailənin təhsilə, elmə, maarifə olan münasibətindən çox asılı idi. Bu zaman dərslikdəki 11-ci tapşırığın yerinə yetirilməsi də məqsəduşgundur.

Ev tapşırığı: 27-ci tapşırıq verilə bilər. Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Obrazları təqdim etmə formasına görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə obrazları təqdim etmə formasına görə fərqləndirir.	Obrazları təqdim etmə formasına görə fərqləndirir.	Fikrini əsaslandıraraq obrazları təqdim etmə formasına görə fərqləndirir.
Mövzuya uyğun üslub seçəndə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə üslub seçir.	Üslub seçəndə bəzi səhvlərə yol verir.	Mövzuya uyğun düzgün üslub seçir.
Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirəndə bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin üslubunu düzgün müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubuna söz və ifadələrin xüsusiyyətlərinə görə izah edərək müəyyənləşdirir.
Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurmaqda çətinlik çəkir.	Əlavə suallar verməklə müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr quranda bəzi səhvlər edir.	Müxtəlif konstruksiyalı cümlələri düzgün qurur.
Durğu işarələrindən istifadədə çətinlik çəkir.	Durğu işarələrindən istifadə zamanı bəzi səhvlər edir.	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.	Fikrini izah edərək durğu işarələrindən istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki söz və ifadələri poetik və terminoloji baxımdan fərqləndirir.
- Söz və ifadələrin üslub xüsusiyyətini müəyyənləşdirir.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətndəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri,
cədvəllər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, müəllimin
şərhi

İŞ FORMALARI

kollektiv, cütlərlə

Mirzə Səfər (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır, müzakirə edilir.

Motivasiya: Dərsləkdəki 28-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Bu tapşırığın icrası üç nöqtə işarəsinin işlənmə səbəbini izah etmək üçün zəmin yaradır.

Tədqiqat sual: *Üç nöqtə işarəsindən hansı hallarda istifadə olunur?*

Tədqiqatın aparılması: Bu mərhələyə müəllimin yeni dərsi izah etməsi ilə başlamaq

olar. Sınıfın səviyyəsinə uyğun olaraq müəllimin əvvəldən hazırladığı cümlələr lövhədə nümayiş etdirilir və müəllim həmin nümunələr əsasında dərsləkdəki qaydanı izah edir. Yeni biliyi bacarığa çevirmək üçün sonra iş cütlər vasitəsilə davam etdirilir. Dərsləkdəki 29 və 30-cu tapşırıq cütlərlə iş formasında davam etdirilir.

Bu tapşırıqların icrası şagirdlərdə təkcə yeni bilik əsasında bacarıq formalaşdırır.

Tənqidi və məntiqi təfəkkürün inkişafı üçün bu tapşırıqlar müəyyən dərəcədə rol oynayır.

Məlumat mübadiləsi: Cütlər öz təqdimatlarını edir, cavablar müzakirə edilərək ümumiləşdirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Qeyd olunur ki, üç nöqtə düzgün işarəsindən fikrin bitmədiyini, müəyyən ixtisar edildiyi, yüksək hiss-həyəcan ifadə edəndə verilən suallar cavabsız qalan cümlələrdə istifadə edilir.

Ev tapşırığı: Dərslərdəki 31-ci tapşırıq verilir. Bu tapşırığın icrası şagirdin növbəti dərslərdə məişət üslubu ilə ətraflı tanış olmasına şərait yaradacaq.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qeyd: Müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq üç nöqtə düzgün işarəsinin işlənməsinə aid yaradıcı tapşırıqlar da verə bilər. Bu tapşırıqlar bədii ədəbiyyatdan götürülmüş müvafiq və yaxud şagirdlərin özlərinin yazdıqları müxtəlif tipli mətnlər üzərində də yerinə yetirilə bilər.

Meyarlar Cütlər	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Sözləri üslubi cəhətdən fərqləndirmə										
Üslubi xüsusiyyətləri müəyyənləşdirmə										
Düzgün işarələrindən düzgün istifadə etmə										
Cəmi:										

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.1., 2.1.2.,
4.1.1., 4.1.2.

MÖVZU 22

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Söz və ifadələri üslubi cəhətdən fərqləndirir.
- Söz və ifadələrə əsasən mətnin hansı üsluba aid olduğunu müəyyənləşdirir.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
- Sözü qrammatik mənə xüsusiyyətlərini gözləməklə leksik normaya riayət edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət, cədvəllər

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, şərh, şəxələndirmə

İŞ FORMALARI

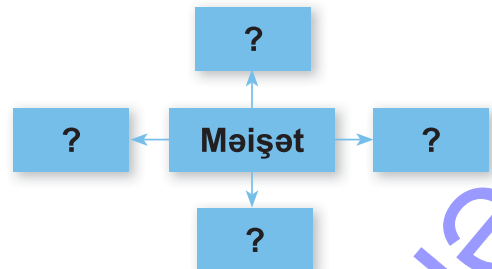
qruplarla

Mirzə Səfər (IV dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. Qeyd edək ki, bu tapşırığın yoxlanılması cari dərş ərzində öyrəniləcək məişət üslubunun izahı üçün ilkin addımdır. Şagirdlərə verilmiş bu tapşırıq (31-ci tapşırıq) yoxlanılarkən obrazların nitqinin özünəməxsusluğu, onların ədəbi dilə uyğunluğu diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Motivasiya: “Məişət” sözünün leksik mənasını açmaq üçün şəxələndirmə üsulundan istifadə edə bilər.

Şagirdlərin cavabları dinlənilib qeyd olunur.

Tədqiqat sualı: *Məişət üslubu nədir və onun hansı özünəməxsusluğu var?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata müəllimin izahı ilə başlamaq olar. Məişət üslubu haqqında məlumat verilir. Yeni dərsin izahı zamanı müəllim ayrı-ayrı şəxslərin, o cümlədən sinifdəki şagirdlərin bəzilərinin danışığına diqqəti yönəltməli, onların nitqindəki sərbəstliyi, ailədə, cəmiyyətdə və öz aralarında söz və ifadələrin işlədilməsini və onun səbəbini izah etməlidir. İzah zamanı bu üslubun da ədəbi dilin normalarından kənara çıxması nümunələr vasitəsilə xüsusi vurğulanması məqsəduyğundur.

Tədqiqatın davamı kimi iş qruplarda aparılır. Bütün qruplara dərslərdəki 32-ci tapşırıq icrası tapşırıla bilər.

Məlumat mübadiləsi: Müəyyən vaxtdan sonra qruplar təqdimat edirlər. Təqdimat əsa-

sında müzakirə təşkil edilir və dialektlər, vulqarizmlər və varvarizmlərin özünəməxsus xüsusiyyətləri aydınlaşdırılır, onların dildəki rolu və əhəmiyyəti izah edilir. Məişət üslubunun xüsusiyyətləri bir daha dəqiqləşdirilir. Bu zaman xarici dil fənninə də inteqrasiya reallaşdırılır.

Nəticələrin çıxarılması: Deyilən fikirlər əsasında ümumiləşdirmə aparılır: Ədəbi dilin qayda-qanunlarını gözləməklə məişət üslubu sərbəstliyi, təbiiliyi ilə, ancaq şifahi şəkildə mövcudluğu ilə digər üslublardan fərqlənir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə istədikləri sənətkarın əsərlərindəki məişət üslubuna aid nümunələrin seçilib yazılması tapşırıla bilər. Bu həm də ev tapşırığı kimi də icra edilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	I	II	III	IV
Meyarlar				
Söz və ifadələri üsluba görə fərqləndirmə				
Üslub müəyyənləşdirmə				
Cümlə qurma				
Leksik normaya riayət etmə				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri təqdimedilmə formasına görə fərqləndirir.
- Normalara uyğun cümlə konstruksiyaları qurur.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.4. Mətndəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lüğət

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Mirzə Səfər (V dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərs formasına görə digər dərslərdən fərqlənir. Dərsə dərslikdəki 33-cü tapşırığın icrası ilə başlanılır. Mətn oxunur, tapşırıqlar kollektiv şəkildə icra edilir. Yarımçıq cümlələrdən istifadə, dilin sadə və aydın olması məişət üslubuna xas olan xüsusiyyət kimi qeyd olunur. Çərçivəyə alınmış sözləri müvafiq olaraq *aludə oldu* (həvəsləndi), *təngid etdi* (razılaşmadı, diqqətini cəlb etdi) sözləri ilə əvəz olunması məqsədəuyğundur.

Bu tapşırığın icrası şagirdlərin söz ehtiyatının zənginləşməsinə xidmət etməklə yanaşı onların məntiqi təfəkkürünün inkişafına da səbəb olur.

Mətnə aid növbəti tapşırığın icrası fənn daxili şaquli inteqrasiyanın reallaşması üçün nəzərdə tutulub. Şagirdlərin 9-cu sinifdə əldə etdiyi bilik və bacarıqlar tapşırığın icrası zamanı bir daha inkişaf etdiriləcək.

Müəllim xalq dili ilə bağlı müzakirə təşkil edir. Şagirdlərin cavabları qeyd olunur.

Müzakirəni davam etdirmək üçün müəllim sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq müxtəlif üslublarda tərtib edilmiş mətnlərdən ibarət iş vərəqlərini qruplara təqdim edir.

Bu mətnlərin tərkibində varvarizmlər, vulqarizmlərin işlənməsi məqsədəuyğun olar. Cəfər Cabbarlının əsərlərindəki müvafiq ifadələr işlənmiş hissələri nümunə kimi də götürmək olar. Mətnlər üzərində işləyən şagirdlər müəyyən etməlidirlər ki, xalq danışığı dilində bir çox ifadələrə rast gəlmək olar və bu ifadələr öz əksini həm məişət üslubunda tapır, həm də bədii üslubda tipin dilində işlənir. Bu cür ifadələrin işlədilməsi ədəbi dilin nor-

malarının pozulmasına, dildə yad ifadələrin yerləşməsinə səbəb olur.

Venn diaqramı vasitəsi ilə xalq danışığı dili ilə ədəbi dil müqayisə edilir, onların oxşar və fərqli xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir.

Müəllimin nəzərinə sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq hazırda danışığı dilində özünə yer alan və gözəlliyinə xələl gətirən yad ifadələrin işlənməsini, bunun səbəbini də müzakirə etmək olar. Dilimizin saflığının qorunub saxlanması istiqamətində dövlət səviyyəsində atılan addımlar da şagirdlərin bir daha nəzərinə çatdırıla bilər.

I	II	III	IV
Mətnləri müqayisə etməkdə çətinlik çəkir.	Mətnləri müəllimin köməyi ilə müqayisə edir.	Mətni formasına görə müqayisə edir.	Arqumentlər göstərərək mətni müqayisə edir.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyalarını qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurarkən səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №3

KÖRPÜ

Bir zamanlar kiçik bir kənddə bir-birinə qonşu olan iki qardaş yaşıyırdi. Onların böyük bir tarlası var idi. Bir yerdə əkir, bir yerdə becərirdilər.

Günlərin bir günü iki qardaş arasında kiçik bir anlaşılmazlıq baş verdi. İnciklik günbəgün böyüdü və onların ayrılığına səbəb oldu. Onlar hər şeyi bölmək məcburiyyətində qaldılar. Hətta əkib becərdikləri tarlanı da böldülər. Artıq qardaşlar bir-birinin üzünə belə baxmırdılar, çünki onlar danışanda sözləri düz gəlmirdi.

Bir gün böyük qardaş bir usta çağırır deyir:

– Bu dərənin o tayındakı həyat mənim üçün qardaşımdır. Keçən həftəyə qədər onun həyəti ilə mənim həyətim arasında bir yol var idi. Amma qardaşım söz-söhbətdən sonra bir dərə qazdırdı. İndi aranızdakı yol dərəyə çevrilib. Ona görə də səni çağırdım ki, aramızda üç metir hündürlükdə bir hasar çəkəsən. İstəyirəm ki, nə onu görüm, nə də onu xatırladan həyat-bacanı. Madam ki, o məni görmək istəmir, heç mən də onu görmək istəmirəm.

Usta heç bir söz demədi. Ona lazım olan alətləri götürdü ki, işə başlasın. Ev sahibi alış-verişə getdikdən sonra usta işə başladı və axşama qədər çalışıb işini tamamladı.

Axşqam evə dönən qardaş gördüklərinə çaşır qaldı. Usta hasar əvəzinə dərəni birləşdirən məhəcərli bir körpü salmışdı. O gah ustaya, gah da körpüyə baxdı.

Böyük qardaş hələ çaşkınlıqdan özünə gəlməmişdi ki, qarşıdan kiçik qardaşın ona sarı gəldiyini gördü.

– Mən çox haksızlıq etdim, sən isə böyüklük edib əlini mənə uzatdın, – deyər kiçik qardaş böyük qardaşının boynuna sarıldı. Hər ikisi həyəcədən dolmuşdu. Elə hey bir-birlərinə nə isə deyirdilər. Birdən böyük qardaş uzaqlaşan ustanı görüb səsləndi:

– Dayan, getmə, görülsə çox işləriniz var. Əgər qalsan, sən də bizə qardaş olarsan.

Usta gülümsəyərək dedi:

– Mən buradakı işimi tamamladım. Getməliyəm, hələ tikiləsi çox körpülər var.

1. Mətn hansı üslubdadır? Fikrinizi əsaslandırmaq üçün ən azı iki fakt yazın.

---

2. “Hələ çox tikiləsi körpülər var” ifadəsini necə başa düşürsünüz? Usta bununla nə demək istəyirdi?

---

3. Mətnə səhv yazılmış sözləri müəyyənləşdirin və düzgün şəkildə yazın.

---

4. Birinci abzasın birinci və ikinci cümlələrini bir cümləyə çevirib yazın.

---

5. Mətnə işlədilən bağlayıcıları seçib məna növlərinə görə qruplaşdırın.

---

6. Körpü yazının hansı tipinə aiddir? Fikrinizi əsaslandırın.

---

7. Mətnə tərkibində iki qoşma işlənən cümlələri müəyyənləşdirin və nümunə kimi 2 cümlə seçib yazın.

---

8. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz edərdiniz?

---

9. Ustanın gördüyü işi necə qiymətləndirirsiniz? Fikirlərinizi 2-3 cümlə ilə ifadə edin.

---

10. Mətnədən ədatla başlanan cümləni seçib yazın.

---

11. Mətnədən mürəkkəb cümlənin növlərinin hər birinə aid nümunə seçib yazın.

---

12. Mətnədən həmcins xəbərlə cümləyə aid nümunə seçib yazın.

---

13. Mətnədən feili sifət tərkibi ilə ifadə olunan təyinlə başlayan cümləni seçib yazın.

---

14. Mətni xülasə şəklində 4-5 cümlə ilə yazın.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki məlumatların təqdimetmə formasını fərqləndirir.
- Söz və ifadələrə görə mətni üslubi cəhətdən təhlil edir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Sözün leksik və qrammatik məna xüsusiyyətlərinə riayət edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

kollektiv, qruplarla

İŞ FORMALARI

diqqətli oxu, müzakirə

“Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim “*Qanunlar hamı üçün eyni məna daşımalıdır*” ifadəsini necə başa düşürsünüz? sualı ilə müzakirə təşkil edə bilər. Şagirdlərin fikirləri dinlənir. Qanunların cəmiyyətin və dövlətin inkişafında oynadığı rol aydınlaşdırılır. Diqqət qanunlarla yanaşı, digər rəsmi sənədlərə də yönəldilir və onların da əhəmiyyəti müəyyənləşdirilir.

Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər qanunu, sadəcə, mətn kimi oxumasınlar, həm də

dərk etsinlər ki, qanunun aliliyi hamı üçün əsas şərtidir, qanunun tələblərinə hamı əməl etməlidir.

Tədqiqat sualı: *Qəbul edilmiş qanun və digər sənədlərin dili necə olmalıdır?*

Tədqiqatın aparılması: Sınıf qruplara bölünür. Müəllim fəndaxili inteqrasiya edərək şagirdlərin indiyədək öyrəndikləri bəzi əməli yazı növlərinə aid nümunə yazmaq tapşırı

bilər. Məsələn I qrupa elan, II qrupa ərizə, III qrupa arayış yazmaq tapşırıqlar. Qrupların yazdıqları əməli yazı nümunələri oxunur, təhlil edilir. Diqqət onların dil xüsusiyyətlərinə yönəldilir, müzakirə təşkil edilir. Müəllim yeni mövzunu da izah edir, rəsmi-ışgüzar üslub, onun formaları, üslubi xüsusiyyətləri haqqında məlumat verir.

Dərslikdə verilmiş müvafiq Qanun oxunur, mətnə xas olan xüsusiyyətlər dəqiqləşdirilir. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir. Müəllim səh. 142-də verilən qaydanı şagirdlərə izah edir. Rəsmi və işgüzar sənədlərin oxşar və fərqli cəhətləri faktlarla şagirdlərə izah edilir. Dərslikdəki 1, 2, 3 və 4-cü tapşırıqlar kollektiv formada yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Müəllimin izahı və şagirdlərin müvafiq bilik və bacarıqları əsasında ümumiləşdirmələr aparılır, rəsmi-ışgüzar üslubun xüsusiyyətləri dəqiqləşdirilir: Bu üslubda fikir yığcam olur, artıq söz və obrazlı ifadələr işlədilmir. Sintaksisi məhdud olur, rəsmi sənədləri xüsusi mütəxəssislər, işgüzar sənədləri isə hər bir şəxs özü hazırlaya bilər və s.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 143-dəki 5-ci tapşırıq verilir.

Ev tapşırığı: Səh. 143-də verilmiş 6-cı tapşırıq (qəzet maketi üçün məlumat toplamaq) verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır:

I	II	III	IV
Məlumatları təqdimetmə formasına görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə məlumatları təqdimetmə formasına görə fərqləndirir.	Bəzi səhvlərə yol verərək məlumatları təqdimetmə formasına görə fərqləndirir.	Müstəqil olaraq məlumatları təqdimetmə formasına görə fərqləndirir.
Söz və ifadələrə görə mətni üslubi cəhətdən təhlil edərkən çətinlik çəkir.	Əlavə suallar vasitəsilə mətni üslubi cəhətdən təhlil edir.	Söz və ifadələrə görə mətni təhlil edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Söz və ifadələrə görə mətni üslubi cəhətdən müstəqil təhlil edir.
Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirdikdə bəzi səhvlərə yol verir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu fikrini əsaslandıraraq müəyyən edir.
Sözün leksik-qrammatik xüsusiyyətlərini çətinliklə ayırır.	Sözün leksik-qrammatik xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə ayırır.	Sözün leksik-qrammatik xüsusiyyətlərinə riayət edəndə bəzi səhvlərə yol verir.	Sözün leksik-qrammatik xüsusiyyətlərinə riayət edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.2.1., 2.2.2.,
4.1.2., 4.1.3.

MÖVZU 2

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətni düzgün oxuyur.
- Mətnin abzaslarını müəyyənləşdirir.
- Fonetik dil normalarına riayət edir.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərbay. tar. – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

Coğ. – 3.2.2. Siyasi münasibətlərin xəritədə yaratdığı dəyişiklikləri qeyd edir.

RESURLAR

dərslük, iş vərəqləri,
cədvəllər, xəritə

İŞ ÜSULLARI

diqqətli oxu, ikihissəli
gündəlik, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, cütlərlə

Vatikandan gələn var (I dərsl)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Dərslükdə səh. 149-da verilmiş xəritə üzərində iş aparılır. 18-ci əsrə aid xəritə ilə müasir Azərbaycanın xəritəsi müqayisə edilir. Diqqət Azərbaycanın əsrlər boyu müxtəlif hücum və talanlara məruz qalmasına, itirilən maddi və mənəvi sərvətlərə yönəldilir. Azərbaycan tarixi və Coğrafiya fənlərinə inteqrasiya edilir, şagirdlərin fikirləri dinlənilir, müzakirə edilir, ümumiləşdirilir.

Tədqiqat sualı: *İtirilmiş maddi və mənəvi sərvətləri hansı yolla əldə etmək olar?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslükdəki mətn diqqətli oxu üsulu ilə oxunur. Oxu zamanı məndəki bütün təfərrüatlara diqqət yetirilir, yeri gəldikcə təhlil edilir. Tarix fənnindən əldə edilmiş biliklər yeri gəldikcə yada salınır, məndəki faktlara kollektiv şəkildə fikir bildirilir. Bu işə oxunan mətnin asanlıqla

yadda saxlanılmasına kömək edən bir amildir. Mətn oxunduqdan sonra səh. 146-da verilmiş fonetik normaya uyğun tapşırıqlar yerinə yetirilir. Tədqiqat cütlərlə iş formasından istifadə edilərək davam etdirilir. Müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq ikihissəli gündəlik cədvəlini cütlərə təqdim edərək onların mətndə diqqətini çəkən faktları müəyyənləşdirməyi tapşıra bilər.

Mətnə diqqətimi ən çox cəlb edən fakt	Səbəbi
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.

Cütlərə bu tapşırığı icra etməklə yanaşı, səh. 148-də verilmiş durğu işarələri ilə bağlı tapşırıq və 15-ci tapşırıq icra edilir.

Məlumat mübadiləsi: Cütlər təqdimat edir və bu əsasda müzakirələr təşkil edilir. Söylənilmiş fikirlərə münasibət bildirilir.

Müzakirə mərhələsində 2, 3, 5, 6-cı tapşırıqlar üzərində iş aparılır.

Nəticələrin çıxarılması: Bu mərhələdə müəllim fəndaxili inteqrasiya edir. Şagirdlərin əldə etdikləri biliklər əsasında, ümumiləşdirmə aparmaq məqsədilə əlavə suallardan istifadə edilə bilər. Yekun nəticə çıxarılır. Vaxtilə Azərbaycana məxsus olan, indi isə dünyanın ən görkəmli muzey və kitabxanalarında saxlanılan mənəvi və maddi sərvətlərin həqiqi sahibi azərbaycanlılardır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Müəllim itirilmiş sərvətlərimiz haqqında təqdimat hazırlamaq tapşıra bilər. Ya da 4-cü tapşırıq verilə bilər. Qurulan dərstdən asılı olaraq, cavab həm yazılı, həm də şifahi şəkildə ola bilər. Yazının 5-6 cümlə ilə verilməsi kifayətdir.

Ev tapşırığı: 1-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə dərsin məqsədlərinə görə müəyyən edilmiş meyar cədvəlinə əsasən aparılır. Qiymətləndirmədə düzgün oxuma, müəyyənləşdirmə, normalara riayət etmə, istifadə etmə bacarıqları nəzərə alınə bilər.

Meyarlar Cütlər	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Mətni düzgün oxuma										
Abzasları müəyyənləşdirmə										
Fonetik dil normalarına riayət etmə										
Durğu işarələrindən düzgün istifadə etmə										
Cəmi:										

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnə nöqsanı müəyyənləşdirir.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
- Sözü qrammatik məna xüsusiyyətlərini gözləməklə normaya riayət edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sxemlər

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Vatikandan gələn var (II dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır. Müəllim daha çox mətnin məzmununu mənimsəməyə xidmət edən sualları dəyərləndirir. Yaxşı olar ki, müəllim özü də həmin abzasla bağlı bir neçə sual tərtib etsin. Həmin sualları şagirdlərə təqdim etsin, müəllim və şagirdlərin sualları arasında müqayisə aparılsın. Tərtib olunan suallardan hansının daha yaxşı olduğu diqqətə çatdırılır. Müəllim bu mərhələdə frontal sorğudan istifadə edə bilər. Dərsdə icra olunacaq tapşırıqların xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq şagirdlərin aşağı siniflərdə əldə et-

dikləri biliklərə əsasən sinfə aşağıdakı suallarla müraciət etmək olar: *Sözüün leksik mənası nəyə deyilir?, Yaxın mənalı sözlər hansı sözlərdir?, Baş və budaq cümlə hansı şərti işarələrlə göstərilir?, Sadə cümlənin hansı növləri var?* və s.

Tədqiqat sualı: *Mətnə aid verilmiş sual və tapşırıqlar nəyə xidmət edir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat qruplarla iş formasında aparılır. Dərslikdəki tapşırıqlardan istifadə edərək iş vərəqləri hazır-

lanılıb qruplara təqdim olunur. I qrupa 7, 9, 14-cü tapşırıqlar, II qrupa 8, 10, 16-cı tapşırıqlar, III qrupa 11, 12, 18-ci tapşırıqlar, IV qrupa 13, 19, 20-ci tapşırıqların icrası tapşırılır.

Məlumat mübadiləsi: Müəyyən vaxtdan sonra qruplar təqdimat edirlər, cavablar dinlənilir, müzakirə edilir. Dərsin bu mərhələsində xarici dil fənninə də inteqrasiya etmək mümkündür.

Nəticələrin çıxarılması: Söylənilən fikirləri ümumiləşdirərək belə müəyyən olunur ki, düzgün verilmiş sual və tapşırıqlar mətnin məzmununun, lüğət tərkibinin, dil xüsusiyyətlərinin və s. mənimsənilməsinə xidmət

edir. Suallar fənlərarası, eləcə də mövzulararası əlaqənin qurulmasına kömək edir.

Mətn üzərində iş aparmaq üçün dərslikdə verilmiş suallar barədə də şagirdin fikrini soruşmaq məqsəduyğun olar: “Bu sualı bəyəndinmi?”, “Sən bu sualı necə verərdin?”, “Mətn üzərində iş aparmaq üçün hansı sualları təklif edərsən?” və s.

Yaradıcı tətbiqetmə: Yaradıcı iş kimi 17-ci tapşırıq verilə bilər. Bu tapşırığın icrası şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürün inkişafını da reallaşdırmaqla, onlarda yazılı nitq bacarıqlarının inkişafına zəmin yaradır. Tapşırığın ardını icra etmək ev tapşırığı kimi də verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki məntiqi nöqsanları çətinliklə müəyyən edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Mətndəki məntiqi nöqsanları müəyyən edir.
Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurarkən səhvlərə yol verir.	Müəllimin köməyi ilə müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.	Ədəbi dilin tələblərinə uyğun müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
Sözün qrammatik məna xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Sözün qrammatik məna xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Sözün qrammatik məna xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.	Sözün qrammatik məna xüsusiyyətlərini gözləməklə normaya riayət edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Abzasları tezislər şəklində ifadə edir.
- İfadə edəcəyi fikrə üslub seçir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 1.1.2. Dinlədiyi mətndəki fakt və hadisələri qruplaşdırır, ümumiləşdirmələr aparır.

X.d. – 2.1.1. Fakt və hadisələri şərh edir.

RESURLAR

dərslik, qiymətləndirmə
cədvəli

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Vatikandan gələn var (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə hər hansı bir elmi mətn təqdim edir. Həmin mətndən əsas müddəaların və ya fikirlərin seçilməsini tapşırır. Sonra *“Nə üçün bunları əsas müddəalar hesab edirsiniz?”* sualı ilə şagirdləri müzakirəyə cəlb edir. Ola bilər ki, şagirdlər səhvə yol versinlər.

Müəllim bu mərhələdə diqqəti dərslikdəki 21-ci tapşırığa yönəldir. Mətdən nümunə kimi seçilmiş cümlələr əsas müddəanın çıxarılması üçün verilmiş ardıcılıqla iş aparılır.

Şagirdlər proseslə tanış olurlar. Sonra mətn üzərində iş aparılır. Bu tapşırığın ilk mərhələdə qrupla və ya cütlərlə icrası məqsədə uyğundur.

Tədqiqat sualı: *Tezis nədir və hansı xüsusiyyətlərə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat müəllimin şərhilə başlaya bilər. Müəllim tezis haqqında şagirdlərə məlumat verir, ona aid xüsusiyyətləri izah edir. Bu cəhətdən dərs-

likdə səh. 151-də verilmiş məlumat və izah daha xarakterikdir. Əsas müddəaların çıxarılmasında söz və söz birləşmələrinin, anlayışların əvəz edilməsinin əhəmiyyəti şagirdlərə başa salınır. Tezislərin yazılmasında lakonik və aydın ifadələrin vacibliyi vurğulanır. “Vatikandan gələn var” mətnində nömrələnmiş abzaslardakı fikirlər ümumiləşdirilir, əsas məqamlar seçilib yazılır. Şagirdlərin işləri müzakirə edilir.

22-ci çalışmanın icrası isə tezis və xülasənin fərqli cəhətlərinin şagirdlərə mənimsədilməsi məqsədini daşıyır. Bu tapşırıq tezis və xülasəyə aid xüsusiyyətləri daha dərindən mənimsəmək üçün nəzərdə tutulub. Fərqləndirici xüsusiyyətlər səsli oxu üsulundan istifadə etməklə, oxudulur, hər bir müddəa izah edilir, əsaslandırılır.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlərin bir neçəsindən yazdıqları tezis və xülasələr soruşu-

lur. Yaxşı olar ki, bu mərhələdə müəllim zəif, orta, güclü səviyyəyə malik olan şagirdlərin hərəsindən birinin yazılarını oxutsun. Bu cür tapşırıq yoxlama yeni dərsin şagirdlər tərəfindən daha yaxşı mənimsədilməsinə şərait yaradır. Müxtəlif səviyyəli şagirdlərin cavablarına münasibət bildirmək həm də şagirdlərdə tənqidi təfəkkürün inkişafına səbəb olur.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələrdə söylənilən fikirlər ümumiləşdirilir, bildirilir ki, tezislər yazılmamış mətnlər üçün hazırlıq mərhələsidir, yığcam şəkildə ifadə olunan qeydlərdir və s.

Qiymətləndirmə: Bu dərs üçün özünü-qiymətləndirmədən istifadə etmək məqsədəuyğundur. Şagirdlər meyarlar əsasında dərsdəki fəaliyyətlərini qiymətləndirə bilirlər.

Meyarlar Ballar	5	4	3	2	1
Abzasları tezis şəklində ifadə etdim.					
İfadə etdiyim fikrə uyğun üslub seçdim.					
Cəmi:					

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 2.1.2.,
2.2.2., 3.1.1.,
3.1.3.

MÖVZU 5

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki nöqsanları müəyyən edir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Mətni tezislər şəklində ifadə edir.
- İfadə etdiyi fikrə üslub seçir.
- Mətni təhkiyə şəklində yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazır.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri,
sxem-diaqram

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn
diaqramı, sorğu

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Vatikandan gələn var (IV dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərşə frontal sorğu ilə başlaya bilər. Bu sorğu tezis və xülasə ilə bağlı aparılmalıdır. Sorğuda əsas məqsəd ke-
çən dərşin təkrarlanması və möhkəmləndiril-
məsidir.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin formalaşma-
sında üslubların hansı rolu var?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərş-
likdəki 23-cü tapşırığın icrası ilə başlamaq
olar. Bütün qruplara mətnin üzərində iş apar-
maq üçün eyni tapşırıqlar verilir. Məqsəd
eyni tapşırığın müxtəlif qruplar tərəfindən
necə yerinə yetiriləcəyini, eyni zamanda diq-
qətini yoxlamaqdır. Tapşırığın yerinə yetiril-
mə qaydası dərşlikdə verilmişdir.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir, cavablar dinlənilir və müzakirə edilir. Bu zaman müəllim əlavə yönəldici suallardan da istifadə edə bilər.

Müəllim şagirdlərlə mətnin üslubu üzərində xüsusi iş aparır. Əvvəlcə diqqəti tapşırığın şərhinə yönəldir. Mətnin sırf elmi üslubda olub-olmadığına dair qısa sorğu keçirir. Suallar elə qoyulmalıdır ki, şagird mətnin tam elmi üslubda olmadığını dərk edə bilsin, tapşırığın şagirdin diqqətini yoxlamaq üçün qəsdən səhv qoyulduğunu anlaya bilsin.

Müəllim mətndən həm publisistik, həm də elmi üsluba məxsus xüsusiyyətlərin olduğu-

nu şagirdlərə izah edir. Onları müəyyənləşdirməyi şagirdlərə tapşırır. Bu həm də 11-ci sinifdə elmi-publisistik üslubu öyrənmək üçün bir növ zəmin yaradır.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnlərin formalaşmasında üslubların əhəmiyyəti var. Üslubdan asılı olaraq mətnlərdəki ideya, fikir və faktlar müxtəlif yollarla digərlərinə çatdırıla bilər.

Ev tapşırığı: Səh. 153-dəki 24-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki nöqsanları müəyyən etməkdə çətinlik çəkir.	Mətndəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Mətndəki nöqsanı müəyyən edir.	Mətndəki nöqsanı izah edərək müəyyən edir.
Mətnin üslubunu müəyyən edəndə çətinlik çəkir.	Əlavə suallar vasitəsilə mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirəndə cüzi səhvə yol verir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
Mətni tezislər şəklində ifadə edəndə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə mətni tezislər şəklində ifadə edir.	Mətni tezislər şəklində ifadə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətni müstəqil şəkildə tezislər kimi ifadə edir.
Fikrini ifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə fikrini ifadə edir.	Fikrini ifadə edəndə bəzi səhvə yol verir.	Uyğun üslub seçərək fikrini ifadə edir.
Mətni təhkiyə şəklində çətinliklə yazır.	Mətni müəllimin köməyi ilə təhkiyə şəklində yazır.	Mətni təhkiyə şəklində yazarkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mətni təhkiyə şəklində yazır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.2., 2.2.1.,
3.1.2., 4.1.4.

MÖVZU 6

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlar vasitəsilə fikrini əsaslandırır.
- Mətni düzgün oxuyur.
- Mətn formalaşdırıb yazır.
- Mövzuya uyğun olaraq hekayəni davam etdirir.

İNTEQRASIYA

Azərb. tar. – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri,
orfoqrafiya lüğəti,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

sorğu, proqnozlaşdırılmış
oxu, yazı

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Əsir ağacın hekayəti (I dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim bu mərhələni səh. 154-də verilmiş 1-ci tapşırığın icrası ilə başlaya bilər. Şəklə əsasən şagirdlərin söylədikləri fikirlər ümumiləşdirilir. Müzakirənin davamı olaraq müəllim İnternet materiallarından istifadə edərək Kəlbəcərin işğalı ilə bağlı sənədli film də nümayiş etdirə bilər.

Tədqiqat sualı: *Müharibə insanlara, təbiətə hansı ziyanlar vurur?*

Tədqiqatın aparılması: Mətn oxunur. Səh. 157-də *Sizcə, Ata Çinar hansı hadisələrin şahidi ola bilərdi?* sualına qısa mətn tərtib etmək və hekayəni davam etdirmək cari dərşin əsas məqsədi olduğundan müəllim şagirdlərə istiqamət vermək üçün lazımı tövsiyələr verməlidir. Bu zaman Azərbaycan tarixi fənninə inteqrasiya da edilə bilər. Xalqın başına gətirilən faciələr, itirdiyiniz maddi-

mənəvi sərvətləriniz şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır.

Mətnin ardını tamamlamaq üçün yaxşı olar ki, sinif üzrə vahid bir yazı tərtib edilsin. Ona görə də sinfi 5 qrupa bölmək məqsədəuyğundur.

I qrup Ata Çınarın rastlaşdığı faciəni, II qrup dərslərdə verilmiş planın (səh. 156) 1-ci, III qrup planın 2-ci, IV qrup planın 3-cü, V qrup isə planın 4-cü bəndinə əsasən öz fikirlərini qələmə ala bilər. Müəllim iş prosesində daim şagirdlərə üslubun və vahidliyin qorunması üçün istiqamət verməlidir.

Qeyd edək ki, əvvəlki dərslərdə də sinif üzrə vahid mətnlərin yazılması tövsiyə olunmuş və ardıcılıq izah edilmişdir. Səh. 156-da hekayə yazmaq üçün istiqamətlər də şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalı, həmin tələblərə əməl edilməyin vacibliyi vurğulanmalıdır.

Çünki bu tələblər yerinə yetirilməklə fəndaxili inteqrasiya edilir, nəticədə şagirdlərin əldə etdikləri biliklər dərinləşdirilir, müvafiq bacarıqları inkişaf etdirilir.

Məlumat mübadiləsi: Müəyyən vaxtlardan sonra qruplar təqdimat edir, yazılar dinlənir. Yeri gəlsə, müəllim düzəlişlər edir.

Nəticələrin çıxarılması: Hekayənin sonluğu yazılıb müzakirə edildikdən sonra ümumi rəy formalaşdırılır: Müharibə təkcə insanlara deyil, eyni zamanda təbiətə də ziyan vurur. Erməni vandalizmi istər cəmiyyətə, istərsə də təbiətə ziyansız ötüşməyib.

Ev tapşırığı: Müəllim hekayənin ardını fərqli sonluqla bitirməyi tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır. (Dərsin meyarları fikir əsaslandırma, düzgün oxuma, mətn-yazma kimi də götürülə bilər.)

I	II	III	IV
Fikirlərini faktlarla əsaslandırmağa çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə fikirlərini faktlarla əsaslandırır.	Fikirlərini faktlarla əsaslandırır.	Faktları düzgün seçərək fikirlərini əsaslandırır.
Mətni düzgün oxumağa çətinlik çəkir.	Mətni düzgün oxuyanda bəzi səhvə yol verir.	Mətni düzgün oxuyur.	Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyur.
Mətn yazmaqda çətinlik çəkir.	Mətn yazarkən səhvlərə yol verir.	Mətn yazır.	Mətn yazarkən fikirlərini əsaslandırır.
Yazısını mövzu ilə əlaqələndirə bilmir.	Yazısını mövzu ilə əlaqələndirərkən çətinlik çəkir.	Yazısını mövzu ilə əlaqələndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mövzuya uyğun olaraq hekayəni davam etdirir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 1.2.2.,
1.2.3., 4.1.1.,
4.1.2., 4.1.3.

MÖVZU 7

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnə rast gəldiyi səhvləri müəyyənləşdirir.
- Əlavə faktlarla fikrini əsaslandırır.
- Əlavə faktlarla nitqini zənginləşdirir.
- Müxtəlif cümlə konstruksiya qurur.
- Sözlərin leksik və qrammatik mənalarını müəyyənləşdirir.
- Düzgün işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan tar. – 1.1.1. Mənbələr əsasında Azərbaycanın tarixi keçmişini və müasir dövrünü müqayisə edir, təqdimatlar hazırlayır.

X.d. – 4.1.1. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

cütlərlə, kollektiv

Əsir ağacın hekayəti (II dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərslikdə səh. 157-də verilmiş 4-cü tapşırığın icra edilməsi ilə dərsə başlaya bilər. Şagirdlərin “Zəngilan çinar meşəsi” mətni ilə “Əsir ağacın hekayəti” mətni arasında oxşar faktlara aid fikirləri müzakirə edilir, S.Vurğunun “Çinarın şikayəti” şeirindəki çinarın şikayəti ilə Ata çinarın “acına-caqlı taleyi” müqayisə edilir.

Tədqiqat sualı: *Mətnin mövzu və ideyası nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat cütlərlə iş formasında aparılır. Cütlərə dərslikdəki 2, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 və 15-ci tapşırığın icrası tapşırılır.

Məlumat mübadiləsi: Cütlər təqdimat edirlər. Cavablar dinlənir, lazım gələrsə,

düzəlişlər edilir və müzakirə edilir. 16-cı tapşırıq da kollektiv şəkildə yerinə yetirilir. Mətnəki uyğunsuzluq Kəlbəcərin işğal tarixi ilə bağlıdır.

Müzakirə mərhələsində müəllim “Müharibə sizin anlamınızda nədir?”, “Müharibə ancaq fəlakətmi gətirir?”, “Sizcə, hər faciənin içində bir xeyir var” fikri doğrudurmu?” və s. suallarla şagirdə müraciət edir. Müəllim şagirdi nikbin notlara kökləməyə çalışmalıdır.

Müharibə 20% torpaqlarımızın itirilməsinə, xeyli sayda insan tələfatına, faciələrə səbəb olsa da, millət ruhdan düşmədi, özünü toparladı. Ölkəmizdə quruculuq işlərinə böyük təkan verildi, müstəqillik əldə olundu. Müstəqil Azərbaycan quruldu və s.

Daha sonra 17-ci tapşırıq şifahi şəkildə yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Nəticədə müəyyən olunur ki, mətnə ermənilərin ata-baba torpaqlarımıza silah gücünə sahib olması ilə yanaşı, soydaşlarınıza, təbiətə vurduqları ziyan, tarixi saxtalaşdırmaq, azərbaycanlı əsirlərin beynəlxalq aləmdən gizlədilməsi və onlardan orqan biznesində istifadə edilməsi və s. problemlər qabardılıb.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərsləkdəki 5-ci tapşırıq verilə bilər. Bu tapşırığın icrası Azərbaycan tarixi fənninə inteqrasiyanı da reallaşdırır.

Ev tapşırığı olaraq 6-cı tapşırıq nəzərdə tutulub və layihənin yerinə yetirilməsi üçün növbəti bir addımdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar Cütlər	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
Səhvləri müəyyən- ləşdirmə													
Fikir əsaslandırma													
Nitq zənginləşdirmə													
Cümlə qurma													
Sözlərin qrammatik və leksik mənalərini müəyyənləşdirmə.													
Durğu işarələrindən istifadə													
Cəmi:													

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzuya uyğun olaraq rəsmi üslub seçir.
- Mövzu ilə bağlı mətn yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslər, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı, təqdimat, sorğu

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Əsir ağacın hekayəti (III dərslər)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərs 18-ci tapşırığın icrasına həsr olunmalıdır. Qanun hazırlamaq şagirdlərin yaradıcı, məntiqi və tənqidi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi istiqamətində atılmış növbəti bir addımdır. Əvvəlki dərslərdə şagirdlər müxtəlif üslublarda yazılmış mətnlər hazırlamışlar. Prinsip etibarilə cari dərslər də ötən yaradıcı mətnlərin hazırlanmasından fərqlənməməlidir.

Müəllim rəsmi üslubda ilk dəfə müstəqil olaraq mətn hazırlayacaq şagirdlərə xüsusi göstəriş və təlimatlar verir. Frontal sorğu və

sitəsilə rəsmi üsluba xas olan məqamlar, hansı sənədlərin rəsmi üsluba aid edilməsi aydınlaşdırılır.

Dərslərdə səh. 159-da verilmiş sxemə diqqət yönəldilir, əvvəl sənədin adı müəyyənləşdirilir, sonra həmin sənəddə hansı məsələlərin əks ediləcəyi müzakirə edilir. Sənədin giriş cümləsi və fəsillərin adları müəyyənləşdirilir.

Sınıf müvafiq qruplara bölünür və hər qrupa ayrı-ayrı maddələrin yazılması tapşırılır.

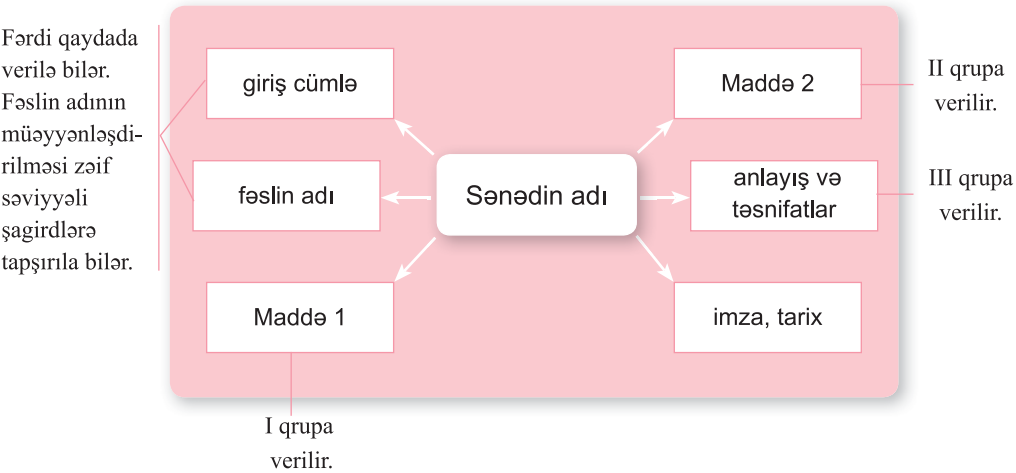
Qeyd: Qruplara eyni tapşırığı da vermək olar. Yəni hər qrup özünün “qanun”unu hazırlayır, sonra ən yaxşı iş seçilir.

Şagirdlər əvvəlki dərslərdə “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanun”u, “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” ilə tanış olublar. Ona görə də öz yazacaqları sənəddə həmin Qanunun strukturundan istifadə etmək olar.

Bu istiqamətdə müəllim şagirdləri məlumatlandırmalı və onların işinə nəzarət etməlidir.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar işlərini təqdim edir, müzakirələr aparılır. Müzakirə zamanı müəllim cümlələrin quruluşuna, söz və ifadələrin rəsmi üslubun tələblərinə uyğun düzgün və yerində işlədilməsinə diqqət yetirməlidir.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	Meyarlar	I	II	III
Üslub seçmə				
Mətn yazma				
Cəmi:				

LAYIHƏ

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2., 2.2.1.,
2.2.3., 3.1.1.

MÖVZU 9

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnləri təqdim edilmə formalarına görə fərqləndirir.
- Mətni düzgün oxuyur.
- Əsas fikirləri xülasə şəklində ifadə edir.
- Yazacağı mətnə üslub seçir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə edilərək oxu,
şaxələndirmə, təqdimat

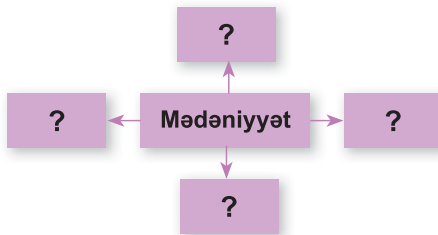
İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv

Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (I dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim şaxələndirmə üsulundan istifadə edərək *mədəniyyət* sözü ilə bağlı şagirdlərin fikirlərini öyrənə bilər.

Tədqiqat sualı: *Mətnin ideyası nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Dərslikdəki müvafiq mətnin oxusu təşkil edilir. Müzakirəli oxunun prinsiplərinə əməl edilərək mətn oxunur. Məqsəd şagirdlərin mövzu ilə bağlı müvafiq bilik və düşüncələrini başqaları ilə bölüşməyi təmin etmək və bütün sinfi müzakirəyə cəlb etmək və əldə olunan bilikləri ümumiləşdirməkdir.

Oxu prosesi başa çatdıqdan sonra səh. 160-da verilmiş orfoqrafik və orfoepik tapşırıqlar kollektiv şəkildə icra edilir. Sonra Lətif Kərimovdan verilmiş mətn oxunur, əsas mətnlə əlaqəsi müəyyənləşdirilir, mətnaltı tapşırıqlar icra edilir.

Tədqiqat fərdi iş formasında davam etdirilir.

Dərslikdəki 1, 2, 3, 5 və 6-cı tapşırıqlar fərdi olaraq yerinə yetirilir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlərin cavabları dinlənir, müzakirə edilir. Təbii ki, fərdi olaraq bütün şagirdlərin cavablarını dinləmək mümkün deyil, vaxt çatışmazlığı olacaq. Bu mənada da çalışmaq lazımdır ki, seçilən şagirdlər arasında dörd səviyyəyə uyğun tarazlıq gözlənilsin. Cavablar dinlənilməli, çatışmazlıqlar qeyd olunmalı, təhlil edilməlidir.

Nəticələrin çıxarılması: Məlum olur ki, Azərbaycana tarix boyu edilən hücumlar, törədilən talanlar, mənfur qonşularımızın məkrli əməlləri maddi-mənəvi sərvətlərimizin yad əllərə düşməsinə səbəb olmuşdur.

Qeyd: 4-cü tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilə bilər. Mətnin tezisləri sinifdə yazılır. Mətnin xülasəsini hazırlamaq ev tapşırığı kimi verilə bilər. Növbəti dərstdə isə yazıların müqayisəsi aparıla bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səh. 163-dəki 4-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə apararkən özünüqiymətləndirmədən istifadə məqsəduyğundur və dərsin nəticələrinə uyğun meyarlar əsasında şagirdlər özlərini qiymətləndirirlər.

Meyarlar / Ballar	1	2	3	4	5
Mətni formasına görə fərqləndirə bildim.					
Mətni düzgün oxudum.					
Mətnin xülasəsini yazdım.					
Mətn üçün düzgün üslub seçdim.					
Cəmi:					

MƏZMUN STANDARTLARI

4.1.1., 4.1.2.,
4.1.3.

MÖVZU 10

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Müxtəlif cümlə konstruksiyaqları qurur.
- Sözlərin leksik, qrammatik mənalərina riayət edir.
- Cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada (II dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllimin nəzərinə: Dərslikdə verilmiş tapşırıqlar əsas verir ki, cari dərş ancaq dil qaydaları məzmun xəttinə əsasən təşkil edilsin.

Motivasiya: Müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq frontal sorğudan istifadə edərkən şagirdləri tədqiqata hazırlaya bilər. Dərslikdəki tapşırıqlara uyğun leksikaya, tabeli

mürəkkəb cümlələrə, durğu işarələrinə aid suallarla sinfə müraciət edə bilər.

Tədqiqat sualı: *Mətn hansı xüsusiyyətlərə malikdir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür. Dərslikdəki sual və tapşırıqlar yazılmış iş vərəqləri qruplara təqdim edilir. I qrupa 6, 7, 14, 22-ci tapşırıqlar, II qrupa 8,

9, 15, 16-cı tapşırıqlar, III qrupa 10, 11, 17, 18-ci tapşırıqlar, IV qrupa 12, 19, 20, 21-ci tapşırıqların icrası tapşırıla bilər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər. Cavablar dinlənir və müzakirə edilir. Müzakirə zamanı səh. 164-dəki 13-cü tapşırıq da yerinə yetirilir.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələrdən aydın olur ki, məndə şagirdlərin söz ehtiyatını artırmaq, nitqlərini zənginləşdirmək üçün leksik tapşırıqlara imkan yaradan məqamlar da var.

Evə tapşırığı: Növbəti dərstdə məruzə hazırlamaq üçün müəllim şagirdlərə sorğu keçirməyi tapşırır. Sorğu zamanı istifadə olunan sualları müəllim də təqdim edə bilər. Yaxud şagirdlərin tərtib etdiyi sual müəllim tərəfindən yoxlandıqdan sonra tapşırıq icra edilə bilər.

Müəllim tərəfindən bölüşdürülmüş 4 qrupa fərqli suallarla sorğu keçirmək də tapşırıla bilər. Əsas hədəf o olmalıdır ki, məruzəni hazırlamaq üçün şagirdin növbəti dərstdə materialı olsun.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Cümlə konstruksiyaları qurmaqda çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə cümlə konstruksiyaları qurur.	Cümlə konstruksiyaları quranda bəzi səhvlərə yol verir.	Cümlə konstruksiyaları qurur.
Sözlərin leksik və qrammatik məna-larını çətinliklə müəyyənləşdirir.	Əlavə suallar verməklə sözün leksik və qrammatik məna-larına riayət edir.	Sözün leksik və qrammatik məna-larına riayət edir.	Fikrini əsaslandıraraq sözün leksik-qrammatik məna-larına riayət edir.
Durğu işarələrindən istifadə zamanı çətinlik çəkir.	Əlavə kömək vasitəsilə durğu işarələrindən istifadə edir.	Durğu işarəsindən düzgün istifadə edir.	Fikrini izah edərək durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Əldə etdiyi faktları dəyərləndirir.
- Yazacağı mətnə üslub seçir.
- Məruzə yazır.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, sorğu vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

sorğu, müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

fərdi, qruplarla, kollektiv

Məruzə yazmaq (I və II dərslər)

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərs şagirdlərin yazı bacarığını inkişaf etdirmək və yeni əməli yazı – məruzə yazmaq bacarığı formalaşdırmaq məqsədi dayışır. Məruzə yazmaq üçün əvvəldən müəllimin ötən dərstdə qruplaşdırdığı şagirdlər işlərini təqdim edirlər.

Qruplar sorğunun nəticələrini təqdim edirlər. Əldə edilmiş cavablar təhlil edilir, ümumiləşdirilir, məktəb kitabxanasının fəaliyyəti,

ora müraciət edən şagirdlərin sayı və onların əldə etdikləri kitablar və s. haqqında nəticə çıxarılır. Ümumi nəticəyə məktəb kitabxana işçilərinin rəyləri də əlavə edilir və mövzuya aid ədəbiyyatın siyahısı müəyyənləşdirilir.

Dərs məruzənin yazılmasına həsr edilir. Məruzəni yazmaq üçün qruplara iş vərəqləri təqdim edilir. I qrup giriş, II və III qruplar

məntiqi ardıcılıqla əsas hissəni (məsələn məktəb kitabxanasına müraciət edənlərin sayı, onların əldə etdikləri kitabların növləri, məktəb kitabxanasının kitab fondu, onun qruplaşdırılması, kitaba olan tələbatın hansı səviyyədə ödənilməsi, şagirdlərin əldə etdikləri kitablarla davranışı və s. əsas hissədə qeyd edilə bilər, IV qrupa isə nəticəni yazmaq tapşırıla bilər.

Hər qrup ayrı-ayrılıqda fərqli məruzələr də yazı bilər. Təbii ki, müəllim sinfinin səviyyəsini nəzərə almaqla bunu özü müəyyən edə bilər.

Mövzunun tədrisinə 2 saat vaxt ayrıldığı üçün müəllim məruzənin yazılması prosesini istədiyi kimi təşkil edə bilər.

Qeyd edək ki, məruzə yazmaq şagirdlər üçün yenidir və uğurlu nəticə əldə etmək

məqsədlə müəllimin fasilitatorluq bacarığın-
dan çox şey asılıdır.

Müəyyən vaxtdan sonra qruplar təqdimat edirlər, yazılar dinlənilir və münasibət bildirilərək müzakirə edilir və lazımi düzəlişlər aparılır. Kollektiv şəkildə yazılmış məruzəni nəzərdə tutulmuş tədbirdə oxumaq sinif şagirdləri arasında öz nitqi, diksiyası ilə seçilən şagirdə həvalə edilə bilər.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə sərbəstlik verilərək istənilən mövzuda məruzə nümunəsi yazmaq tapşırıla bilər.

Məktəb rəhbərliyi ilə razılaşdırıldıqdan sonra dəyirmi masanın keçiriləcəyi haqqında elan yazılır. Məktəb şagirdləri, xüsusilə də yuxarı sinifdə oxuyanlar dəyirmi masaya dəvət edilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	I	II	III	IV
Meyarlar				
Fikirləri dəyərləndirmə				
Üslub seçmə				
Mətni düzgün oxuma				
Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.1., 2.1.2.,
2.2.2.

MÖVZU 12

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Fikrinə uyğun üslub seçir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir
- Mətni düzgün oxuyur.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.2. Mətni məzmununa uyğun intonasiya ilə oxuyur;

3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURLAR

dərslik, iş vərəqləri,
S.Bəhlulzadənin tabloları,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

sual verərək oxu,
mikrofon, müzakirə

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Bahar nəğmələri (I dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim “Rəssam kimə deyilir?”, “Rəssamlıq dedikdə nə başa düşürsünüz?”, Hansı Azərbaycan rəssamlarını tanıyırsınız?” sualları ilə şagirdə müraciət edir. Sonra diqqət mətnin adına yönəldilir. “Bahar nəğmələri” ifadəsinin rəssam sənəti ilə bağlılığı haqqında ilkin fikirlər soruşulur.

Sonra müəllim İnternet vasitəsilə S.Bəhlulzadənin istənilən rəsm əsərini nümayiş et-

dirə bilər, diqqəti rəssamın rəng seçimlərinə yönəldə bilər.

Tədqiqat sualı: *Mətn nə üçün “Bahar nəğmələri” adlandırılmışdır?*

Tədqiqatın aparılması: Mətn sual verərək oxu metodundan istifadə edilərək oxunur. Yəni şagirdlərə həm oxu prosesindən əvvəl və həm də oxu zamanı suallar hazırlamaq tapşırılır. Qruplara bölünmüş şagirdlər mətn-

lə bağlı suallarını iş vərəqlərinə yazırlar. Oxu zamanı cavabı tapılmış sualların üzərindən xətt çəkilir. Bu cür oxu şagirdlərin mətnlə tanış olmadan və yaxud tanış olan prosesdə mövzuya uyğun bilik və bacarıqlarının, təxəyyüllərinin inkişafını yoxlamağa, mövzu ilə bağlı ətraflı məlumata malik olmağa səbəb ola bilər. Oxu zamanı həm də dərslikdə səh. 170-də verilmiş orfoqrafik və orfoepik qaydalara uyğun verilmiş tapşırıq da yerinə yetirilir. Səh. 174-də verilmiş I-ci tapşırıq da oxunur, əsas mətnlə əlaqələndirilir. Bu zaman şagirdlərin fikirləri mikrofon üsulu ilə öyrənilə bilər.

Tədqiqatın davamı olaraq dərslikdə verilmiş 2, 3, 4, 5, 6 və 7-ci tapşırıqlar da qruplarda yerinə yetirilir. Müəllim özü də əlavə suallar hazırlaya bilər.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edir. Müzakirələr zamanı müəllim çalışmalı-

dır ki, eyni tapşırıq və tapşırıqda qoyulan əsas fikirlər qruplar tərəfindən cavablandırılarkən daha dəqiq və ətraflı olan diqqətdən yayınmasın, əsas cavab kimi qeyd edilsin.

Müəllim mətnin müəllifinin təqdirəlayiq hərəkətini, vətəndaşlıq mövqeyini ön plana çəkə bilər.

Nəticələrin çıxarılması: Ümumiləşdirmələr aparılır və müəyyən edilir ki, Azərbaycan təbiəti müxtəlif fəsillərdə rəng çalarlarının baxımından qeyri-adidir. Bu qeyri-adilik bir çox rəssamların əsərlərinə bahar tərəvəti verir. S.Bəhlulzadəni Avropada tanıdan və sevdiren Azərbaycan təbiətini daha dolğun şəkildə özündə əks etdirmiş “Bahar nəğməsi” əsəridir. Mətnin belə adlanmasına səbəb hadisələrin məhz “Bahar nəğməsi” tablosu ilə bağlı olmasıdır.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	I	II	III	IV
Meyarlar				
Üslub seçmə				
Üslub müəyyən etmə				
Məruzə yazma				
Cəmi:				

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlarla fikrini əsaslandırır.
- Sözlərin leksik mənasını bilir və ədəbi dilin normasına riayət edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını dəqiqləşdirir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri, lüğət

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat,
sorgu

İŞ FORMALARI

qruplarla

Bahar nəğmələri (II dərş)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim leksik norma haqqında hazırladığı suallarla sinfə müraciət edə bilər. Bu suallar təxminən aşağıdakı kimi verilə bilər: 1. Leksik norma dedikdə nə başa düşürsünüz? 2. Bu norma-nın hansı özünəməxsus xüsusiyyətləri var? 3. Leksik normaların pozulması nəyə səbəb ola bilər? 4. Bu norma nə zaman pozula bilər? və s.

Cavablar dinlənilir, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı: *Mətnə leksik norma-nın tələblərinə necə əməl edilmişdir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat qrup-larda aparılır. I qrupa 8, 9, 10-cu tapşırıq, II qrupa 11, 12-ci tapşırıq, III qrupa 13, 14-cü tapşırıq verilir. 15-ci tapşırığın icrası isə bütün qruplara tapşırılır.

Məlumat mübadiləsi: Müəyyən vaxtdan sonra qruplar təqdimat edirlər. Cavablar din-

lənilir, müzakirə edilir. 15-ci tapşırığın cava-
bı aşağıdakı ardıcılıqla olmalıdır: mozaika,
marina, peyzaj, natürmort, freska, qrafika.

Nəticələrin çıxarılması: Mətdə leksik
normanın tələb və prinsipləri ciddi şəkildə
pozulmamışdır. Onun ətrafında verilən tapşı-
rqlar isə şagirdlərin söz ehtiyatının artması-

na və nəticədə nitqin zingirləşməsinə səbəb
olur.

Ev tapşırığı: Müəllim özünün əvvəldən
hazırladığı və leksik normanın tələblərinin
gözlənilmədiyi mətni şagirdlərə təqdim edə
və onu ədəbi dilin tələblərinə uyğun düzgün
yazmağı tapşıra bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikrini əsaslandır- maqda çətinlik çəkir.	Fikrini əsaslandırarkən müəllimin köməyin- dən istifadə edir.	Fikrini əsaslandırır.	Fikrini faktlarla əsaslandırır.
Sözlərin leksik mənasını müəyyən- ləşdirməkdə və ədəbi dilin norma- larına riayət etməkdə çətinlik çəkir.	Sözlərin leksik mənasını müəyyənleş- dirməkdə və ədəbi dil in normalarına riayət etməkdə müəllimin köməyin- dən istifadə edir.	Sözlərin leksik mənasını müəyyənleş- dirməkdə və ədəbi dil in normalarına riayət etməkdə müəyyən səhvlərə yol verir.	Sözlərin leksik mənasını müəy- yənləşdirir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1., 3.1.1., 3.1.2.,
4.1.1., 4.1.3.

MÖVZU 14

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki üslubi nöqsanları müəyyən edir.
- Mövzuya uyğun üslub seçir.
- Mövzuya uyğun mətn yazır.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr yazır.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

X.d. – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazır.

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsviri, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda, inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Bahar nəğmələri (III dərs)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Dərslikdə səh. 178-də verilmiş 16-cı tapşırığın icrası ilə dərsə başlamaq olar. Mətn oxunur və üslubi səhvlər müəyyənləşdirilir, müzakirə edilərək düzəliş aparılır. Bu tapşırığın icrası 1.1.1. standartının reallaşmasına xidmət edir.

Tədqiqat sualı: *Mətnin dil qaydaları baxımından əhəmiyyəti nədədir?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat qruplarda aparılır. I qrupa 17, 18, 19-cu tapşırıq,

II qrupa 20, 21, 22-ci tapşırıq, III qrupa 23, 24, 25-ci tapşırıq, IV qrupa iş 26, 27-ci tapşırıqların icrası tapşılır.

Qeyd edək ki, bu tapşırıqların icrası dil qaydaları məzmun xəttinə aiddir və 4.1.1., 4.1.3. alt standartlarının reallaşmasına xidmət edir. Eyni zamanda tapşırıqları icra etməklə fəndaxili şaquli və üfüqi inteqrasiya da reallaşdırılır.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər, cavablar dinlənir. Müzakirələr təşkil

edilir. Müzakirə zamanı müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər tərəfindən yol verilmiş nöqsanları (əgər varsa) digər qrup üzvləri tərəfindən müəyyən edilsin və düzəlişlər aparılsın. Bu isə şagirdlərdə tənqidi təfəkkürün inkişafına və onlarda diqqətin formalaşmasına səbəb olan bir amildir.

Nəticələrin çıxarılması: Mətnin dil qaydaları baxımından əhəmiyyəti fikrin düzgün çatdırılmasında və nitqin gözəl ifadə edilmə-

sindədir. Mətnlə bağlı tərtib olunmuş tapşırıqlar şagirdlərin aşağı siniflərdə əldə etdikləri bilik və bacarığın inkişaf etməsinə şərait yaradır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dərslikdə verilmiş 28-ci tapşırığın icrası tapşırılır. Tapşırığın icrası şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirməklə yanaşı, yazı bacarıqlarının inkişafına və formalaşmasına xidmət edir.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki nöqsanları müəyyən etməkdə çətinlik çəkir.	Mətndəki nöqsanları müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Mətndəki nöqsanı müəyyən edir.	Mətndəki nöqsanı izah edərək müəyyən edir.
Yazacağı mövzuya uyğun üslub seçərkən çətinlik çəkir.	Əlavə suallar verməklə mövzuya uyğun üslub seçir.	Mövzuya uyğun üslub seçir.	Fikrini əsaslandırmaqla mövzuya uyğun üslub seçir.
Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazarkən çətinlik çəkir.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirib yazır.	Mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırmaqla ümumiləşdirib yazır.
Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyaları qurmaqda çətinlik çəkir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur.	Ədəbi dil normalarına uyğun cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.
Mətndə durğu işarələrindən istifadədə çətinlik çəkir.	Mətndə durğu işarələrindən müəllimin köməyi ilə istifadə edir.	Mətndə durğu işarələrindən istifadə zamanı bəzi səhvlər edir.	Mətndə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.2.2., 2.1.2.,
2.2.1., 4.1.4.

MÖVZU 15

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlarla fikrini əsaslandırır.
- Söz və ifadələrə əsasən mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyur.
- Müxtəlif cümlə konstruksiyaqları qurur.

İNTEQRASIYA

Azərbay. tar. – 1.3.1. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri mənbələr əsasında təqdim edir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri,
“İldırım yollarla” baleti

İŞ ÜSULLARI

oxu, müzakirə,
iki hissəli gündəlik

İŞ FORMALARI

kollektiv

İldırım yollarla (I dərsl)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim Q.Qarayevin “İldırım yollarla” baletindən bir hissəni nümayiş etdirir. Bununla bağlı sorğu keçirir: Dinlədiyiniz parça sizdə hansı təəssüratı oyatdı? Şagirdlərin fikirləri öyrənilir.

Tədqiqatın sualı: *Mətnin əsas ideyası nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Mətn oxunur, iki hissəli gündəlikdən istifadə edilərək müvafiq cədvəl doldurulur.

Mətnə diqqətini nə cəlb etdi?	Səbəbi
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Şagirdlərin cavabları müzakirə edilir, ümumiləşdirmə aparılır.

Tədqiqat davam etdirilir. Dərslərdə verilmiş tapşırıqlar icra edilir. Bu dərslərdə şagirdin şifahi nitqinin inkişafına daha çox diqqət yetirilir.

Məlumat mübadiləsi: Cavablar müzakirə edilir. Müzakirə zamanı “Dünyanı sevgi xilas edəcək” fikri əsas götürülməlidir. Bu fikir “Sevgi ağacı” mətninin məzmunu ilə müqayisə edilir. Tolerantlığa çağırış motivlərinin “İldırım yollarla” mətninin hansı abzasında əks olunduğu müəyyənləşdirilir. Bir cümlə ilə bələtə qiymət vermək istiqamətində də müzakirə təşkil edilir. Bu tapşırıq şagirdlərin

yiğcam ifadə ilə böyük fikir ifadə etmək bacarığını inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır.

Nəticələrin çıxarılması: Müzakirələrdən sonra məlum olur ki, Qara Qarayev istedadlı bəstəkar olmaqla yanaşı, əsərlərində sülhün, bərabərliyin, insan hüquqlarının müdafiə edilməsini əsas götürən sənətkardır.

Q. Qarayevin sülhə, məhəbbətə, ünsiyyətə, əqidə və əməl birliyinə çağırışı, əslində, dərslərin ideyasıdır.

Qeyd: Müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə almaqla özü də suallar tərtib edə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikirlərini faktlarla əsaslandırmağa cətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə fikirlərini faktlarla əsaslandırır.	Fikirlərini faktlarla əsaslandırır.	Faktları düzgün seçərək fikirlərini əsaslandırır.
Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə cətinliklə fərqləndirir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə səhvlərə yol verir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirəndə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Müstəqil olaraq söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Mətni düzgün oxumağa cətinlik çəkir.	Mətni oxuyanda bəzi səhvlərə yol verir.	Mətni düzgün oxuyur.	Mətni ədəbi dil normalarına uyğun oxuyur.
Cümlə konstruksi-yaları qurmaqda cətinlik çəkir.	Cümlə quranda səhvlərə yol verir.	Cümlə qurur.	Cümlə qurur və fikrini əsaslandırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzuya uyğun üslub seçir.
- Fikrini ifadə etmək üçün cümlə konstruksiyalarından düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

kollektiv, fərdi

İldırım yollarla (II dərslər)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə müəllim Qara Qarayevlə bağlı iki-üç sualdan ibarət frontal sorğu keçirə bilər. Qara Qarayev haqqında şagirdlər aşağı siniflərdə Musiqi fənnindən kifayət qədər məlumata malikdirlər. Sonra “Sizcə, Qara Qarayevi hansı mühit yetirə bilərdi?”, “Həmin mühit haqqında müəyyən fikirlər yürüdə bilərsinizmi?” və s. suallarla

sinfə müraciət etməklə müzakirə təşkil edir. Müzakirənin sonunda tarixdə iz qoymuş özünəməxsus fəaliyyəti olan qadınlar haqqında şagirdlərin fikirləri soruşulur. Aparılan müzakirənin sonunda dərsləkdə səh. 184-də verilmiş “Sona xanım Axundova” mətni oxudulur, məzmunu üzərində iş aparılır. Yaxşı olardı ki, müəllim mətnin məzmunu üzərində

iş aparmaq üçün şagirdlərə suallar tərtib etməyi tapşırırsın. Məzmunla bağlı suallar tərtib etməyi şagirdlər aşağı siniflərdən bacarırlar.

Növbəti mərhələdə şagirdlər fərdi qayda-da çərçivədə verilmiş söz və söz birləşmələrindən istifadə etməklə cümlələr qururlar. Cümlələr qurarkən şagirdlər mətnin üslubunu qoruyub saxlamağa çalışmalıdırlar.

Bunun üçün şagirdlərə 10-12 dəqiqə vaxt verilir. Şagirdlərin işi yoxlanılır, dəyərləndirilir.

Qeyd edək ki, mətnin tam variantı MMV-də növbəti səhifədə verilmişdir.

Təqdimat zamanı əgər səhvlər varsa, xarakterik səhvlər qruplaşdırılır və onların üzərində iş təşkil olunur.

Bu tapşırığın yerinə yetirilməsi 4.1.1. standartının reallaşmasına xidmət edir. Məqsəd şagirdlərin kiçik dil vahidlərindən düzgün şəkildə istifadə etmək bacarığını formalaşdırmaqla yanaşı ədəbi dil normalarına uyğun cümlə konstruksiyları qurmaq vərdisləri aşılamaqdır.

Mətn əsasında şagirdlərə yığcam mətn tərtib etmək tapşırılır.

Bu tapşırığın yerinə yetirilməsi ədəbiyyat fənninə inteqrasiyanı reallaşdırır.

Ev tapşırığı: “Azərbaycan qadınları” mövzusunda təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Meyarlar Ballar	5	4	3	2
Uyğun üslub seçmə				
Cümləqurma				
Mətn yazma				
Cəmi:				

Sona Axundova haqqında mətnin tam variantını müəllimlərə təqdim edirik.

Sona xanım Axundova

Onun barəsində ilk dəfə ədəbiyyatşünas-alim Şamil Qurbanovun vaxtilə qələmə aldığı kiçik bir yazıda oxumuşdum. Müəllifin təqdimatı çox cəzbedici idi: “1910-cu ilin küləkli və şaxtalı qış günlərindən biri idi. Qara çadraya bürünmüş ürkək və məsum bir qız Bakının tozlu küçələri ilə işıq və səadət umduğu qız məktəbinə sarı gerdirdi. Qorxudan və həyəcandan ürəyi quş ürəyi tək döyünür, hər hənirtiyə dayanır, yenidən yoluna davam edirdi. 13 yaşı təzəcə tamam olmuş bu qızcıqaz iki yolayrıcında qalmışdı: ya məktəbə gedib savadlı qızlardan biri olmaq, ya da evdə dörd divar arasında oturub ömür-gün çürütmək. Dünən məhəllə qoçuları onu yoldan qaytarıb: “Bir də məktəbə getsən, özünü ölmüş bil ha!” – demişdilər.

Cavan qız bu xəbərdarlığa əhəmiyyət verməmiş, “Yox, məktəbə getməliyəm, ölsəm də, bu yolda öləcəyəm”, – deyərək ürəyində öz qərarını vermişdi.

Bu qız Azərbaycanın ilk ali təhsilli xanımlarından biri, ötən əsrdə yaşayıb-yaratmış Sona xanım Axundova idi...

Xoşbəxtlikdən Sonanın valideynləri – atası İsgəndər bəy və anası Züleyxa xanım da maarifə, mədəniyyətə böyük əhəmiyyət verən insanlar olduğundan övladlarının savadlı böyüməsini, təhsil almasını, bu qaranlıq mühitdən çıxıb həyat işığı görməsini çox arzulayırdılar.

13 yaşında olanda valideynləri onu Bakı şəhər Bələdiyyə İdarəsi yanında qız məktəbinə qoyur. Bu məktəbi bitirdikdən sonra isə “Müqəddəs Nina” məktəbində təhsil alır. O dövrdə fortepiano ifaçılığına da maraq göstərirdi.

Sona Axundovanın qətiyyətli olmasında sevimli müəllimi Şəfiqə xanım Əfəndizadənin də böyük rolu olub. O, təhsil almaq, oxumaq istəyən gəncləri, xüsusilə də qızları başına yığaraq deyirdi: “Cəmiyyətimizin gələcəyi sizin təhsilinizdən çox asılıdır. İndi siz azsınız, amma çox keçməz, yüzlərlə bacınız qaranlıq daxmalardan... çıxıb sizin arxanızca gələrlər”.

Sona Axundova hələ qızlar məktəbində oxuyarkən şeirə böyük maraq göstərirdi. O, ilk dəfə öz şeirlərini Şəfiqə xanım Əfəndizadənin təkidi ilə Sultan Məcid Qənizadəyə oxumuşdu. Azərbaycanlı qızın şeir yazması qocaman yazıçını heyratə gətirmişdi. Vətən haqqında yazılmış şeir Sona Axundovanın qəlb harayı idi:

*... Vətənin qədri əzizdir Sonaya canı kimi,
Sevər öz yurdunu qəlbindəki imanı kimi,
Vətəni sevəcəkdı əhd ilə peymanı kimi,
Olmaram razı əgər cəhldə qalsa vətənim,
Vətənim qalsa əgər cəhldə, yansın bu tənim.*

Xatırladaq ki, Sona xanım Axundova zəmanəmizin böyük bəstəkarı Qara Qarayevin və tibb elmləri doktoru cərrah Mürsəl Qarayevin anasıdır. Bu, ziyalı və kübar bir xanımın Azərbaycan xalqına, mədəniyyətinə, elminə, səhiyyəsinə bəxş etdiyi hünər dastanıdır. Bu hünər dastanının şah əsəri isə iki məşhur övlad olub. İlk şeirini vətəninə həsr edən, onun yolunda hər çətinliyə sinə gərməyi bacaran Sona xanımın Azərbaycana, vətənə xidməti hər birimizə örnək ola biləcək bir fədakarlıqdır!

(Əməkdar jurnalist Flora Xəlilzadə)

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Faktlardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Faktlar əsasında təqdimat hazırlayır.
- Mövzuya uyğun mətn tərtib edir.
- Müxtəlif konstruksiyalı cümlələr qurur.
- Mövzuya uyğun yazı formasından istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri,
İnternet materialları

İŞ ÜSULLARI

müsahibə, müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

qruplarla, kollektiv

Azərbaycanın milli geyimləri (I və II dərslər)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: İnternet materiallarından istifadə edərək müxtəlif xalqların milli geyimlərini nümayiş etdirə bilər. Şagirdlərin fikirləri öyrənilir və qeyd edilir.

Tədqiqat sualı: *Geyim nədir? Onun bir millətin mədəni inkişafında hansı xidmətləri var?*

Tədqiqatın aparılması: Dərsləkdə səh. 184–185-də verilən milli geyimlərinizə aid

nümunələr müzakirə olunur. Müxtəlif bölgələrə aid olan bu geyimlərin oxşar və fərqli xüsusiyyətləri aydınlaşdırılır. Səh. 186–187-də verilən məlumatlar oxunur, şagirdlərdə yaranan təəssürat müəyyənləşdirilir.

Şagirdlər qruplara bölünür. Müəllimin verdiyi tövsiyələr əsasında yazılacaq mətnin üslubu müəyyənləşdirilir. Tövsiyə olunur ki, yazılacaq mətn publisistik üslubda olsun. Mətnin yazılması üçün plan tutulur. Vahid mətn

hazırlamaq üçün qruplar arasında bölgü aparılır və müvafiq göstərişlər verilir.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar təqdimat edirlər. Yazılan mətnlər dinlənilir, məntiqi ardıcılığın gözlənilməsi yoxlanılır, müvafiq düzəlişlər edilir.

Məllimin nəzərinə: Publisistik mətn dərs ilinin əvvəlindən şagirdlərin tanış olduqları və mütəmadi olaraq yerinə yetirdikləri qəzet hazırlamaq layihəsinin son tapşırığıdır. Bu mətnin qəzetin hansı səhifəsində yerləşdirilə-

cəyi müəyyən edilir və bununla da nəzərdə tutulmuş layihə reallaşdırılır.

Ev tapşırığı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikasında 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etdiyini nəzərə alaraq, hər qrupa 1 millətin milli geyimləri haqqında təqdimat hazırlamaq tapşırılı bilər. Bu təqdimat növbəti dərsdə nümayiş etdirilməlidir.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar Meyarlar	I	II	III	IV
Nitqi zənginləşdirmə				
Təqdimat hazırlama				
Cümlə qurma				
Mətni tərtib etmə				
Cəmi:				

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №4

ASMA KÖRPÜ

Hörümçəyin tor toxumaq bacarığına valeh olan yunan filosofu Demokrit demişdir: «İnsanlar toxumağı hörümçəkdən, oxumağı bülbüldən, qurmağı arılardan öyrənmişlər». Marahıdır ki, insanlar asma körpünün salınmasını da hörümçəkdən öyrənmişlər. Bir dəfə məşhur bir şotlandiyalı mühəndisə Tvid çayı üzərindən körpü salmaq tapşırılır. O, bunun çox çətin bir iş olduğunu bildiyi üçün xeyli vaxt düşünməli olur. Bir gün sahilə gəzişir, gecəni yatmır, yalnız körpü haqqında düşünür. Nəhayət, yorulub bir ağacın altında yatır. Səhər yuxudan ayılanda, budaqların arasından uzanan hörümçək toru onun diqqətini cəlb edir. Çaydan əsən sərin meh budağı yüngülcə yellədirdi. Bu zaman tor, gah boşalır, gah da tarıma çəkilirdi. Bu mənzərəni görən mühəndis hövlənk yerindən sıçrayır və sevinclə qışqırır. Asma körpünü necə hazırlayacağını tam təsəvvürünə gətirir. Tezliklə Tvid çayı üstündən mühəndisin layihəsi əsasında asma körpü salınır.

1. Mətn üçün hansı sözü açar söz kimi seçərdiniz? Fikrinizi əsaslandırın.

---

2. Mətnə düzgün işarələrindən düzgün istifadə edilməyən cümlələri seçib yazın.

---

3. Mətnə işlənən omonim sözləri seçib yazın və digər mənada cümlələrdə işlədin.

---

4. Modal sözlə başlayan cümləni seçib yazın.

---

5. Mətnə elə sözlər seçib yazın ki, vurğu dəyişəndə mənə də dəyişə bilsin.

LAYIHƏ

6. Mətdən üç fərk seçib yazın.

---

7. Mətdən təyini söz birləşmələrinə aid nümunələr seçib yazın.

---

8. Mətdə həmçinin xəbərlə cümlələri seçib yazın.

---

9. Mətdəki vasitəsiz nitqi vasitəli nitqə çevirib yazın.

---

10. □←○ sxemli tabeli mürəkkəb cümləni mətdən seçib yazın.

---

11. Mətdə hansı cümlələr zaman zərfi ilə başlayır?

---

12. Mətnin məzmununu 3-4 cümlə ilə ifadə edin.

---

13. Mətnin sonuncu cümləsini sintaktik təhlil edin.

---

14. Mətdən xəbərlə məchul növ feillə ifadə olunmuş cümləni seçib yazın.

---

15. Sonuncu cümləni mürəkkəb cümlə şəklində yazın.

AZƏRBAYCAN DİLİNİN ORFOQRAFIYA QAYDALARI

Saitlərin yazılışı

1. **o** saitli alınma sözlər **a** və ya **o** ilə deyilməsindən asılı olmayaraq **o** ilə yazılır: *avtomat, biologiya, velosiped, ensiklopediya, kollektiv, kollec, kombinat, laborant, obyekt, poeziya, poema, poçtalyon, problem, professor, solist, motor, polkovnik.*

2. **ü** saitli alınma sözlər **ü** ilə də yazılır: *alüminium, bülleten, büro, jüri.*

3. Aşağıdakı sözlər ədəbi tələffüzdə olduğu kimi iki heca ilə yazılır: *qəbir, qədir, eyib, ətir, zəhin, isim, nəsil, ömür, səbir, sətir, sinif, feil, fəsil, şəkil, heyif, meyil, əsil, şeir, cisim.*

4. Sonu **a** ilə bitən alınma sözlərdən aşağıdakılar **a**-sız yazılır: *anket, anten, aptek, armatur, atmosfer, vitrin, qəzet, idiom, kayut, kaset, kontor, konfet, lent, maşın, perspektiv, pyes, planet, reklam, sistem, sitat, metafor.*

Samitlərin yazılışı

5. Birinci hecasındakı samiti həm **n**, həm də **m** ilə deyilən sözlər **n** ilə yazılır: *anbar, qənbər, zənbil, günbəz, sünbül, şənbə, zanbaq, kombayn, kombinat, kömbə, pambıq* sözləri istisnadır.

6. Əslində, sonu qoşa samitlə bitən iki və ya çoxhecalı sözlər bir samitlə yazılır: *ekspres, kilovat, kiloqram, kongres, metal, proses, sərhəd, hüsnxət.*

7. Sonu **-iy, -skiy** ilə qurtaran xüsusi və ümumi alınma isimlərin sonundakı **y** yazılmaz: *Qorki, Yaroslavski, Mayakovski, ssenari, planetari, profilaktori, sanatori.*

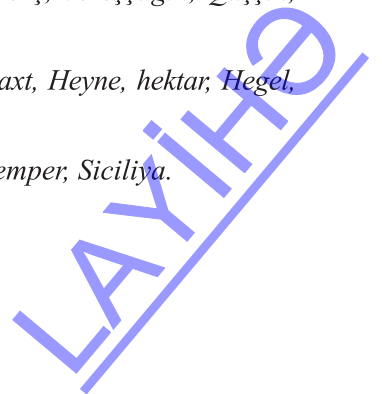
Qeyd. Kimyəvi element adları əslinə uyğun olaraq yazılır: *kalium, maqnezium, natrium.*

8. Rus dilində tərkibində **и** olan ümumi isimlər **s** ilə yazılır: *dosent, konsert, sex, sirk, sement, lisey. Vitse* sözü istisnadır. Xüsusi isimlərdə sözün əvvəlində **s**, sözün ortasında və axırında **ts** yazılır: *Setkin, Sialkovski, Vorontsov, Kuznetsov, Motsart, Muromets.*

9. Rus dilində tərkibində **ш** olan alınma sözlərin əvvəlində və axırında bir **ş**, sözün ortasında isə iki **ş** (**ssh**) yazılır: *Şedrin, Şerba, şotka, borş, Vereşşagin, Quşşin, meşşan.*

10. Əvvəlində **q** samitli alınma sözlər **h** ilə yazılır: *hauptvaxt, Heyne, hektar, Hegel, hegemon, hidrogen, himn, hippodrom, hospital, hotel.*

11. **c** samitli alınma sözlər **c** ilə də yazılır: *Cek London, cemper, Siciliya.*

12. **q** samitli alınma sözlər incəsaitli hecalarda **g** ilə yazılır: *biologiya, dialektologiya, genesis, general, geologiya, gigiyena, gimnastika, gitara*.

Sözün müxtəlif yerlərindəki qoşa sait və samitlərin yazılışı

13. Sözün ortasında və sonunda saiti uzun tələffüz edilən sözlər qoşa saitlə yazılır: *bədii, camaat, əmtəə, maarif, maaş, saat*.

14. Təkhəcalı sözlərin sonunda qoşa samitin hər ikisi yazılır: *fənn, haqq, hiss, xətt, küll, rədd, sirr, vatt, zənn, zidd*. Bu sözlərə samitlə başlanan şəkilçi əlavə olunduqda söz kökündəki qoşa samitdən biri düşür: *fən-lər, his-siz, xə-t-siz, zid-dir, sir-daş*.

15. İki sait arasında gələn qoşa samitlər qoşa samitlə yazılır: *ballada, kassa, kapella, klassik, kəmiyyət, libretto, nəqqaş, operetta, səyyar, şassi, vassal*.

Qeyd. *Apparat, qruppa, tonna, parallel* sözləri və **-ma** hecası ilə qurtaran sözlər aşağıdakı kimi yazılır: *aparat, diagram, qrup, paralel, proqram, stenogram, telegram, ton*.

Şəkilçilərin yazılışı

16. Sözdüzəldici şəkilçilər aşağıdakı kimi yazılır:

1. Bir cür yazılan şəkilçilər:

1) **-i, -vi** şəkilçisi: *daxili, dairəvi, cənubi, Gəncəvi, həyatı, kimyəvi, kütləvi, tarixi, şimali, ;*

2) **-varı** şəkilçisi: *buynuzvarı, qalxanvarı, üzükvarı, yüngülvarı*.

2. İki cür yazılan şəkilçilər:

kar samitlə bitənlərdə **-qan, -kən**; cingiltili samitlə bitənlərdə **-ğan, -gən** şəkilçiləri: *burulğan, deyingən, döyüşkən, çalışqan, sürüşkən, yapışqan*.

3. Dörd cür yazılan şəkilçilər:

1) **-kı, -ki, -ku, -kü** şəkilçisi: *axşamkı, bildirki, bugünkü, gündüzkü, onunku, səhərki*;

2) sifət və isim düzəldən **-ı, -i, -u, -ü** şəkilçisi: *badımcanı, darçını, dərbəndi, ceyranı, çərkəzi, gümüşü, narıncı, novruzu*;

3) feil köklərindən isim və sifət düzəldən şəkilçilər:
sonu kar samitlə bitənlərdə:

a) **-ki, -qı, -kü, -qu**: *bıçqı, pusqu, seçki, sürtkü*;

b) **-kin, -qın, -kün, -qun**: *bitkin, ötkün, tutqun, satqın*;

sonu cingiltili samitlə bitənlərdə:

a) **-gi, -ğı, -gü, -ğu**: *bölgü, çalğı, vergi, vurğu*;

b) **-gin, -ğın, -gün, -ğün:** *düzgün, əzgin, qırğın, yorğun.*

4) **-istan, -istan, -ustan, -üstan** şəkilçisi samitlə bitən sözlərdə: *Dağıstan, Monqolustan, Türkmənistan, Türküstan.*

Qeyd. Saitlə bitənlərdə **-stan** yazılır: *Gürcüstan.*

Rəqəmlə yazılan miqdar saylarında şəkilçilərin yazılışı

17. Rəqəmlə yazılan miqdar saylarına mənsubiyyət və hal şəkilçiləri əlavə edildikdə şəkilçidən əvvəl defis qoyulur və sonuncu şəkilçi yazılır: *20-dən, 3-də, 2-yə, 6-nın, 5-i, 17-si.* Ərəb rəqəmlərindən sonra ahəngə görə sıra sayının şəkilçisi ixtisarla (**-cı, -ci, -cu, -cü**) yazılır: *6-cı, 2-ci, 10-cu, 3-cü.*

Mürəkkəb sözlərin yazılışı

18. Aşağıdakı hallarda sözlər bitişik yazılır:

1) Bir vurğu ilə deyilən mürəkkəb sözlər: *arabir, balacaboy, beşillik, beşmərtəbə, bugünkü, dilucu, güləriiz, günbəgün, günəbaxan, hərgecəki, ilbəil, qaçaqaç, qalxanabənzər, qanunvericilik, qurultayqabağı, müxtəliflərəfli, özbaşınalıq, soyuqqanlı, ucdantutma, ümumbəşəri, Bülbüloğlu, Çərkəzqızı, Əliağa, Həsənoğlu, Qənbərqızı.*

2) Tərkibində *anti, audio, auto, avia, avto, bio, elektro, faqo, foto, infra, hidro, makro, mikro, mono, nano, neyro, paleo, poli, psevd, stereo, super, trans, ultra, vibro, video, zoo* hissəcikləri olanlar: *antihumanist, audiovizual, autosintetik, aviabilet, avtonəqliyyat, biokorroziya, elektromaqnit, faqoprofilaktika, fotokamera, infrastruktur, hidrobiologiya, makromexanika, mikrorayon, monoqrafiya, nanotexnologiya, neyrocərrah, paloeqrafik, polivitamin, psevdorealizm, stereometrik, supermarket, transfaktor, ultradəb, vibroakustika, videomontaj, zoomağza.*

19. Tərkibindəki sözlərin səciyyəsiindən asılı olaraq, aşağıdakı hallarda defisdən istifadə edilir:

1) qoşa sözlərdə: *adda-budda, aşıq-aşıq, az-maz, dedi-qodu, əzik-üzük, kağız-kuğuz, qara-qura, qarma-qarışıq, qonaq-qara, sür-sümük, top-top;*

2) tərkibində *eks* (müstəqil söz köklərinə artırıldıqda), *elmi, əks* (müstəqil söz köklərinə artırıldıqda), *kontr, külli, qeyri, ober, vitse* sözləri işləndikdə: *eks-çempion, elmi-kütləvi, əks-hücum, əks-inqilab, külli-ixtiyar, kontr-admiral, qeyri-adi, qeyri-iradi, ober-leytenant, vitse-admiral;*

3) izafət tərkiblərində: *həddi-bülüğ, nöqtəyi-nəzər, tərcümeyi-hal, tərzi-hərəkət, zərbi-məsəl;*

- 4) tərkibində mənaca bir-birinə yaxın və ya zidd sözlər işləndikdə: *ab-hava, ağıllı-kamallı, alış-veriş, az-çox, bitməz-tükənməz, cənub-qərb, dinməz-söyləməz, elə-belə, gedər-gəlməz, gec-tez, fabriq-zavod, iki-üç, kafe-restoran, kilovat-saat, ölüm-itim, pis-yaxşı, şimal-şərq, ucsuz-bucaqsız, yazar-yazmaz.*

Köməkçi sözlərin yazılışı

20. *İdi, imiş, ikən* köməkçi sözləri adlardan (isim, sifət, say, əvəzlik) və saitlə qurtaran feillərdən sonra ayrı, samitlə bitən feillərdən sonra həm ayrı, həm də ilk saiti buraxılıaraq, şəkilçilənmiş variantlarda bitişik yazılır: *ata idi, ata imiş, ata ikən, uşaq idi, uşaq imiş, uşaq ikən, gəlməli idi, gəlməli imiş, gəlməli ikən, gəlmişdi, gəlmişmiş, gəlirkən, gəlmiş imiş...*

21. Qoşmalar iki cür yazılır:

- 1) birhecalı qoşmalar (**-can, -cən, -dək, -tək**) aid olduqları sözə bitişik yazılır: *dağacan, evəcən, küçəyədək, quştək;*
- 2) ikihecalı qoşmalar (**ilə, kimi, qədər, ötrü, təki, təkin, üçün**) aid olduqları sözdən ayrı yazılır: *adam kimi, evə qədər, ondan ötrü, sənin təki, şagird üçün.*

Qeyd. **İlə** qoşması samitlə bitən sözlərdə ahəng qanununa uyğun olaraq **-la, -lə** şəklində bitişik yazıla bilər.

22. Quruluşca mürəkkəb olan aşağıdakı bağlayıcılar bitişik yazılır: *çünki, habelə, halbuki, həmçinin, hərğah, hərçənd, nəinki, yaxud, yəinki.*

23. İki sadə bağlayıcıdan və sadə bağlayıcı ilə başqa nitq hissələrindən əmələ gələn bağlayıcılar və bağlayıcı sözlər bir-birindən ayrı yazılır: *belə ki, buna görə də, bununla da, bunun üçün, daha da, demək ki, guya ki, həm də, onun üçün, odur ki, ona görə, ona görə də, onun üçün də, tutaq ki, və ya, və yaxud, yoxsa ki.*

24. Ədatların bir çoxu sözlərdən ayrı yazılır: *daha gözəl, dedim də, di get, ən yaxşı, gör ha, lap pis, sən ki.* **-mı, -mi, -mu, -mü** və **-sana, -sənə** ədatları istisnadır. Onlar aid olduqları sözlərə bitişik yazılır: *A kos-kosa gəlsənə, gəlib salam versənə! Kitabdır mı? Qəşəngdir mi? Oxudumu?*

Qeyd. **-mı, -mi, -mu, -mü** sual ədatı **-da, -də** ədatından sonra işləndikdə ayrı yazılır: *Sən də mi gedirsən? O yenə də mi danışacaq?*

25. Eyni nidanın təkrarından əmələ gələn nidalar defislə yazılır: *bəh-bəh, ha-ha-ha, pəh-pəh, uy-uy, vay-vay.*

26. Müxtəlif sözlərdən əmələ gələn nidalar ayrı yazılır: *ay aman, ay haray.*

Birinci hərfi böyük yazılan sözlər

27. Xüsusi isimlərin (yardımçı sözlərdən başqa) tək və ya cəmdə işlənməsindən asılı olmayaraq, birinci hərfi böyük yazılır: *Bəxtiyar Vahabzadə, Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyli, İsgəndərlər, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Süleyman Sani, Uzun Həsən, Üzeyir bəy; Hacı Qaralar, Mehdi Hüseynzadələr, Nizamilər* və s.

28. Bədii əsərlərdə heyvanlara verilən xüsusi adların və alleqorik əsərlərdə surət kimi işlədilən heyvan və cansız əşyaların adlarının birinci hərfi böyük yazılır: *Bozdar, Qırat, Məstan, "Tülkü və Qarğa"* və s.

29. Ölkələrin, muxtar respublikaların, vilayət və diyarların rəsmi adlarının tərkibindəki bütün sözlərin; respublika, şəhər, rayon tabeliyində olan idarə və təşkilatların; nazirlik, komitə, birlik, cəmiyyət, qurum, akademiya, universitet, institut, kollec, texnikum, muzey, teatr, siyasi partiya; yüksək dövlət vəzifələrinin tərkibindəki bütün sözlərin (yardımçı sözlərdən başqa) ilk hərfi böyük yazılır. Məsələn:

Azərbaycan Respublikası, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti, Azərbaycan Respublikasının Baş Naziri, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Sədri, Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyi, Ağstafa Rayon Təhsil Şöbəsi, Azərbaycan Dövlət Dram Teatrı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Azərbaycan Maliyyə-İqtisad Kolleci, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti, Bakı Mədəniyyət və İncəsənət Texnikumu, Bakı Ali Neft Məktəbi, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi, Heydər Əliyev adına Bakı Beynəlxalq Hava Limanı, Heydər Əliyev Mərkəzi, Qala Arxeoloji-Etnoqrafik Muzey Kompleksi, M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası, M.Mirqasımov adına Respublika Klinik Xəstəxanası, Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət, Naxçıvan Muxtar Respublikası, Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi, Yeni Azərbaycan Partiyası

Qeyd 1. Tərkibində *gün* sözü olan və təqvimə düşən əlamətdar günlərin adlarında bütün sözlər böyük hərflə yazılır: *Beynəlxalq Qadınlar Günü, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü* və s.

Qeyd 2. *Azərbaycan Respublikasının Təhsil naziri, Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə naziri* tipli mürəkkəb adlarda sahə bildirən sözlər böyük, "nazir" sözü kiçik hərflə yazılır.

Qeyd 3. Tərkibində *şöbə, lisey, gimnaziya, vəqf, məktəb* sözləri olan mürəkkəb adlarda ilk söz böyük, sonrakı sözlər kiçik hərflə yazılır. *Avropa liseyi, Dəyanət vəqfi, Humanitar fənlər gimnaziyası, Humanitar siyasət məsələləri şöbəsi, Uşaq-gənclər şahmat məktəbi* və s.

30. Aşağıdakı mürəkkəb adların tərkibində olan sözlərin ancaq əvvəlincisi böyük hərflə yazılır:

- a) Məşhur tarixi gün və bayramların adlarında: *İyirmi yanvar (20 Yanvar), Qurban bayramı, Novruz bayramı* və s.
- b) Tərkibində okean, dəniz, cay, göl, şəhər, rayon, qəsəbə, kənd, prospekt, meydan, küçə, xiyaban, saray, qala, türbə, qoruq, boğaz, düz, ada, burun, körpü, düzənlik, dağ, səhra, dərə sözləri olan adlarda: *Sakit okean, Qara dəniz, Kür çayı, Baykal gölü, Bakı şəhəri, Salyan rayonu, Şüvəlan qəsəbəsi, Hökməli kəndi, Neftçilər prospekti, Azadlıq meydanı, Ə.Cavad küçəsi, Şəhidlər xiyabanı, Səadət sarayı, Ramana qalası, Möminə xatun türbəsi, Şirvan qoruğu, Dardanel boğazı, Mil düzü, Nargin adası, Xudafərin körpüsü, Culfa düzənliyi, Kəpəz dağı, Yasamal dərəsi, Qaraqum səhrası, İynə burnu.*
- c) Tarixi hadisələrin, dövrlərin, sülalələrin, eləcə də qədim yazılı abidələrin və s. adlarının birinci sözünün birinci hərfi böyük yazılır: *Vətən müharibəsi, Yeddiillik müharibə, Versal sülhü, Dəmir dövrü, Orxon-Yenisey abidələri, Çaldıran döyüşü, Sasanilər dövrü, Səfəvilər sülaləsi.*

Belə mürəkkəb adlara fərqləndirici söz əlavə olunduqda onun da birinci hərfi böyük yazılır: *Orta Paleolit dövrü, Son Paleolit dövrü.*

31. Fəxri adların özək hissəsini təşkil edən ilk söz böyük hərflə, sonrakı söz kiçik hərflə yazılır: *Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi, Azərbaycan Respublikasının Xalq şairi* və s.

Qeyd. *Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı* mürəkkəb adında hər üç söz böyük hərflə yazılır.

32. Orden, medal, bədii əsər, opera, balet, kinofilm, qəzet, jurnal, kinoteatr, mehmanxana, nəşriyyat, kafe, restoran, düşərgə, yeməcxana, mağaza və s. adları dırnaqda və böyük hərflə yazılır: *“İstiqlal” ordeni, “Azərbaycan Bayrağı” ordeni, “Qızıl Ulduz” medalı, “Ata və oğul” povesti, “Yeddi gözəl” baleti, “Uzaq sahillərdə” filmi, “Azərbaycan” qəzeti, “Cücələrim” kafesi, “Bahar” mağazası, “Badamlı”, “İstisu” mineral suları.*

Qeyd. Dırnaqda yazılan belə adlara artırılan şəkilçi dırnaqdan kənarda yazılır: *“Xalq qəzeti”nin bugünkü nömrəsi, “Yeddi gözəl”in ilk tamaşası.*

33. Mirzə, hacı, şeyx, seyid, şah, soltan, ağa, bəy, bəyim, xan, xanım və s. sözlər rütbə, ləqəb və titul bildirib sözlərdən əvvəl gəldikdə böyük, sözlərdən sonra gəldikdə isə kiçik hərflə yazılır: *Mirzə Fətəli, Hacı Qara, Şeyx Nəsrullah, Seyid Əzim, Şah İsmayıl, Soltan Mahmud, Abbas mirzə, Nadir şah, Abbasqulu ağa, Fətəli xan, Heyran xanım.*

İxtisarlar (abreviaturalar)

34. İxtisarlar üç cür yazılır:

1) tam ixtisarlar aid olduqları sözlərə (xüsusi və ya ümumi isimlər) uyğun olaraq böyük və ya kiçik hərflə yazılır: *AR* (*Azərbaycan Respublikası*), *ATƏT* (*Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı*), *BMT* (*Birləşmiş Millətlər Təşkilatı*), *MM* (*Milli Məclis*), *MDB* (*Müstəqil Dövlətlər Birliyi*), *NATO*, *UNISEF*, *UNESCO*, *m* (*metr*), *c.* (*cild*) və s.

2) yarımçıq ixtisarlar aid olduqları sözlərə uyğun olaraq, böyük və kiçik hərflərlə, mürəkkəb adların tərkib hissələri isə bitişik yazılır: *akad.* (*akademik*), *prof.* (*professor*), *AzərTAc* (*Azərbaycan Teleqraf Agentliyi*).

3) sözün orta hissəsinin düşməsi ilə yaranan ixtisarlar defislə yazılır: *d-r* (*doktor*), *z-d* (*zavod*) və s.

35. İxtisarlara əlavə edilən şəkilçilər onların son hecasına uyğun olaraq yazılır: *MEA-dan*, *BMT-yə*, *MDB-nin*...

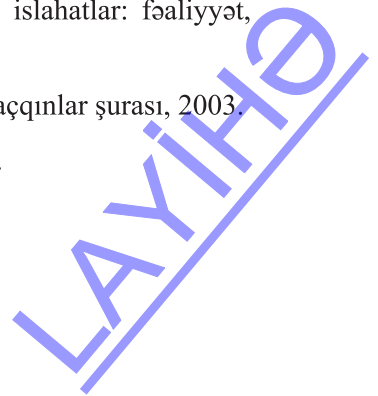
Sözün sətirdən-sətrə keçirilməsi

36. Sözlər yeni sətrə hecalarla keçirilir: *və-tən*, *mək-təb-li-lər*...

37. Sözün bir saitedən ibarət olan hecasını sətrin sonunda saxlamaq və ya yeni sətrə keçirmək olmaz: *a-ta*, *ü-züm*, *iddi-a*, *şü-a* və s. “Ailəli” sözü sətirdən-sətrə aşağıdakı formada keçirilir: *ai-lə-li*.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. A.Dadaşov. Təhsil siyasəti. Açıq Cəmiyyət İnstitutu – Yardım fondu. Bakı, 2005.
2. A.Mehrabov, İ.Cavadov. Ümumtəhsil məktəblərində monitoring və qiymətləndirmə. Bakı, 2007.
3. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 6 fevral 2009.
4. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2003.
5. Azərbaycan Respublikası Təhsil Sahəsində İslahat Proqramı. Bakı, 1999.
6. Azərbaycan Tarixi Şəcərə Cəmiyyətinin xəbərləri. 3-cü buraxılış. Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2001.
7. Bakı tarixinin ensiklopediyası – Sara Aşurbəyli – 110 il. Bakı, “Elm və təhsil”, 2016.
8. 2009-cu il Ümumtəhsil məktəblərində məktəbdaxili qiymətləndirmənin aparılması qaydaları. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 11 sentyabr 2009 (layihə).
9. Ə.A.Ağayev. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2006.
10. Ə.Abbasov. Yeni kurikulumların səciyyəvi xüsusiyyətləri. “Kurikulum” jurnalı, № 1.
11. Ə.Ə.Əlizadə. İdrak prosesləri və hislər. Bakı, ADPU, 2008.
12. Ə.Ə.Əlizadə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı, “Pedaqogika”, 2004.
13. Ə.X.Paşayev, F.A.Rüstəmov. Pedaqogika (yeni kurs). Bakı, “Nurlan”, 2007.
14. Ə.Qarabağlı. Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası. Bakı, 1968.
15. F.Kərimova, M.C.Əhmədova və b. İntegrativ kurikulum: mahiyyəti və nümunələr. Bakı, “Adiloğlu”, 2005.
16. X.Qədimova. İnteraktiv təlim metodları. Bakı, 2005.
17. İ.İskəndərov. Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemində islahatlar: fəaliyyət, nəticələr. “Kurikulum jurnalı”, №1, 2008.
18. İnsan hüquqlarının tədrisi. Müəllimlər üçün vəsait. Norveç qaçqınlar şurası, 2003.
19. İntegrativ kurikulum. Münhen, Niderland, Cito, yanvar 2006.

20. K.Quliyeva. İnteraktiv təlim ensiklopediyası. Bakı, 2010.
21. L.N.Qasımova. Pedaqogika. Mühazirə kursu. Bakı, 2003.
22. M.Əhmədova, M.Əliyev, M.Qasımlı və b. Müəllim hazırlığının və orta təhsilin yeni perspektivləri (Qərb təhsil sisteminin təcrübəsi əsasında). Bakı, “Adiloğlu”, 2005.
23. N.Kazımov. Milli pedaqogika yollarında. Bakı, “Ağrıdağ”, 2001.
24. S.Cavadova. Azərbaycan dili fənni üzrə təlim materiallarının təxmini planlaşdırılması. “Təhsil Problemləri” qəzeti. 30 sentyabr 2015.
25. S.Yusifova. Ədəbiyyat dərslərində fəal təlim üsullarından istifadə imkanları. “Təhsil problemləri” qəzeti. 01-07, 14-21 iyun 2010.
26. S.Yusifova. Ədəbiyyat fənn kurikulumunun təkmilləşdirilməsi. Təhsilin müasir problemləri, 2010.
27. S.Yusifova. Gender Azərbaycan ədəbiyyatında. Bakı, “Min bir mahnı”, 2008.
28. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 8 sentyabr 2009.
29. Ümumi Təhsil Pilləsinin Dövlət Standartı və Proqramları (Kurikulumları). 2010.
30. Ümumtəhsil məktəblərinin 5-11-ci sinifləri üçün Azərbaycan dili proqramları. Bakı, 2015.

AZƏRBAYCAN DİLİ 10

*Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün
Azərbaycan dili (tədris dili) fənni üzrə dərsliyin*

METODİK VƏSAİTİ

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər: **Tofiq Hacıyev**
Yeganə Hüseynova
Samirə Bektaş

Buraxılışa məsul	Sevil İsmayılova
Baş redaktor	Gültəkin Cəfərova
Üz qabığının dizaynı	Nurlan Nəhmətov
Dizayner və səhifələyici	Ələkbər Kərimov
Redaktor	Nərgiz Cəbbarlı
Texniki redaktor	Fəridə Səmədova
Korrektor	Nübar Qarayeva
Texniki direktor	Xəqani Fərzəliyev
Nəşriyyat direktoru	Kəmalə Qarayeva

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2017-083

© **Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2017**

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi. Fiziki çap vərəqi 13. Formatı 70x100 1/16.
Səhifə sayı 208. Ofset kağızı. Jurnal qarnituru. Ofset çapı.
Tiraj 7200. Pulsuz. Bakı – 2017.

“Şərq-Qərb” ASC
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.

LAYIHƏ

Pulsuz

LAYIHƏ